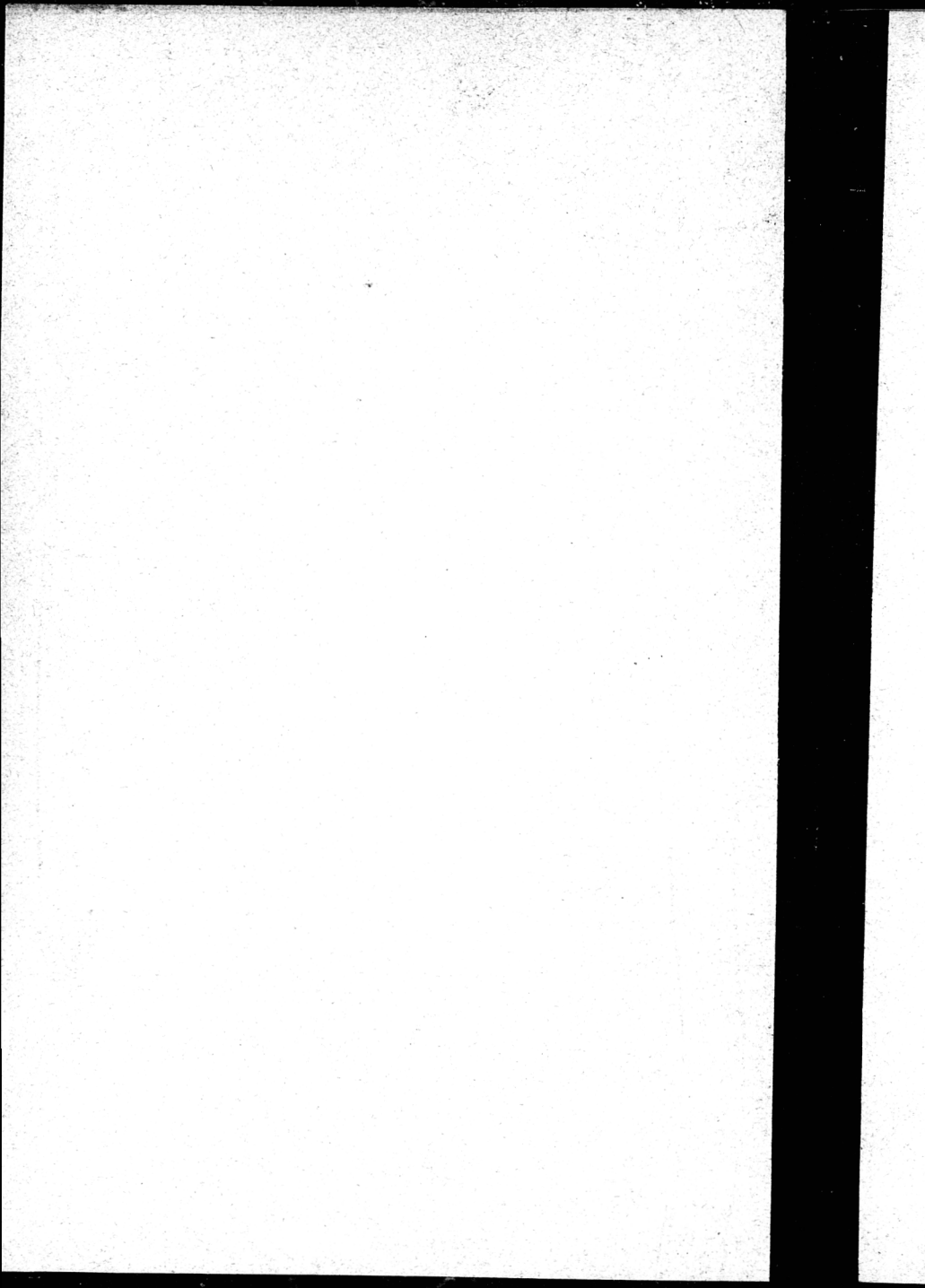

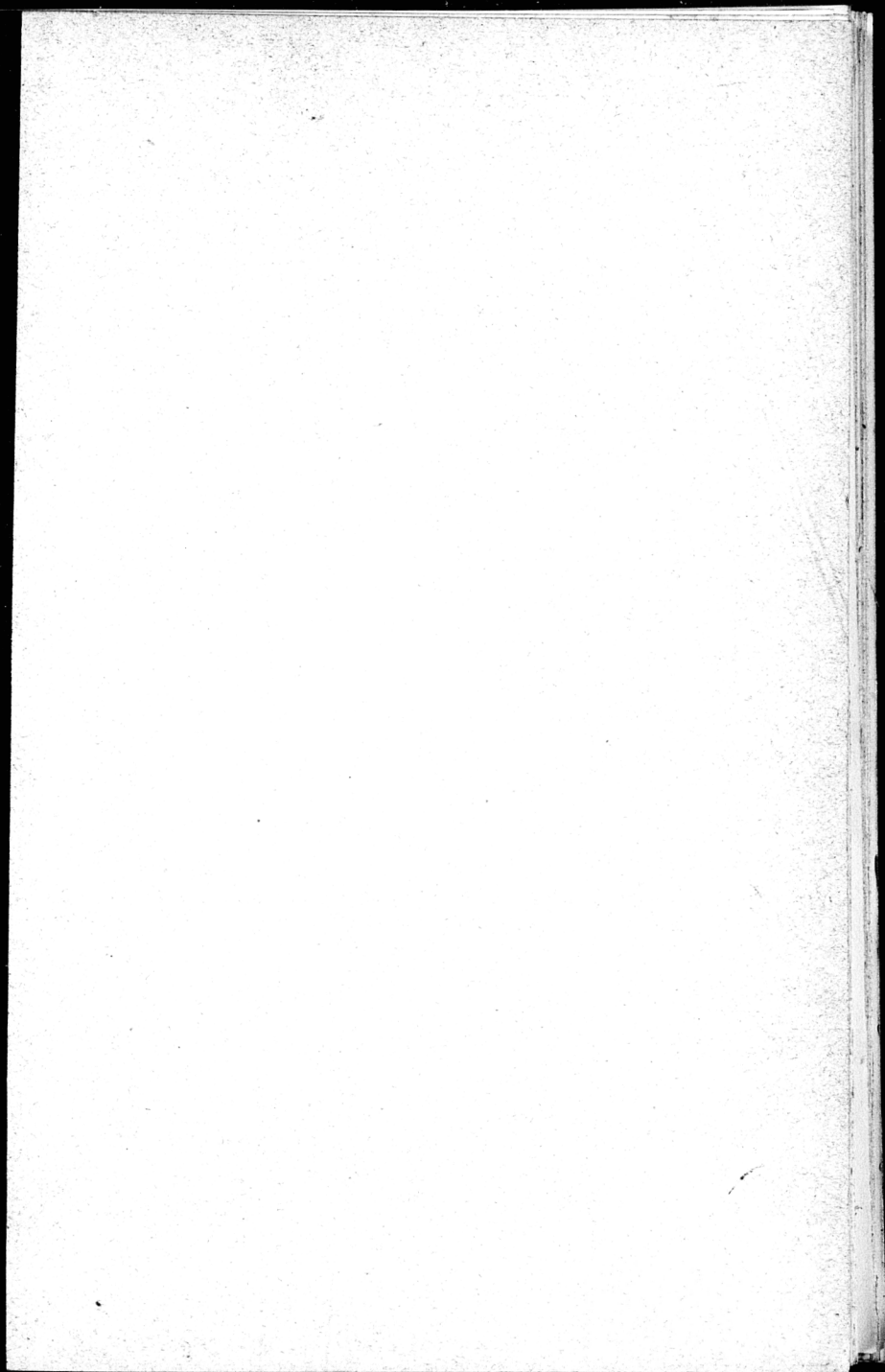
R

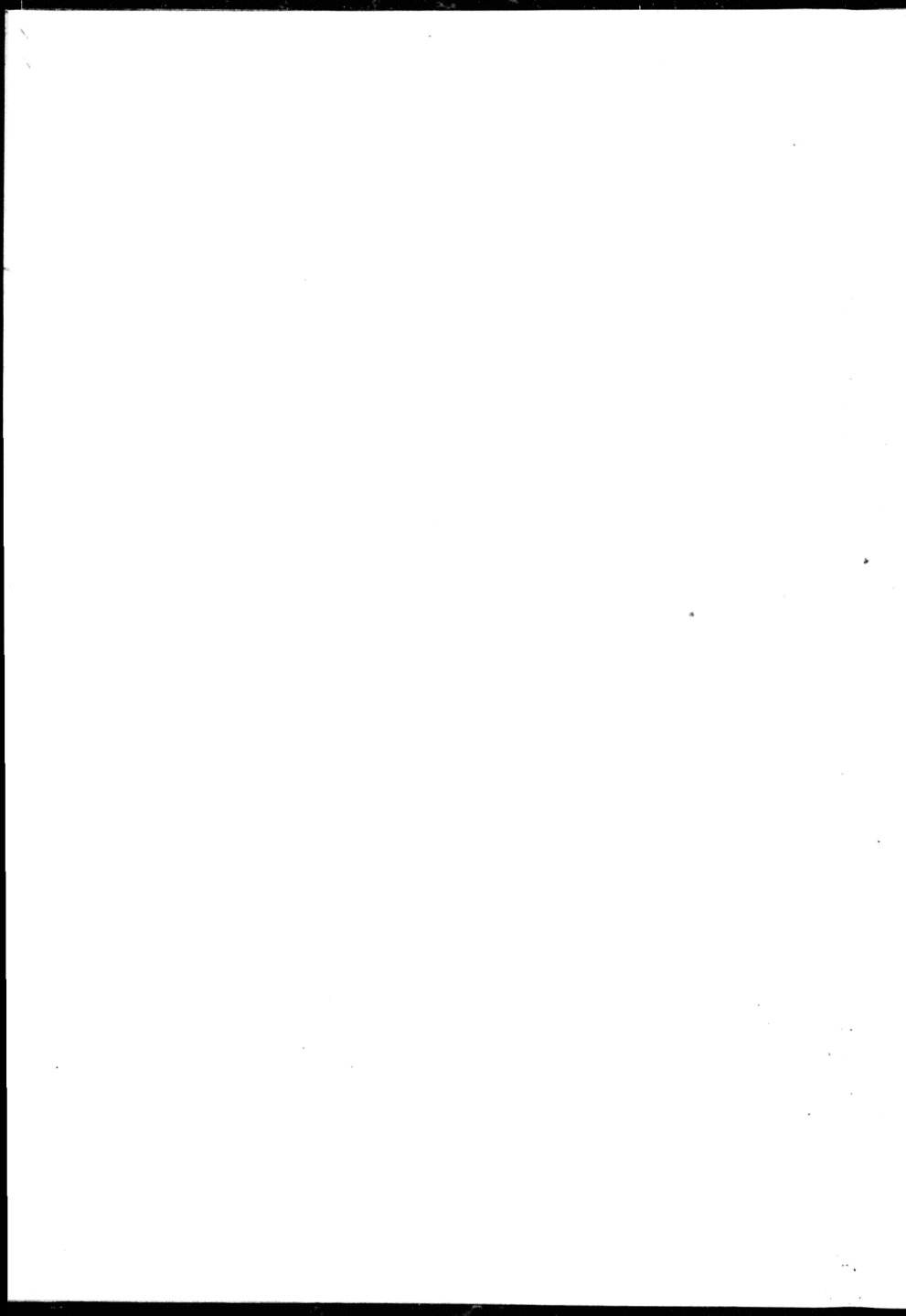
MAN'S

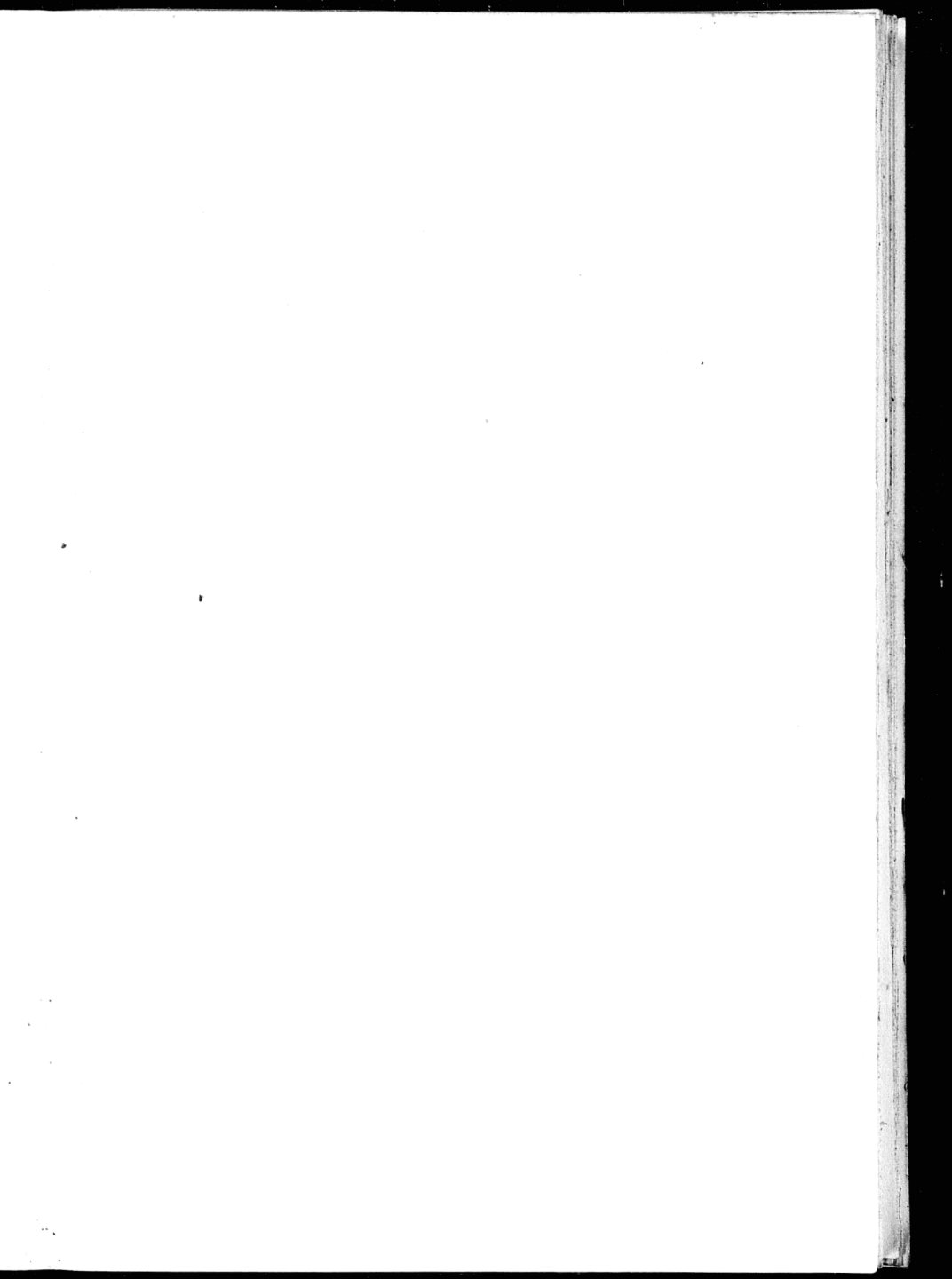
EN

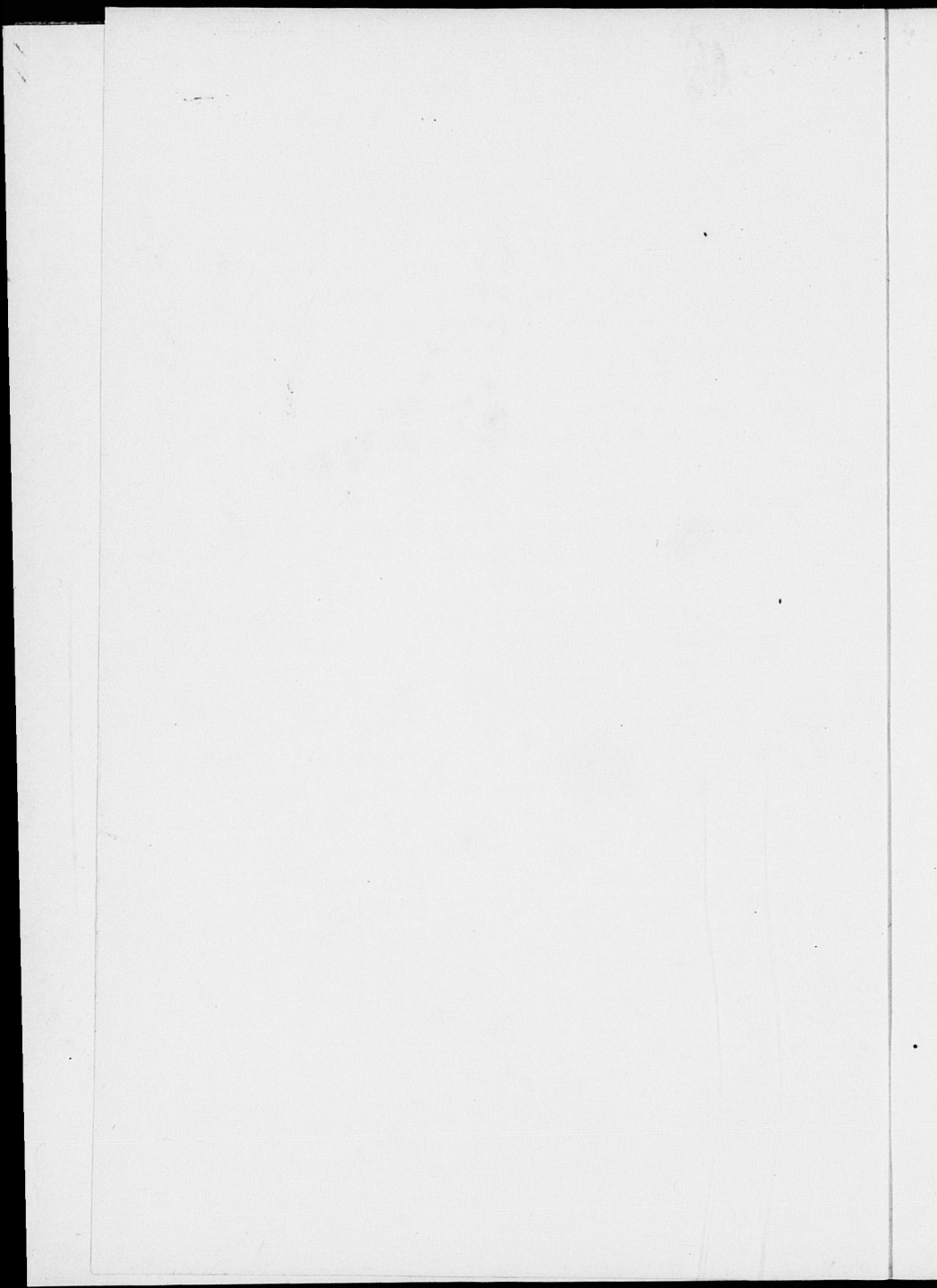
110
189

IN ZIJNEN NAAM MOET ELKE KNIE ZICH BUIGEN VAN ALLEN,
DIE IN DEN HEMEL, OP AARDE EN ONDER DE AARDE ZIJN.

1881

Schets
der
Kerkelyke geschiedenis

DOOR (WIJLEN)
P. TIMMERMANS,

R. K. Pr.

EN

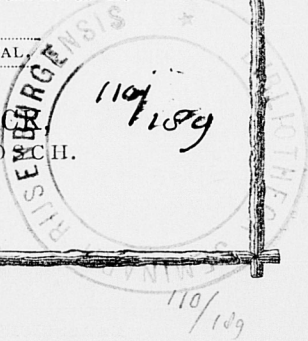
J. H. WIJNEN,

R. K. Priester.

Derde verbeterde en vermeerderde druk.

TWAALFDE DUIZENDTAL.

W. VAN GULIC
'SHERTOGENBOOM.
1890.

E I G E N D O M.

MAASTRICHTSCHE STOOMDRUKKERIJ.

GOEDKEURINGEN.

VAN HET BISDOM ROERMOND.

Overtuigd van het groot nut, dat door de verspreiding van deze *Schets der Kerkelijke Geschiedenis* allereigen gesticht wordt, hechten wij aan de derde uitgave van dit verdienstelijk werk gaarne onze goedkeuring.

Roermond, 7 Januari 1890.

F. A. H. BOERMANS,
Bisschop van Roermond.

VOOR DE EERSTE UITGAAF.

VAN HET BISDOM LUIK.

De *Schets der Kerkelijke Geschiedenis* wordt bij deze door ons goedgekeurd en derzelver lezing voor school en huisgezin aanbevolen.

Luik, C. J. BOGAERTS,
Feestdag van den H. Franciscus 1873. *Vic.-Gen.*

E I G E N D O M.

MAASTRICHTSCHE STOOMDRUKKERIJ.

GOEDKEURINGEN.

VAN HET BISDOM ROERMOND.

Overtuigd van het groot nut, dat door de verspreiding van deze *Schets der Kerkelijke Geschiedenis* allereerst gesticht wordt, hechten wij aan de derde uitgave van dit verdienstelijk werk gaarne onze goedkeuring.

Roermond, 7 Januari 1890.

F. A. H. BOERMANS,
Bisschop van Roermond.

VOOR DE EERSTE UITGAAF.

VAN HET BISDOM LUIK.

De *Schets der Kerkelijke Geschiedenis* wordt bij deze door ons goedgekeurd en derzelve lezing voor school en huisgezin aanbevolen.

Luik, C. J. BOGAERTS,
Feestdag van den H. Franciscus 1873. *Vic.-Gen.*

...the ... of the ...
...the ... of the ...
...the ... of the ...

...the ... of the ...

...the ... of the ...
...the ... of the ...
...the ... of the ...

...the ... of the ...
...the ... of the ...
...the ... of the ...

VOORREDE.

Door personen van hoogen rang, zoowel in België als in Nederland, die voor het onderwijs der jeugd groote belangstelling toonen, werd ons het verzoek gedaan, om eene korte Geschiedenis der Kerk te schrijven. Volgens het gevoelen dier hooggeschatte mannen, bestaat er behoefte aan een *beknopt en eenvoudig verhaal* van de opkomst, de ontwikkeling en den strijd van Christus' Kerk hier op aarde.

Door het uitgeven dezer *Schets der Kerkelijke Geschiedenis* hebben wij, naar ons beste vermogen, getracht aan dat vereerend verzoek te voldoen.

Ons doel dan is een werkje te leveren, waarin op bevattelijke -- en voor zooverre de uitgebreidheid en het hooge gewicht des onderwerps zulks gedoogen -- op korte wijze de geschiedenis der Kerk verhaald wordt.

Aan het einde hebben wij, voor meer ontwikkelden, in eenige *Noten*, sommige strijdvrageu -- vooral die, waarover ons andersdenkenden 't meest lastigvallen -- behandeld.

Eindelijk vindt de lezer daar ook eene *chronologische tafel der pausen en der algemeene Conciliën*, met geschiedkundige aantekeningen.

Bij onzen arbeid hebben wij met zorg de beste, ons ten dienste staande, schrijvers geraadpleegd, zooals *Darras*, *Alzog*, *Siemers*, *Zenner* en anderen. Wij hopen, dat ons werkje, als handboek voor het *Middelbaar- en Meer uitgebreid lager Onderwijs*, bij de leerlingen de kennis van den godsdienst vermeerderen en de liefde voor de Kerk verlevendigen zal. Ook wenschen wij,

dat menig Katholiek, wien tijd en lust ontbreken, om uit grootere werken de geschiedenis zijner Kerk te leeren kennen, deze weinige bladzijden met aandacht leze, en opgewekt worde tot innige dankbaarheid jegens God, door Wien hij tot de kennis der waarheid geroepen en opgenomen werd in die Kerk, tegen welke de poorten der hel — de vervolging en dwaling — nimmer iets zullen vermogen.

DE TWEEDE DRUK

dezer *Kerkelijke Geschiedenis* verscheen in een nieuw kleed; druk en formaat gaven daaraan een bevalliger aanzien. Ook is de inhoud op verscheidene plaatsen, niet onaanzienlijk vermeerderd en met een aantal gravuren versierd, welke, naar wij meenen, ons boek merkelijk in waarde doen stijgen.

Bij de derde uitgave hebben wij dankbaar gebruik gemaakt van de opmerkingen, welke ons van hooggeschatte vrienden gemaakt werden.

Wij hebben ons tevens beijverd om ons werkje van de vlekken, welke de vorige edities ontsierden, te zuiveren.

Mogen onze pogingen geslaagd zijn en Gods zegen voortdurend op onzen arbeid blijven rusten.

Limbricht, 2 Januari 1890.

J. H. W.

INLEIDING.

Begrip, nut en indeeling der Kerkelijke Geschiedenis.

De *Kerkelijke Geschiedenis* is het verhaal van de merkwaardige gebeurtenissen, welke in Jezus' Kerk, van hare stichting tot op den huidigen dag, plaats gehad hebben. — Zij doet ons zien, hoe deze Kerk door den bijstand des H. Geestes, te midden van een aanhoudenden strijd tegen het geweld der vervolgingen en de dwaalleeringen der ketters, zich over geheel de aarde heeft uitgebreid. Ook toont zij ons aan welke heilzame wetten en voorschriften tot bevestiging en bevordering van den godsdienst, door de bestuurders der Kerk gegeven werden.

Uit het voorgaande blijkt dus duidelijk het groote nut, dat de Katholiek kan trekken uit de studie der Kerkelijke Geschiedenis, hoe beknopt en eenvoudig ook voorgesteld. Daardoor immers wordt in hem de gehechtheid aan zijn geloof bevestigd en de liefde tot de Kerk verlevendigd.

Daar echter de geschiedenis der katholieke Kerk eene tijdruimte van meer dan achttien eeuwen inneemt, zoo is het noodzakelijk ze in tijdvakken te verdeelen. Door deze verdeeling toch worden de hoofdgebeurtenissen duidelijk in het licht gesteld en het aanleeren daarvan gemakkelijker gemaakt. Ook geeft ons deze verdeeling eenige rustpunten, vanwaar men een blik kan werpen op den toestand der Kerk en hare verdere ontwikkeling.

Wij verdeelen dan de geschiedenis in vier tijdvakken.

- I. Tijdvak. Van de stichting der katholieke Kerk tot Konstantijn den Groote (33—313).
- II. „ Van Konstantijn den Groote tot Karel den Groote (313—800).
- III. „ Van Karel den Groote tot Paus Leo X (800—1513).
- IV. „ Van Leo X tot op onzen tijd (1513—1890).

Verder zullen wij, tot meerdere duidelijkheid, de geschiedenis in elk tijdvak onder een viervoudig opzicht beschouwen.

1. Uitbreiding van het Christendom.
2. Dwaalleeringen en hare bestrijding door de Kerk.
3. Eeredienst en inwendige inrichting der Kerk.
4. Invloed van het Christendom op het leven en de zeden der volkeren.

Alleen in het vierde tijdvak hebben wij, in de behandeling, deze orde eenigszins omgekeerd, en op de eerste plaats, den strijd der Kerk tegen de dwalingen verhaald, dewijl daardoor dit gansche tijdvak beheerscht wordt.

EERSTE TIJDVAK.

Van de stichting der Kerk tot Konstantijn den Groote (33—313).

I^e HOOFDSTUK.

UITBREIDING EN STRIJD DER KERK.

§ 1. Stichting van Jezus' Kerk.

Vóórdat de Zoon Gods ten hemel klom, droeg Hij aan zijne leerlingen den last op, om zijne goddelijke Zending op de aarde voort te zetten en den volkeren het Evangelie te prediken. Om aan die verhevene roeping te beantwoorden, hadden de Apostelen eene bovennatuurlijke kracht noodig; zij moesten, door de komst van den H. Geest, die hun alle waarheid zou leeren, met een goddelijk licht vervuld worden.

Deze kracht, dat bovennatuurlijk licht, ontvingen zij op het *Pinksterfeest*, toen de H. Geest zichtbaar over hen nederdaalde en hen tot nieuwe menschen vormde. Toen trad Petrus, als het hoofd der Kerk, voor de Joden op en verweet hun met onverschrokkenheid de groote euvel-daad, waaraan zij zich door den Godsmoord hadden schuldig gemaakt. Vervolgens sprak hij hun over de op-standing van Jezus en zeide: „*Zoo wete dan gansch Israël, dat God dezen Jezus, dien gij gekruisigd hebt, en tot Gezalfde en tot Heer gesteld heeft.*” Toen de menigte, die bij gelegenheid van het Pinksterfeest der Joden naar Jeruza-lem was toegestroomd, deze woorden hoorde, werden velen diep bedroefd en vroegen aan Petrus en de Apostelen: „*Broeders, wat moeten wij doen?*” Petrus sprak dan tot hen: „*Doet boetvaardigheid en een ieder worde gedoopt in den naam van Jezus-Christus tot vergeving uwer zonden;*

en gij zult de gave des H. Geestes ontvangen.' Zij, die naar het woord van Petrus luisterden, werden door het H. Doopsel in de Kerk opgenomen. En het gebeurde op dien dag, dat het getal van Jezus' leerlingen met 3000 bekeerden aangroeide.

Evenals Petrus, zoo gaven ook de overige Apostelen met onverschrokkenheid getuigenis van Jezus' verrijzenis en overtuigden door hunne leering en de ontelbare wonderen, in den naam van den Gekruisigde verricht, vele Joden en wonnen dagelijks nieuwe leerlingen voor de opkomende Kerk aan. Zoo was dan te Jeruzalem de eerste christengemeente in het leven getreden; het Rijk Gods begon nu op aarde, in meer volmaakten vorm, zijne werkdadige kracht te ontwikkelen.

De Apostelen verspreidden zich weldra over de verschillende landen en vervulden de wereld met hunne prediking. Zij, die de leer des heils aannamen, werden door hen onder het getal der geloovigen opgenomen. Zoo ontstonden weldra in alle werelddelen christengemeenten. Al deze door de Apostelen gevestigde gemeenten, ofschoon door levenswijs en gebruiken, zeden en taal zeer verschillend, waren nochtans door hetzelfde geloof en door den band der liefde vereenigd. Zij vormden allen slechts eene groote familie der kinderen Gods op aarde, die de Kerk van Jezus-Christus genoemd wordt, onder een zichtbaar opperhoofd, den H. Petrus.

§ 2. **Uitbreiding der Kerk.**

Nauwelijks was de christengemeente te Jeruzalem gevestigd, of reeds vertoonde zich bij de Joden de ijverzucht, welke weldra tot een onverzoenbaren haat en eene wreede vervolging der Christenen overging. Toen omstreeks het jaar 37 de volkswoede tegen den diaken *Stephanus* ontvlamde en deze als verdediger van het Evangelie veroordeeld werd om gesteenigd te worden, verlie-

ten de meeste Christenen, behalve de Apostelen, de stad. Zij verspreidden zich over Judea en Samaria en verkondigden overal, waar zij kwamen het woord Gods. Zoo predikte de diaken Philippus in Samaria het Evangelie met zulk een goed gevolg, dat velen zich in den naam van Jezus lieten doopen. Toen de Apostelen te Jeruzalem vernamen, dat de Samaritanen het woord Gods aangenomen hadden, zonden zij Petrus en Joannes daarheen, om den gedoopten het H. Sacrament des Vormsels toe te dienen. De beide Apostelen kwamen, baden over hen, legden hun de handen op en allen ontvingen den H. Geest.

Toen Petrus hierop naar Cesarea ging en daarden vromen hoofdman Cornelius met zijne huisgenooten den H. Doop toediende, werden ook voor de Heidenen de poorten van het Rijk Gods geopend. Intusschen waren degenen, die zich aan de vervolging onttrokken hadden, in Phenicië, Syrië en Antiochië gekomen en verkondigden aldaar de leer des Zaligmakers. Nadat zich eene groote menigte tot den Heer bekeerd had, zonden de Apostelen van uit Jeruzalem Barnabas, een man vol geloof en met den H. Geest vervuld, naar Antiochië, alwaar hij met de meeste vrucht werkte. Hier was het, dat de gelooften voor het eerst den naam van *Christenen* ontvingen. Dien naam beschouwden zij van dit oogenblik als een eeretitel.

Omtrent dezen tijd had er eene merkwaardige gebeurtenis plaats, welke op de rassche en wondervolle uitbreiding van de katholieke Kerk een onschatbaren invloed zou uitoefenen, namelijk de *bekeering van Saulus*, die later Paulus genoemd werd. Deze vurige ijveraar van het Jodendom, en een der hevigste vervolgers der Christenen, was geboren te Tarsus in Cilicië en werd door den geleerden Gamaliël onderwezen. In de sekte der Farizeeërs opgevoed, trad hij openlijk als vijand van Jezus' volgelingen

op en behoorde onder hen, die deelnamen aan de steeniging van den H. Stephanus. Hij drong tot in de huizen, voerde mannen en vrouwen gevangelijk mede en wierp hen in de gevangenis. Met moordzucht tegen de leerlingen des Heeren vervuld, reisde hij naar Damascus, om, krachtenseene volmacht van den Hoogen Raad, de Christenen aldaar op te sporen en ze geboeid naar Jeruzalem over te brengen. Op den weg, niet verre van destad, werd hij eensklaps door een hemelsch licht omstraald. Hij viel ter aarde neer en hoorde eene stem uit den hemel, welke tot hem sprak: „*Saulus! Saulus! waarom vervolgt gij Mij!*” Hij antwoordde: „*Wie zijt Gij Heer?*” En de Heer sprak: „*Ik ben Jezus, dien gij vervolgt.*” Sidderend en bevend hernam Saulus: „*Heer, wat wilt Gij dat ik doen zal?*” De Heer antwoordde: „*Sta op en ga naar de stad; daar zal men u zeggen wat gij doen moet.*” Saulus richtte zich van den grond op, doch, toen hij de oogen opende was hij blind. In Damascus aangekomen, legde hem Ananias op Gods bevel de handen op; en nu werd hem niet alleen het licht der oogen teruggegeven, maar ook het bovennatuurlijk licht des geloofs geschonken. Hij werd van nu af een der vurigste en onverschrokkenste aanhangers van Jezus' leer en de ijverigste verkondiger van het Evangelie onder de Heidenen; daarom dan ook wordt hij genoemd: *de Apostel der Heidenen*.

Van uit Antiochië, waar hij en Barnabas met goeden uitslag werkten, verspreidde hij met onverpoosden ijver, gedurende zijne drie apostolische reizen, het Christendom in verscheidene streken van Azië en Europa.

Hij bezocht, in gezelschap van Barnabas, *Cyprus, Syrië en Pamphilië, Pysidië en Lycaonië*, en eenige andere eilanden in de Middellandsche zee. Eenigen tijd later kwam hij met den H. Lucas naar Europa, stichtte te *Philippi* in Macedonië eene christengemeente en reisde, na in *Thessalonica* gepredikt te hebben, naar Griekenland, alwaar hij

den Atheners den nog onbekenden God verkondigde. Daarop vertrok hij naar *Corinthe* en verder naar *Ephesus*: alwaar hij meer dan twee jaren verbleef, zoodat alle bewoners van Romeinsch Klein-Azië het woord Gods hoorden. Op een zijner reizen bezocht hij het eiland *Creta*, stichtte er eene christengemeente en stelde Titus tot bisschop aan. Timotheüs wijdde hij tot bisschop der jeugdige kerk van Ephesus. De onverschrokken Apostel, die reeds vroeger door den haat zijner oude geloofsgenooten vervolgd werd, doch aan gevangenis en dood ontsnapte, viel bij gelegenheid eener nieuwe reis naar Jeruzalem, aldaar in de handen zijner vijanden.

Na twee jaren te Cesarea, onder de landvoogden *Felix* en *Festus*, in de gevangenis te hebben doorgebracht, werd hij, als Romeinsch burger, naar Rome gevoerd, om daar gevonnisd te worden. Op deze reis doorstond hij vele gevaren te water en te land, en kwam hij eindelijk te Rome aan, alwaar hij gedurende de twee jaren van zijn verblijf niet ophield de leer van Jezus te prediken. Nadat hij door den Keizer van de aanklacht der Joden vrijgesproken was, vertrok hij naar 't Oosten, doch keerde spoedig naar Rome terug en breidde zijn werkkring over het noordelijk gedeelte van *Italië*, *Illyrië* en *Dalmatië* uit.

Terwijl Paulus de Heidenen in zoo grooten getale voor de Kerk van Jezus won, verspreidde zich onder de uit het Jodendom bekeerde Christenen de valsche meening, dat het voor de bekeerde Heidenen ter zaligheid noodzakelijk was, zich aan de wet van Mozes te onderwerpen. Dienvolgens ontstond er in de Kerk van Antiochië zulk eene opschudding, dat eenige Apostelen, die in de nabijheid waren, het noodig achtten, in het jaar 51 na Christus, te Jeruzalem te vergaderen, om aldaar onder het voorzitterschap van den H. Petrus deze zaak te bespreken. Nadat de Apostelen en Ouderlingen over de ahangende zaak beraadslaagd hadden, werd het oordeel

van Petrus door allen aangenomen en het volgende besluit aan de Christenen van Antiochië gezonden: *Het heeft den H. Geest en Ons behaagd u geen en meerderen last op te leggen dan deze noodzakelijke dingen: dat gij u onthoudt van hetgeen den afgoden geofferd is, en van het bloed van verstikte dieren en van ontucht.*"

Ook verhaalden in deze vergadering Paulus en Barnabas, hoe groote teekenen en wonderen God door hen onder de Heidenen gedaan had. De H. Jacobus nam het woord op, om het gezegde van den H. Petrus door de getuigenis der Profeten aangaande de roeping der Heidenen te bevestigen. Nadat bovengemeld besluit eenparig genomen was, scheidden de Apostelen van elkander, om hunne apostolische werkzaamheden te gaan voortzetten.

Petrus stond immer aan het hoofd der apostolische ondernemingen en regelde alles, omdat hem door Christus het oppergezag in zijne Kerk was toevertrouwd. Hij verbleef gedurende eenige jaren te Antiochië. Gedurende dien tijd verkondigde hij het geloof in de omliggende streken van Klein-Azië. Verder predikte hij het Evangelie in *Pontus*, *Galatië* en andere streken, doch haalde zich weldra, door zijne vrijmoedigheid en de vele wonderen, welke hij verrichtte, den haat der Joden op den hals. Omtrent het jaar 42 stond hem Herodus Agrippa (kleinzoon van Herodus den Groote) naar het leven. Hij liet Petrus ter gelegenheid van het Paaschfeest in hechtenis nemen en wilde hem, na het afloopen der feestelijkheden, ter dood brengen. De Heer echter redde zijnen Apostel, op eene wonderbare wijze door eenen Engel, uit de gevangenis en van den dood. In hetzelfde jaar vestigde de H. Petrus zijn zetel te Rome, alwaar hij gedurende 25 jaren, als Opperhoofd der Kerk, de geheele Christenheid bestierde. Onder de regeering van keizer Nero bracht hij met den H. Paulus eenigen tijd in de Mamertijsche gevangenis

door. Velen der gevangenen en ook der bewaarders bekeerden zich. Men wijst den pelgrims aldaar eene thans nog vloeiende fontein aan, welke, volgens de overlevering, op het gebed van den H. Petrus zou ontsprongen zijn, om de bekeerlingen te kunnen doopen. Hij onderging, omtrent het jaar 67, den marteldood. Zijn opperherderschap ging over op zijne opvolgers, de bisschoppen van Rome, die later *Fausen* genoemd werden.

DE H. H. PETRUS EN PAULUS IN DE GEVANGENIS TE ROME.

Onder de overige Apostelen verkondigde de evangelist *Mattheüs* de leer van Christus in *Arabië* en vervolgens in *Indië* en *Ethiopië*: zijn Evangelie, oorspronkelijk in het Hebreeuwsch geschreven, werd vroegtijdig in het

Grieksch vertaald. — *Philippus* predikte het Evangelie te *Hiëropolis* in *Phrygië*; *Thomas* aan de *Parthen*, *Andreas* in *Scythië*, *Bartholomeüs* in de *Indiën*, *Judas Thaddeüs* in *Edessa* en de evangelist *Marcus* in *Alexandrië*.

Allen bezegelden de waarheid hunner leer met hun bloed en gaven alzoo aan de wereld een klaar bewijs van hare bovennatuurlijke kracht. Alleen de H. *Johannes*, nadat hij aan den marteldood voor hem bereid, ontkomen was, stierf een natuurlijken dood, in den ouderdom van ruim 90 jaren. Na den dood van keizer *Domitianus*, onder wiens regeering hij naar het eiland *Patmos*, bij de kusten van Klein-Azië, in ballingschap was gezonden, te *Ephese* teruggekeerd, bestierde hij de gezamenlijke kerken van Klein-Azië en had bij zijn afsterven het geluk de leer van zijn goddelijken Meester over de drie wereldddeelen verspreid te zien. Hij stierf aldaar in het jaar 101.

Na den dood der Apostelen ging de uitbreiding van het Christendom met rassche schreden voort. Omtrent het midden der 2^e eeuw hadden de gemeenten, door de Apostelen in *Egypte*, *Parthië*, *Perzië* en *Indië* reeds een grooten omvang verkregen. Naar *Karthago* en geheel de westelijke streek van Afrika werd het Christendom uit Rome overgebracht. Het drong weldra tot in *Brittanje* door, terwijl door de handelsverbindtenis van Klein-Azië met Gallië zich te *Lyon*, *Vienne* en *Parijs* reeds vroeger christengemeenten gevormd hadden. Een weinig later werd ook de Kerk in *Armenië* gevestigd en, volgens de getuigenis van den H. *Ireneüs*, werd de leer van *Jezus-Christus* in *Germanje*, dat is, in de landen op den oever van den *Rijn*, en zelfs tot in *België* gepredikt.

§ 3. Verwoesting van Jeruzalem.

Eene zeer gewichtige gebeurtenis, welke tot de snelle verbreiding van het Christendom ongemeen veel bijdroeg, was *de verwoesting van Jeruzalem*.

In het jaar 66 na Christus' geboorte, stonden de Joden, door bedriegers, die zich voor profeten uitgaven, medegesleept, tegen de Romeinen op. Met hardnekkigheid en wanhoop streden zij tegen hunne overheerschers, en vermoordden de Romeinsche bezetting, welke zich te Jeruzalem bevond.

Toen trok *Titus*, in 't jaar 70, met een ontzaglijk leger naar Judea. Hij sloeg zijn kamp bij de stad neder en omsloot deze op een afstand van 60 stadiën of $2\frac{1}{2}$ uur gaans. Dit geschiedde omtrent het Paaschfeest, hetwelk een ontelbare menigte Joden naar de stad gelokt had, en de bevolking tot drie millioen zielen had doen aangroeien.

Zij, die hun ongelijk inzagen en de bemanning tot overgave aanzetteden, werden door de *Zeloten* onbarmhartig gedood; doch ook weldra ontstond onder dezen verdeeldheid, en nu vermoordden zij onderling velen van hen, die door pest en hongersnood gespaard waren gebleven.

De hongersnood was intusschen in de stad zoo hoog gestegen, dat men het voedsel der dieren verslond en zelfs de hand aan lijken sloeg. De pest maaide dagelijks duizenden weg; honderd duizend lijken werden over de muren der stad geworpen, en vele gevangenen buiten het legerkamp gekruisigd.

Toen Titus de buitenste wallen bestormd en ingenomen had, verschansten zich vele Joden in den tempel, terwijl een andere partij den burcht bezette. De Romeinsche veldheer wenschte den tempel te sparen; doch ondanks zijn streng bevel hiertoe gegeven, wierp

een Romeinsch soldaat uit eigen beweging een brandend hout in den tempel.

Weldra woedden de vlammen zoo hevig, dat er aan geen blusschen van het vernielend element te denken viel. Het prachtige gebouw werd op denzelfden dag, waarop 600 jaren vroeger de eerste tempel door Nabuchodonosor was verwoest geworden, in asch gelegd.

DE CHRISTENEN VERLATEN JERUSALEM.

Aldus werd de voorzegging van Christus vervuld ; geen steen bleef meer op den anderen, alles werd vernield. Na eenige weken werd ook het overige gedeelte der stad ingenomen. Toen gaf de bezetting, door honger en ziekte gekweld, zich aan Titus over. Gedurende 24 uren gingen de Romeinen onafgebroken met moorden en plunderen voort ; de geheele stad werd tot den

grond toe verwoest. Meer dan een millioen Joden waren gedurende den oorlog omgekomen; 97,000 werden gevangen en deels als slaven verkocht, deels voor den triomftocht der overwinnaars bewaard. De Christenen, des Heeren waarschuwende woorden indachtig, hadden inmiddels bij het naderen des Romeinschen legers, met hunnen Bisschop, den ouden *Simeon*, de stad verlaten en aan gene zijde der Jordaan, in het stadje *Pella*, eene veilige schuilplaats gaan zoeken. — Zoo werd dan, in 't jaar 70 na Christus' geboorte, het Israëlietische Rijk voor altijd vernietigd. Dat volk was zijner bestemming ontrouw geworden, en moest derhalve des Heeren wreken den arm gevoelen. De Joden hadden den Heer des levens gedood en daarom kwam zijn bloed over hen en over hunne kinderen, eene straf, welke zij zelve over hunne hoofden hadden afgeroepen.

Zij, die aan het zwaard der Romeinen ontsnapten, verspreidden zich naar alle deelen der wereld, alwaar zij tot op den huidigen dag zonder koning, zonder priesters, zonder offer of altaar voortleven. Onder alle volken gemengd, en toch van allen gescheiden, en door allen veracht, zijn zij een gedenkteeken van Gods heilige, doch schrikwekkende rechtvaardigheid.

§ 4. **Vervolgingen der Christenen onder de Romeinsche Keizers.**

Niet weinig droegen de vervolgingen, welke èn van den kant der Joden, èn van dien der Heidenen in de eerste eeuwen tegen de Kerk losbarstten, tot de uitbreiding des Christendoms bij. Vooral waren de Romeinen, de machtige beheerschers der wereld, er op bedacht, om het Christendom, dat door zijne uitbreiding den afgodendienst vernietigde, uit te roeien en deszelfs belijders van de aarde te verdelgen.

Men telt doorgaans 10 groote vervolgingen der Christenen, waarvan er eenige zich over geheel het Romeinsche Rijk, andere slechts over enkele provinciën uitstrekten.

1. De eerste vervolging werd verwekt door *Nero*,

NERO.

in 't jaar 64 na Christus. Deze bloeddorstige keizer, moordenaar zijner moeder, zijner echtgenote en zijns leermeesters, legde het wanbedrijf van Rome's ver-

woesting, op bevel van hem zelven gepleegd, den Christenen ten laste. In deze beschuldiging vond hij een voorwendsel om tegen hen eene bloedige vervolging te beginnen. Eene groote menigte geloovigen werd op de gruwzaamste en allerwreedste wijze gepijnigd. Eenigen werden aan wilde dieren ten prooi gegeven, anderen in den Tiber geworpen, of met pek en andere stoffen bestreken, aan palen vastgehecht en in brand gestoken, om als fakkels de straten, die naar het Amphitheater leidden, te verlichten. In deze vervolging eindigden de apostelen *Petrus* en *Paulus* hun leven door den marteldood (67). Petrus werd gekruisigd, doch op zijn verzoek met het hoofd naar beneden, omdat hij zich onwaardig oordeelde, om op dezelfde wijze als zijn goddelijke Meester te sterven. De H. Paulus daarentegen, die een Romeinsch burger was, werd onthoofd.

II. *Domitianus* (81—96) bevreesd, dat een nakomeling uit het geslacht van David hem naar de kroon stond, verwekte eene nieuwe vervolging, de *tweede* algemeene. Nadat hij zich echter van de armoede van Jezus' nabestaanden overtuigd had, stelde hij aan de vervolging een einde. Op zijn bevel was de evangelist Joannes naar het eiland Pathmos verbannen, alwaar hij zijn boek der *Openbaringen* opstelde.

III. Keizer *Trajanus* (91—117) gaf, wel is waar, een bevelschrift, om van staatswege de Christenen niet op te sporen; echter waren zij hierdoor geenszins tegen de woede en den haat der Heidenen beveiligd. Hij zelf liet den grijzen *Simeon*, bisschop van Jeruzalem, kruisigen, en den H. *Ignatius*, bisschop van Antiochië, naar Rome voeren, om in het Colyseum door de leeuwen verscheurd te worden. De geloovigen verzamelden zorgvuldig de beenderen van den heiligen Martelaar, wikkelden ze in kostbare linnen doeken en brachten ze

naar Antiochië over, alwaar zij als eerbiedwaardige overblijfsels (relikwieën) bewaard werden.

IV. Onder keizer *Marcus-Aurelius* (161—180), werden de Christenen allerschrikkelijkst vervolgd, vooral in *Gallië* (Frankrijk) en in *Klein-Azië*. Te Smyrna onderging de H. Polycarpus, een leerling van den apostel Joannes, een wreeden marteldood. De heidensche rechter wilde, dat de martelaar, om zijn leven te behouden, Christus zou verloochenen: „*Spaar uwen ouderdom*, zeide hem de magistraat, *meent gij de folteringen te kunnen doorstaan, waarvan het gezicht alleen de hardvochtigste mannen doet sidderen?*” Doch Polycarpus antwoordde: „*Zes en-tachtig jaren heb ik Christus gediend, en nooit heeft Hij mij kwaad gedaan; hoe zou ik mijnen Koning kunnen lasteren en verloochenen, die mij verlost heeft?*” Toen de beulen hem wilden vastbinden, zeide hij: „*Vrienden, er zijn geene banden noodig! Wie mij deze vlammen waardig achtte, zal mij ook moed en sterkte geven om ze te verdragen.*” Zoo beklom hij, onder dankgebed tot God, den brandstapel; doch de vlammen kronkelden zich om zijn lichaam, zonder het te deren, zoodat eindelijk een beulsknecht hem door een dolksteek het leven ontnam.

V. *Septimus-Severus* (192—211) verbood onder de zwaarste straffen den overgang tot het Christendom en veroorzaakte aldus eene harde vervolging in verschillende provinciën van het Rijk. Onder de martelaren, die hun bloed bij die vervolging vergoten hebben, zijn vooral bekend de H. *Basilides* en de H. *Leonidas*, vader van Origenes, in Egypte; de H. *Ireneüs*, bisschop van Lyon, en de HH. *Perpetua* en *Felicitas*, te Karthago.

VI. Onder de regeering van *Maximinus* werden de Christenen, vooral te Rome en aan den Rijn, vervolgd.

Op welke onmenschelijke wijze de Christenen in die

tijden behandeld werden, maar tevens ook met welken heldhaftigen moed de wreede vervolgingen der tirannen door Christus' leerlingen verdragen werden, willen wij slechts met een enkel voorbeeld aantoonen.

Tijdens het keizerschap van Maximinus, trok deze eens naar Gallië om aldaar zekere partij, die zich tegen den Keizer verklaard had, te bedwingen. Om zijn leger te versterken, deed hij het Thebaansche legioen, dat geheel uit Christenen bestond, van het Oosten overkomen.

Maximinus, wien het meer te doen was om de Christenen uit te roeien, dan wel om de opstandelingen tot hun plicht terug te brengen, gaf bevel aan het Thebaansche legioen, de geloovigen te vervolgen, of, gelijk anderen zeggen, wilde hij het verplichten deel te nemen aan de offers, die bij het intreden van Gallië aan de afgoden gebracht werden.

Doch, welk was het antwoord dier dappere soldaten? „*Wij zijn gekomen, zeiden zij, om de vijanden van den Staat te bevechten, maar niet om onze handen te doopen in het bloed onzer broeders of ze te bezoedelen door een' goddeloozen eeredienst.*”

Maximinus werd over dit vrijmoedig antwoord zo woedend, dat hij terstond besloot elken tienden man van het legioen om het leven te laten brengen. De genen, op wie het lot viel, ondergingen zonder den minsten tegenstand den marteldood.

Deze slachting kon evenwel hunnen krijgsmakkers geen schrik aanjagen; zij verfoeiden nu den afgodendienst nog meer dan voorheen.

Bij het vernemen van dit kloekmoedig gedrag gaf de Vorst bevel nog eens elken tienden man ter dood te brengen. Ook dit bevel werd ten uitvoer gebracht, doch zonder het gewenschte gevolg. Wat men ook deed, om de overgeblevenen tot andere gedachten

over te halen, niets was bij machte deze dapperen van besluit te doen veranderen.

In plaats van zich aan den wille des Keizers te onderwerpen, boden zij hem de volgende openhartige verklaring aan: „*Wij zijn uwe soldaten, Heer! maar wij zijn ook de dienaren Gods; voor u moeten wij als soldaten strijden; maar God behooren wij, als onzen Schepper en oppersten Heer, te dienen; wij kunnen u niet gehoorzamen, zonder God, onzen en ook uwen Meester, te verloochenen; vóórdat wij u kenden, hebben wij ons aan den dienst van God verbonden, en hoe zoudt gij nu op onze getrouwheid kunnen rekenen, indien wij te kort bleven aan de plechtige belofte, die wij aan God gedaan hebben. Indien gij alleen naar het bloed der Christenen tracht, welaan, hier zijn wij, neem ons tot uwe slachtoffers.*

Deze verklaring deed de woede van den tiran nog meer aangroeien. Ziende dat hunne heldhaftige standvastigheid onoverwinnelijk was, besloot hij het geheele legioen te vernietigen. Meer dan 6000 man verloren toen op gewelddadige wijze het leven. Geen enkele hunner liet de geringste klacht hooren, maar allen rekenden het als een voorrecht den marteldood voor Jezus-Christus te sterven. Een godsdienst, in staat zulke volmaakte menschen te vormen, draagt voorzeker een zichtbaar teeken van goddelijke kracht.

VII. De zevende vervolging was een der bloedigste en had plaats onder keizer *Decius Trajanus* (249—251). Hij had bij het beklimmen van den troon gezworen, het Christendom geheel en al van de aarde te verdelgen. Zijne woede was vooral tegen de bisschoppen en priesters gericht, daar hij meende door hunnen dood de Kerk van Christus des te gemakkelijker te kunnen vernietigen. Vele Christenen stierven moedig den marteldood, doch ook eenigen, door de wreedste folteringen uitgeput, waren zwak genoeg,

om hun geloof te verloochenen. Bij den brandstapel werden thans nog gloeiende tangen en zetels, puntige raderen, ijzeren haken en pijnbanken, als zoo vele nieuwe foltertuigen gebezigd. Zij, die den afgoden offerden, of zich een wettelijk getuigenschrift kochten, waarin vermeld stond, dat zij hun geloof verzaakt hadden, werden door de Kerk als *afvalligen* beschouwd. Zij werden slechts, na zware beproeving en strenge boetvaardigheid, in de christelijke gemeenschap weder opgenomen.

VIII. Onder de regeering van keizer *Valerianus* (253—260) duurde de vervolgingswoede tegen de Christenen voort. Deze vorst was tegen de leerlingen van Christus aangehitst door een zijner dienaars, die hun een onverbiddelijken haat toedroeg. Deze wist den Keizer te overreden, dat hij het Christendom moest vernietigen, wilde hij in den oorlog tegen zijne vijanden gelukkig zijn. Valerianus, laaghartig genoeg, om aan den raad zijns dienaars gehoor te geven, gaf bevel tot eene algemeene vervolging der Christenen, waardoor een groot getal geloovigen de eer te beurt viel, om de leer van Jezus-Christus manhaftig te belijden en met hun bloed te bezegelen.

Te Rome stierf paus Sixtus als martelaar en werd, na weinige dagen, door zijnen diaken *Laurentius* gevolgd. Laurentius had, op bevel van zijnen bisschop, de kerkelijke schatten, welke de Heidenen ontroofden wilden, verkocht en den prijs er van aan de armen uitgedeeld. Toen hij nu voor den rechter verscheen en deze de gouden en zilveren kandelaars en andere kostbaarheden van hem opeischte, wees hem Laurentius op de armen, blinden, kreupelen, lammen en andere zieken, voor de kerkdeur in orde gerangschikt en zeide: „*Ziedaar de schatten der kerk*” — „*Durft gij aldus met mij spotten*” — riep de rechter woedend

uit — ik weet, dat de Christenen er eene eer in stellen, den dood te verachten, doch ik zal u laten folteren en gij zult in uwe smarten langzaam sterven." De heilige werd dan gevat en geboeid op een gloeienden ijzeren rooster gelegd, om levend verbrand te worden. Laurentius onderging met heldenmoed de verschrikkelijkste pijnen en bekeerde door zijne standvastigheid een groot aantal Heidenen.

Nadat hij langen tijd deze vreeselijke folteringën had uitgestaan, hief hij zijne oogen naar den hemel, bad God voor het behoud van Rome en gaf den geest.

In dezelfde vervolging stierven in Afrika vele Christenen den marteldood. Zoo werd de *H. Cyprianus* te Karthago onthoofd. De geloovigen vingen zijn bloed op met linnen doeken, stelden zijn lichaam ter aarde en bewaarden deze kostbare overblijfsels met een godvruchtigen eerbied.

IX. Keizer *Aurelianus* (270—275) hernieuwde de vervolgingsedicten tegen de Christenen. Zij werden echter, zooals *Lactantius*, een schrijver van dien tijd, getuigt in de verafgelegene gewesten, wegens den dood des Keizers niet ten uitvoer gebracht. In deze vervolging onderging de *H. paus Eutichianus*, te Rome moedig den marteldood.

X. De laatste en afgrijselijkste vervolging had plaats onder keizer *Diocletiaan* (284—305). Ofschoon de Keizer in de eerste jaren zijner regeering, het onraadzaam achtte zulk eene machtige partij in zijn Rijk te vervolgen, liet hij zich nochtans door zijnen schoonzoon, den wreeden *Galerius*, overreden, om door een keizerlijk bevelschrift eene algemeene vervolging der Christenen te verwekken, en de verwoesting der kerken en de vernieling der gewijde boeken te bevelen. De christene staatsbeambten werden van hunne waardigheid, de burgers van hunne burger-

rechten beroofd. Vervolgens werden alle kerken omvergehaald; onder dezen was vooral merkwaardig de prachtige kerk van Nicomedië, waar de Keizer zijn verblijf hield. De goederen der kerk werden verbeurd verklaard, de gewijde boeken verbrand en de priesters in de gevangenis geworpen. Zij, die den afgoden niet wilden offeren, werden gepijnigd en op de vreeselijkste wijze om het leven gebracht. Het bloed stroomde over al de gewesten van het Rijk; scharen vrouwen en mannen werden gebonden, op den brandstapel geworpen en ter dood gebracht. Geen ouderdom bleef gespaard, teedere maagden, ja zelfs jeugdige kinderen lieten te midden der schrikkelijkste pijnen het leven. Het Heidendom dacht in zijne blinde woede alle middelen uit, om het Christendom den doodsteek toe te brengen, doch te vergeefs. Die helsche woede bereikte haar doel niet. Het bloed der martelaren was een vruchtbaar zaad, dat onder Gods zegen, steeds nieuwe belijders van Jezus' leer opleverde.

De vervolgingswoede tegen de Christenen hield echter niet op met den dood van Diocletiaan, maar duurde onder de regeering van Galerius en Maximinus voort, totdat eindelijk *Konstantijn de Groote*, door het edict van Milaan in 't jaar 313, den vrede aan de Kerk schonk.

Terwijl de keizers het Christendom door ruw geweld trachtten te vernietigen, werd het insgelijks van den kant der heidensche schrijvers door de wapens des geestes, en wel voornamelijk door lasteringen en drogredenen bevochten, of door scherts en spotternij als belachelijk voorgesteld. Onder deze heidensche bestrijders van het Christendom muntten vooral uit *Porphyrius* in Syrië, de hatelijke en bitsige *Celsus*, en de spotter *Lucinianus*, van wien zijne tijdgenooten

getuigen, dat hij noch voor de goden noch voor de menschen achting of eerbied had.

Deze nieuwe, doch niet minder gevaarlijke vijanden der Kerk, werden moedig bestreden door uitstekende mannen, *Apologeten* genoemd, die in heerlijke schriften de leer der Kerk verdedigden, de opwerpingen der Heidenen wederlegden en dezen door de kracht hunner redeneering tot zwijgen brachten. Onder deze moedige kampvechters schitterden vooral de *H. Justinus*, *Tertulianus*, de *H. Cyprianus*, bisschop van Karthago en *Arnobius*.

IIe HOOFDSTUK.

KETTERIJEN GEDURENDE HET EERSTE TIJDVAK.

§ 1. **Ebionieten, Cerinthus, Gnostieken.**

Een strijd, nog gevaarlijker dan de bloedige vervolgingen, brak tegen de Kerk los in haar eigen boezem, namelijk de opstand harer kinderen. Van de eerste eeuw afaan, gelijk door alle tijden heen, werden er lieden gevonden, die de menschelijke kennis en wetenschap boven het goddelijk gezag der Kerk stelden, en in hunne waanwijsheid, valsche en met de door God geopenbaarde waarheden strijdige leeringen verkondigden. Zij zijn bekend onder den naam van KETTERS.

De meeste valsche leerstellingen of ketterijen der eerste tijden vonden hunnen oorsprong in de vermeniging der waarheden van het Christendom, met de wijsgeerige beschouwingen van sommige joodsche sekten of der heidensche filosofie. Onder deze ketters telt men:

1. De *Ebionieten*, die wel is waar geloofden, dat Christus de Messias is, doch zijne *Godheid* loochenden, leerden daarenboven, dat de wet van Mozes verplichtend bleef voor alle Christenen.

2. *Cerinthus*, die in de laatste helft der I^e eeuw leefde, erkende de goddelijke Zending van Christus, doch nam Diens leer slechts gedeeltelijk aan; hij verwachtte eene *tweede* komst van den Messias, die alsdan een duizendjarig Rijk op aarde zou stichten. In zijne geschriften voerde hij een hevigen strijd tegen de meeste boeken van de H. Schrift.

3. De *Gnostieken*. Deze ketters ontleenen hunnen naam aan een Grieksch woord (gnosis), dat *wetenschap* betekent. Zij erkenden een oneindig grooten en machtigen

God, doch tegelijk een ander hooger wezen, dat velen onder hen den *geest des kwaads* noemden. Ook meenden zij, dat Christus geen stoffelijk lichaam gehad heeft en dat het kwaad zijnen oorsprong neemt, niet (gelijk de Kerk leert uit het misbruik der menschelijke vrijheid, maar uit de stoffelijke elementen, die zij van natuur slecht noemden).

§ 2. **Manicheeën, Montanisten, Unitariërs, Novatianen.**

1. Omtrent het midden der 3de eeuw werd de sekte der *Manicheeën* gesticht door zekeren Pers, *Manès* genaamd. De dwaalleer dezer ketterij bestaat hoofdzakelijk hierin, dat zij *twee* eeuwige wezens aanneemt, die elkander voortdurend bestrijden; één, de oorsprong van alle goed, het ander het beginsel van alle kwaad. Hare zedenleer was oogenschijnlijk uiterst streng; doch hare aanhangers maakten zich in werkelijkheid aan de schandelijkste misdaden schuldig. Aan hen, die tot de *volmaakten* wilden behooren, was het verboden vleesch of zuivel te eten en wijn te drinken. Tot deze meer heidensche dan christelijke sekte behoorde in zijne jeugd de H. Augustinus.

2. De *Montanisten*, aldus genoemd naar hunnen stichter *Montanus*, ontwikkelden hun leerstelsel in het begin der 3de eeuw. Hunne dwaling bestond hoofdzakelijk in de ontkenning der christelijke zedenleer. Den volgelingen dezer sekte werd met uiterste gestrengheid het genot aller aardsche vreugde, alsook het aanleeren van wetenschappen verboden. Zij, die het ongeluk hadden in zware zonden te vallen, werden voor altijd uit het midden der *geestelijken* (gelijk zij zich noemden) gebannen.

3. De *Unitariërs* (omtrent het midden der 3de eeuw) loochenden het aanbiddelijk geheim der H. Drievuldig-

heid of gaven daarvan eene valsche en kettersche voorstelling.

4. De *Novatianen* waren volgelingen van een afvalligen priester. Zij leerden, dat diegenen, welke, gedurende de vervolging, aan de goden geofferd hadden, of in andere doodzonden gevallen waren, geene vergiffenis konden bekomen en niet meer in de Kerk mochten opgenomen worden, dewijl deze alleen (volgens hen) uit *heiligen* bestaan mag. Ook loochenden zij de geldigheid van het Doopsel, in de katholieke Kerk toegediend.

§ 3. **Strijd der Kerk tegen de dwaalleeringen. Eenheid en gezag in de Kerk.**

Tegenover de wreede vervolgingen, welke het bloed harer kinderen bij stroomen deden vloeien, stelde de Kerk een vurig geloof, een bewonderenswaardig geduld en een heldhaftigen moed. Tegen de heidensche wijsgeeren, gelijk wij vroeger reeds opmerkten, traden moedige en geleerde mannen in hunne schriften op. In den strijd tegen de dwalingen der ketters streed de Kerk, onder de leiding des H. Geestes, met de geestelijke wapenen, welke zij van haren goddelijken Stichter ontvangen heeft.

De *H. Schriften*, haar door de Apostelen en leerlingen des Heeren nagelaten; de apostolische *overleveringen*, welke een gedeelte der goddelijke openbaring bevatten en met heiligen eerbied onveranderd bewaard werden; het *onfeilbaar leergezag*, door Christus aan zijne Kerk geschonken, ziedaar de hechte en sterke *fondamenten*, waarop de katholieke eenheid, als een onwankelbaar gebouw gevestigd bleef, de *wapenen* waarmede zij alle aanvallen afsloeg.

Als bestrijders der ketterijen moesten reeds de Apostelen met woord en schrift optreden. Dat deden vooral

de H. Paulus en de H. Joannes. Deze laatste schreef zijn Evangelie hoofdzakelijk met het doel, om de godheid des Verlossers te bewijzen en te verdedigen tegen Cerinthus en de Ebionieten. Het voorbeeld der Apostelen werd later door heilige en geleerde bisschoppen en priesters gevolgd. Deze worden, wegens hunnen ijver voor het heil der zielen en hunne vaderlijke zorg voor het welzijn der Kerk, *Kerkvaders* genoemd. De meest bekende onder de *Vaders* der 3 eerste eeuwen zijn: 1. De *H. Clemens*, de derde paus na den H. Petrus; met dezen en andere Apostelen had hij omgegaan, door hen ook was hij in de leer van Christus onderwezen geworden. 2. De *H. Ignatius*, bisschop van Antiochië en leerling van den H. Joannes; hij werd in 't jaar 108, op last van keizer Trajanus, naar Rome gevoerd en daar aan de leeuwen ten prooi gegeven. 3. De *H. Polycarpus*, ook een leerling van laatstgenoemden Apostel en Bisschop van Smyrna, stierf in hoogen ouderdom den marteldood omstreeks 165, onder keizer Marcus-Aurelius. 4. De *H. Justinus*, die, na langen tijd de heidensche wijsbegeerte beoefend te hebben, door God tot het ware geloof geroepen werd. Met kracht en moed verdedigde hij nu de Kerk, vooral tegen de schandelijke lasteringen, welke tegen haar werden rondgestrooid. Twee beroemde *apologieën* (verdedigingsschriften) bood hij den Romeinschen keizers aan. Ook behooren nog tot dit tijdvak de volgende kerkvaders: de *H. Ireneüs*, bisschop van Lyon, *Clemens* van Alexandrië en de *H. Cyprianus*, bisschop van Karthago.

Dewijl de Kerk, gedurende de 3 eerste eeuwen, voortdurend onder de vervolging van den kant der Heidenen gebukt ging, kon er geene *algemeene Kerkvergadering* plaats hebben. Er werden echter verscheidene *provinciale Conciliën* gehouden in Klein-Azië, in Griekenland

en in Afrika. In deze bijeenkomsten, soms door een groot aantal bisschoppen bezocht 1), werden godsdienstige aangelegenheden behandeld en de katholieke leer, tegenover de ketterijen, duidelijker omschreven.

Voor al echter was voor de Kerk reeds van de eerste tijden af, het steunpunt harer eenheid gelegen in het *Opfergezag*, dat de opvolgers van den H. Petrus (de pausen van Rome) over de gansche Christenheid, over bisschoppen en geloovigen, uitoefenden. Zoo deed reeds de H. Clemens, de derde opvolger van den H. Petrus, in eenen brief aan de Corinthiërs, uitspraak over moeilijkheden, die in hunne stad gerezen waren, en de scheuring was weldra geëindigd. Ook namen de bisschoppen, wanneer in hun diocesen eenige twijfel over zaken van geloof of kerkelijke tucht ontstond, hun toevlucht tot den Bisschop van Rome 2), wiens uitspraak dan door allen als beslissend werd aangenomen.

Van dat oppergezag en onfeilbaar leeraarsambt geven ons de kerkvaders de duidelijkste getuigenis. Zoo schrijft de H. Ireneüs, bisschop van Lyon en leerling van den H. Polycarpus, die door den H. apostel Joannes onderwezen was, het volgende: „*Met deze Kerk (van Rome), uit hoofde van haren machtigen voorrang, moet de gansche Kerk, dit is, de overal verspreide geloovigen, zich noodzakelijk vereenigen; in haar bleef altijd de apostolische overlevering bewaard.*”

In hare bewonderenswaardige eenheid, gevestigd op het door Christus ingestelde gezag, vond de Kerk ten allen tijde de kracht, om de aanvallen der dwaling zegevierend te bestrijden en zoo werd altoos het woord des Heeren vervuld, dat *de poorten der hel haar niet zullen overweldigen.*

1) Omstreeks het jaar 200, werd in Afrika een dergelijk Concilie gehouden, waarop 70 bisschoppen tegenwoordig waren.

2) Van de eerste eeuwen af werd aan den Bisschop van Rome de naam van Papa (Paus of Vader) gegeven, omdat hij de algemeene vader der Christenheid is.

IIIe HOOFDSTUK.

EEREDIENST EN CHRISTELIJKE GEBRUIKEN DER EERSTE TIJDEN.

§ 1. De Sacramenten.

Met de stichting der katholieke Kerk waren ook de eeredienst en de bediening der HH. Sacramenten, gelijk de Zaligmaker het bevolen en geregeld had, in het leven getreden. De eeredienst, het H. Misoffer

HET H. MISOFFER IN DE KATACOMBEN.

en de HH. Sacramenten zijn van den beginne af, wat hun wezen en hoofdbestanddeelen betreft, altijd onveranderd gebleven; alleen zijn er later ceremoniën en plechtigheden bijgevoegd.

Hoe in de eerste tijden het H. Misoffer in de Kerk werd opgedragen, verhaalt ons de H. Justinus met vele bijzonderheden. Zoo schrijft hij onder anderen, dat des Zondags al de geloovigen, zoowel die in de steden als die op het platte land woonden, vergaderden in eene plaats, waar de evangeliën of de schriften der profeten werden voorgelezen, naar gelang de tijd zulks toeliet. Bij het eindigen der voorlezing hield de Bisschop of een priester eene toespraak, waarin den geloovigen voorgehouden werd hun leven te regelen naar hetgeen zij hadden hooren lezen. Dan stonden allen op, deden hun gebed en, wanneer dit geëindigd was, werd brood, wijn en water aangebracht, waarover de priester de heilige zegening uitsprak en, nadat de priester tot God den Vader zijne dankzegging gericht had, antwoordde het volk: *Amen*, ('t zij zoo). Na de Consecratie ontvingen allen, die tegenwoordig waren, de H. Communie, terwijl deze hemelsche spijs door de diakens aan de afwezigen gebracht werd. Eenieder gaf aalmoezen naar believen, tot onderhoud der weezen, weduwen, zieken, gevangenen en vreemdelingen. Den voorzitter der vergadering was de verzorging van alle behoeftigen opgedragen. Hieruit zien wij, dat al de bestanddeelen der H. Mis, zooals Justinus deze beschrijft (Evangellie Offerande, Consecratie, Communie), reeds toenmaals in dezelfde orde op elkander volgden als thans.

Het *H. Sacrament des Altaars* werd doorgaans onder de beide gedaanten van brood en wijn ontvangen; in vele gevallen echter slechts onder eene enkele gedaante. Zoo ontvingen de zieken en de martelaars in de gevangenis het H. Sacrament alleen onder ééne gedaante. Tegelijk met het H. Avondmaal werden in de eerste tijden der Kerk gewoonlijk andere liefde-maaltijden of *Agapen* gehouden, welke vooral tot onderhoud der armen bestemd waren.

Door het *H. Doopsel* werd de mensch in den schoot der Kerk opgenomen. Bij volwassenen werd het door eene strenge beproeving en een grondig onderricht in de christelijke leering voorafgegaan. Zij, die dit onderricht gaven werden *Katecheten* — en zij, die het ontvingen *Katechumenen* genoemd. De katechumenen mochten alleen bij het godsdienstig onderricht en bij de gebeden tegenwoordig zijn, doch geenszins bij het vieren van de H. Altaargeheimenissen. Hun werd voorzichtigheidshalve, eerst later de leer van het H. Sacrament des Altaars bekend gemaakt. Dat noemde men *de tucht des Geheims*

Het *Doopsel* werd, door eene drievoudige indompeling in den naam der H. Drievuldigheid toegediend, den zieken en zwakken nochtans werd alleen water op het hoofd gegoten. Tegen het begin der tweede eeuw waren reeds vele ceremoniën, die heden nog bij het toedienen van dit sacrament voorkomen, in gebruik. Wat het doopen der kinderen aangaat, dat was sedert de eerste tijden in de Kerk gebruikelijk. Daar zij echter geene geloofsbelijdenis konden afleggen, werd dit gedaan door *doopheffers* of *peten*, die zich verplichtten hun eene christelijke opvoeding te bezorgen. Het *Doopsel* werd door den Bisschop, door een priester of diaken toegediend, ja zelfs in tijd van nood door een leek. De plechtige toediening had gewoonlijk plaats op den vooravond der hooge feesten, zooals Paschen, Pinksteren en Driekoningen.

Het *Vormsel* werd door oplegging der handen, gebed en zalving veelal onmiddellijk na het H. *Doopsel* toegediend, als zijnde een sacrament, waardoor de gedoopten in het geloof bevestigd worden. De toediening des *Vormsels* geschiedde door den Bisschop, ook dan, wanneer het voorafgaande *Doopsel* niet door den Bisschop, maar door een priester was toegediend ge-

worden. Hieruit blijkt dus duidelijk, dat ten allen tijde het Doopsel en het Vormsel als twee van elk-ander onderscheiden sacramenten beschouwd werden.

§ 2. Vervolg.

Maakte zich iemand door een losbandig of goddeloos leven der christengemeente onwaardig, of verloochende hij zijn geloof, of leverde hij de gewijde boeken aan de Heidenen over, zoo werd hij buiten de gemeenschap der Kerk gesloten, van de gemeente afgescheiden, — in andere woorden met den kerkelijken ban (excommunicatie) gestraft. Deze uitsluiting van onwaardige ledematen uit de Kerk had reeds plaats ten tijde der Apostelen, zooals de H. Paulus ons zulks in zijnen brief aan de Corinthiërs bewijst. Alleen na strenge boetpleging gedaan te hebben, werd zulk een zondaar tot het H. Avondmaal toegelaten. De tijd dier boetpleging was verschillend, naar den aard van de zonde des boetelings en eindigde somwijlen alleen bij zijnen dood. Bij groote openbare overtredingen was het noodzakelijk, om van de zonde ontslagen en in de christengemeenschap weder opgenomen te worden, dat de zondaar in het *openbaar* zijne straf onderging en eene *openbare belijdenis* zijner misdaden aflegde. Deze beschuldiging werd echter voorafgegaan door de *geheime biecht*, welke als sacrament van boetvaardigheid door Christus zelven is ingesteld en de ziel des menschen van hare zonden reinigt. Zoodra dan de openbare boeteling in treurgewaad voor den Bisschop was verschenen, strooide deze hem asch op het hoofd en verwees hem naar de plaats der boetvaardigheid, welke vier afdeelingen bevatte: die der *weenenden*, der *hoorenden*, der *knielenden* en der *staanden*. De zondaar der eerste afdeeling moest bij den ingang

der kerk blijven en daar van de geloovigen hunne voorspraak afsmeeken; later mocht hij de kerk ingaan, om bij het voorlezen der H. Schrift en het godsdienstig onderricht tegenwoordig te zijn; vervolgens kon hij knielend de gebeden en eindelijk ook het H. Misoffer bijwonen, doch mocht geen offer brengen, noch de H. Communie ontvangen.

Dikwijls werd, wegens het goede gedrag des boetelings of door de voorspraak der Martelaren en der Belijders de boetetijd verkort of de boete verzacht; deze verkorting of verzachting werd *Aflaat* genoemd.

Het H. Sacrament des *Oliesels* werd van de eerste tijden af in de Kerk aan de zieken toegediend, gelijk de H. apostel Jacobus ons dit getuigt in zijnen brief.

Het H. *Priesterschap* werd van den beginne door oplegging der handen toegediend. De Apostelen stelden overal, waar zij eene nieuwe christengemeente stichtten, *bisschoppen* aan, als hunne rechtmatige opvolgers in ambt en waardigheid. Onder de Apostelen en Bisschoppen stonden de *priesters*, die evenals zij, doch onder hun toezicht, de heilige Sacramenten toedienden en het woord Gods verkondigden. Reeds ten tijde der Apostelen, stelde men tot verzorging der armen, weduwen en weezen, *diakenen* aan, die ook den Bisschop bij het verrichten der heilige handelingen bijstonden, en het leerambt uitoefenden. Zij werden door oplegging der handen gewijd en vervolgens in hunne bediening aangesteld. Weldra vonden de diakenen, bij het toenemen hunner werkzaamheden, eene krachtige hulp in de *subdiakenen*, terwijl tot de geringere kerkelijke bedieningen mannen werden genomen, die zich aan den heiligen dienst wilden toewijden en den naam van *clerici* droegen. Hun amht werd als eene voorbereiding tot de heilige priesterwijding aangezien. Ook heden moet de priester de vier mindere orden,

alsook het *Subdiakonaat* en het *Diakonaat* ontvangen hebben, voordat hij tot het H. Priesterschap wordt toegelaten. De mindere dienaren der Kerk zijn: de *Akolyeten*, de *Bezweerders* (Exorcistae), *Voorlezers* (Lectores) en *Deurbewaarders* (Ostiaarii). Bij de kerkelijke bedieningen onderscheidden zich, reeds in dien tijd, de geestelijken door eene bijzondere kleeding, gelijk dit ook geschiedde bij de priesters en levieten van het Oude Verbond.

Het *Huwelijk*, door Jezus-Christus tot zijne oorspronkelijke heiligheid teruggebracht en tot de waardigheid van sacrament verheven, werd, reeds in de eerste tijden, door de Kerk met haren zegen bekrachtigd. Zulk huwelijk werd immer voor onoplosbaar gehouden. Ongaarne zag men iemand tot een tweede huwelijk overgaan en de verbindtenis van eenen Christen met eene heidensche vrouw werd als zondig beschouwd, wanneer het huwelijk niet reeds vroeger, voor de bekeering van een der partijen, bestaan had.

Den priester, diakenen en subdiakenen werd, bij hunne wijding, de verplichting opgelegd, om nimmer een huwelijk aan te gaan en altijd in den maagdelijken staat te blijven leven.

§ 3. Heilige tijden en feesten.

De Zondagsviering. Ofschoon de eerste Christenen iederen dag vergaderden, om de godsdienstoefeningen bij te wonen, werd toch één dag der week op bijzondere wijze aan God toegewijd. De Christenen, uit het Jodendom bekeerd, vierden in den beginne den sabbat met de Joden. In plaats echter van den sabbat begonnen de Christenen uit Antiochië en weldra ook de Hebreeuwse geloovigen den eersten dag der week, den *Zondag*, te vierden, deels ter gedachtenis

van de verrijzenis des Heeren, deels ook tot meerdere afscheiding van de Joden. Dit geschiedde op bevel of althans onder goedkeuring der Apostelen.

Het Paasch- en Pinksterfeest. Ter herinnering aan de wonderbare en geheimnisvolle opstanding des Heeren werd reeds ten tijde der Apostelen het christelijk Paaschfeest gevierd; terwijl insgelijks het *Pinksterfeest*, ter gedachtenis aan de nederdaling van den H. Geest over de Apostelen, de plaats van het joodsche Pinksterfeest innam.

Het feest van de Geboorte en dat der *Verschijsning des Heeren* of der *HH. Drie Koningen* werden insgelijks van de vroegste tijden af, in de Kerk met de meeste plechtigheid door de geloovigen gevierd.

Eindelijk brachten de eerste Christenen de sterfdagen der Martelaren, als de dagen van hunne geboorte tot een beter leven, in godsvrucht en gebed door.

§ 4. **Heilige plaatsen en gebruiken.**

De plaatsen, waar de Christenen zich tot het verichten van de godsdienst oefeningen vereenigden, waren in den beginne zeer verschillend. In de eerste tijden gingen de Joden, tot het Christendom bekeerd, nog dikwijls den tempel van Jerusalem bezoeken, om aldaar hunne gebeden aan God op te dragen; doch weldra werden er bijeenkomsten in de huizen der geloovigen gehouden, teneinde zich geheel en al van het joodsche volk en van de Heidenen verwijderd te houden. Gedurende de vervolgingen hielden de geloovigen hunne bijeenkomsten in het open veld, in de gevangenissen, in de *Katakomben* (onderaardsche gangen) en bij voorkeur op de graven der Martelaren. Boven deze graven verhieven zich in de 3^e eeuw de eerste prachtige kerken. Deze kerken bestonden uit een

midden-beuk of schip, voor de geloovigen bestemd; uit een koor, waar het altaar tot het opdragen der H. Mis, een verheven gestoelte voor den Bisschop en plaatsen voor de priesters waren aangebracht.

Bij het naderen der hooge feesten, was men evenals op Vrijdag en Woensdag van elke week, gewoon te vasten; doch dit geschiedde meer uit eigen beweging, dan wel volgens een bepaald voorschrift. Ook bestond hieromtrent bij de geloovigen eene groote verscheidenheid van gewoonten. Zoo werd b. v. het Paaschfeest door eene vasten voorafgegaan, waarvan de duur aanvankelijk verschillend, maar naderhand op 70 en nog later op 40 dagen bepaald werd, en die daarom thans nog de *veertigdaagsche vasten* genoemd wordt.

Het teeken des H. kruises, zooals Tertullianus ons getuigt, was reeds in de vroegste apostolische tijden bij de geloovigen in gebruik.

Zoo bestond mede van het begin der Kerk de gewoonte van de dooden plechtig te begraven; men was immers doordrongen van het geloof aan de verrijzenis dezer lichamen, die eens de tempels van den H. Geest geweest waren.

Verder, steunende op de leer der H. Kerk, dat de band der liefde, welke de Martelaren met de Christenen in dit leven vereenigde, niet door den dood verbroken wordt, riep men de Belijders en Martelaren aan, om hunne voorspraak bij God te verzoeken. Deze vereering strekte zich insgelijks uit tot de stoffelijke overblijfsels der Heiligen, welke met de meeste zorg verzameld en als de kostbaarste schatten bewaard werden.

IVe HOOFDSTUK.

INVLOED DES CHRISTENDOMS OP GELOOF EN ZEDEN.

§ 1. **Blik op den toestand der heidensche wereld.**

Toen de goddelijke Verlosser op aarde verscheen, om door zijn lijden en dood het menschdom te redden en zijne Kerk te stichten, welke tot aan het einde der wereld moet voortbestaan, heerschte over het gansche aardrijk het afschuwelijkste Heidendom. De volkeren aanbaden de zon, de maan, de dieren, ja zelfs afgodsbeelden, het eigen werk hunner handen; bijna alles werd als godheid vereerd, behalve de eenig ware God. Ook gaven de Heidenen zich aan de vreeselijkste misdaden over: aan hunne goden brachten zij somtijds menschen, liefst onschuldige kinderen, ten offer; bedrog, roof, ontucht, en andere misdrijven werden niet zelden als geoorloofd, of zelfs als den goden welgevallig beschouwd. Millioenen ongelukkigen zuchtten in harde slavernij; gedurende den zwaren arbeid, dien deze slaven moesten verrichten, werden zij menigmaal wreedaardig gekweld en eindelijk door hunnen meester, als redelooze wezens verkocht of gedood. Naast liefde, eerlijkheid en goede trouw waren weinig bekend in de heidensche wereld.

Het Israëlietische volk had wel is waar, de goddelijke openbaring in de boeken der H. Schrift bewaard en koesterde voor deze steeds den diepsten eerbied. Doch ook dit volk, met zoovele zegeningen en weldaden door God overladen, verliet dikwijls den dienst des Heeren, en verviel tot afgoderij. Ten tijde van de komst des Verlossers waren de Joden meerendeels van den weg der waarheid afgedwaald en in verscheidene

sekten verdeeld, die elkander een onverzoenlijken haat toedroegen. De voornaamsten zijn : de *Farizeërs*, schijnheilige en hebzuchtige lieden en de *Sadduceërs*, eene soort van ongeloovige vrijgeesten, die zelfs het bestaan der Voorzienigheid loochenden.

§ 2. Wondervolle verandering, door het Christendom in de wereld aangebracht.

Nauwelijks had het helderschitterende licht des Christendoms zijnen zuiveren glans over de wereld verspreid of de dikke duisternissen des Heidendoms verdwenen, gelijk de nevelen voor de stralen der opgaande zon. De eenig ware God werd erkend en aangebeden; de menschen begrepen weer hunne waardigheid en hoogere bestemming en zóó werd het aanschijn der aarde vernieuwd.

De altaren der valsche goden werden afgebroken en vele heidensche tempels stonden weldra ledig. De eerste Christenen dienden, meestal in het geheim, ter oorzaak der vervolgingen, met een levend en vurig geloof hunnen God en Schepper.

De wondervolle kracht des Evangelies bracht in het zedelijke leven der volkeren een volmaakt omkeer te weeg. Zij, die zich vroeger aan alle soort van misdaden schuldig maakten, beoefenden, na hunne bekeering de verhevenste deugden, waarvan de meeste, zelfs niet bij naam, bij de Heidenen bekend waren en ook slechts zelden bij de Joden werden aangetroffen.

Onmatigheid en *ontucht* werden, volgens het voorschrift des H. Paulus, niet onder hen genoemd. De rijken deelden hunne goederen met de armen en de *naastenliefde* werd, onder alle opzichten, zoo ijverig beoefend, dat de Heidenen met verwondering uitriepen : „Ziet, hoe de Christenen elkander beminnen!” Zij waren

gehoorzaam en onderdanig, ook zelfs jegens hunne heidensche overheid, die hen nochtans zoo hard en onrechtvaardig behandelde. Vooral echter schitterden, ten tijde der vervolging, hunne *standvastigheid* en *heldenmoed*: zelfs zwakke vrouwen en jeugdige kinderen verdroegen, ter liefde van Jezus, de wreedste folteringen en gingen onbeschroomd den marteldood te gemoet. De christene meesters leerden in hunne slaven *broeders* erkennen, kinderen van God en medeërfgenen des hemels. Aan velen dezer ongelukkigen werd dan de vrijheid geschonken en zoo verdween weldra de vreeselijke *slavernij*, die zoo langen tijd het menschedom onteerd had.

Ook treffen wij, in de eerste eeuwen, ontelbare voorbeelden van hoogere christelijke volmaaktheid aan. De *Kerkvaders* bewaarden en verdedigden door woord en schrift de waarheden des geloofs: de *Martelaren* bezegelden met hun bloed de goddelijke leer van Christus; de heilige *Maagden* deden met vreugde aan God de belofte, om eeuwigdurend de heilige deugd der zuiverheid te bewaren; de *Kluizenaars* trokken zich in de eenzaamheid terug, om daar alleen voor Jezus te leven.

Deze bewonderenswaardige verandering werd tot stand gebracht, niettegenstaande duizenden hinderpalen, in den weg geworpen door de heidensche keizers, die de Kerk vervolgden; door de priesters der afgoden, die de Christenen lasterden en bespotten; door de volkeren zelven, die aan hunne bijgeloovigheden en vooral aan zinnelijkheid en wellust verslaafd waren. Geene rijkdommen of schatten, geene *menschelijke* kennis, bekwaamheid of welsprekendheid stonden den Apostelen en geloofsverkondigers bij het bekeeringswerk ten dienste. In deze voor de wereld zoo gelukkige en heilzame verandering moeten wij dus nood-

zakelijk de *hand Gods* erkennen en daaruit een nieuw en troostend bewijs putten voor de waarheid en den goddelijken oorsprong der Kerk.

Mochten wij dan ook, als getrouwe kinderen dierzelfde Kerk, altijd bezielde zijn met den geest van het levend en werkdadig geloof, dat wij in onze voorvaderen bewonderen! Mochten ook wij in nederigheid, zelfverloochening, gehoorzaamheid, zaligheid en naastenliefde hunne navolgers wezen!

TWEEDE TIJD VAK.

Van Konstantijn den Groote tot Karel den Groote (313—800).

1^e HOOFDSTUK.

UITBREIDING VAN HET CHRISTENDOM.

§ 1. Konstantijn de Groote en zijne opvolgers.

Onder de regeering van keizer *Konstantijn den Groote* verkreeg de Kerk eene volkomene vrijheid en kon zij zich dus zoowel in- als uitwendig, ontwikkelen. Hij was de zoon van *Constantius-Chlorus*, een man, die door zijn edel en grootmoedig karakter den lof, zoowel der Christenen als der Heidenen verdiende. Door den invloed zijner christelijke echtgenoot koesterde hij eene ware hoogachting voor het Christendom, doch had den moed niet om het te omhelzen.

Keizer Konstantijn moest eens ten strijde trekken tegen Maxentius, die hem den troon betwistte. Toen op zekeren dag een beslissende veldslag moest geleverd worden, sloeg hij zijne oogen ten hemel om

bij den God der Christenen hulp en sterkte tegen zijnen machtigen vijand te vinden, en zag aan den hemel een schitterend kruis met dit opschrift omgeven : „*In hoc signo vinces.*” (*Door dit teeken zult gij overwinnen.*) Het geheele leger was getuige van dit wonderbaar verschijnsel en stond verbaasd; doch niemand was meer verwonderd dan de Keizer zelf. Den geheelen dag zweefde hem die zonderlinge verschijning voor den geest en hij vroeg zich af, wat dat mocht beteekenen. Doch in den nacht, terwijl hij sliep, verscheen hem de Verlosser met hetzelfde kruisteekeu en gebod hem naar dat model eenen standaard te laten maken, die in den strijd moest vooruitgedragen worden.

KONSTANTIJN DE GROOTE.

Des anderen daags liet Konstantijn het vaandel, *Labarum* genaamd, vervaardigen, waarop het kruis en

de eerste letters van den naam van Christus waren aangebracht.

Vol vertrouwen in den God der Christenen, die hem de zege beloofd had, trok hij tegen den vijand op en versloeg hem geheel en al. Deze wonderbare gebeurtenis werd door een der oudste geschiedschrijvers der Kerk, *Eusebius*, bisschop van Cesarea, opgeteekend, aan wien Konstantijn zelf alle omstandigheden van dit wonder verhaalde en met eed bevestigde.

Onmiddellijk na zijne overwinning op Maxentius, gaf de Keizer in 't jaar 313 ten voordeele der Christenen een Edict, de *Emancipatie-akte van Milaan* genoemd, waardoor hun eene algemeene en onbepaalde godsdienstvrijheid geschonken werd. Hij herstelde de Kerk in het bezit van de, haar onder de vervolging, ontroufde goederen en wettigde door een uitdrukkelijk besluit de giften, welke tot een vroom doel bestemd waren. Hij was zelfs zoo welwillend, dat hij de kerkelijke goederen van alle lasten onthief en de geestelijkheid van alle openbare belastingen en verplichtingen vrijstelde; ook vormde hij eene rechtbank, uit priesters samengesteld, waarvoor de geestelijkheid alleen kongedagvaard worden. Verder gaf hij de voornaamste openbare ambten aan Christenen en had immer bisschoppen of priesters in zijne omgeving, om met hen over de belangen van het Christendom te beraadslagen. Vele afgodentempels werden in kerken veranderd en, door de mildheid des Keizers, verrezen weldra de prachtigste kerken te Rome, te Jeruzalem, te Nicomedië en te Konstantinopel, waarheen hij zijnen keizerlijken zetel verplaatst had.

Ook de deugdzame en godvreezende moeder des Keizers, de vrome *Helena*, stond haren zoon ter zijde in zijne ondernemingen en bouwde heerlijke tempels op den Olijfberg en te Bethlehem, boven den stal,

waarin de Zaligmaker geboren werd. Op hoogen ouderdom, bezocht zij de plaatsen door het bitter lijden en den dood des Zaligmakers geheiligd, en had het geluk het heilig kruis, dat langen tijd verborgen was geweest, te ontdekken. De Heidenen hadden, met het inzicht om de herinnering der verrijzenis van Jezus-Christus uit te wisschen, de plaats van het H. Graf met eenen grooten hoop aarde bedekt en er eenen tempel, aan de heidensche godin Venus opgericht; zoo meenden zij de Christenen van bezoeken dezer heilige plaatsen afkeerig te maken. De godvruchtige vorstin echter liet den afgodstempel omverhalen, de plaats ruimen en de hand moedig aan 't werk slaan om het heilige kruis te zoeken. Eindelijk, na vele moeite, vonden men drie kruisen: dat des Verlossers en die der twee

DE VINDING VAN HET H. KRUIS.

moordenaren, welke met Hem gekruisigd werden, benevens het opschrift, dat boven Jezus' kruis was vast-

genageld geweest. Doch, wyl het niet bleek, aan welk der gevonden kruisen het opschrift bevestigd was, liet de H. Macarius, bisschop van Jeruzalem, dezelve bij eene vrouw brengen, die sedert geruimen tijd ernstig ziek was; men raakte haar beurtelings met ieder der drie kruisen aan, terwijl men den Heer vurig bad, dat het Hem mocht behagen te toonen, welk kruis Hij met zijn dierbaar Bloed besproeid had. De twee kruisen, die men 't eerst bijbracht, werkten niets uit, maar nauwelijks had men de zieke met het derde kruis aangeraakt, of zij vond zich volkomen genezen en richtte zich van hare legerstede op. De H. Helena, vol vreugde over het bezit van zulk een kostbaren schat, schonk er een gedeelte van aan haren zoon en liet het overige in een zilveren met edelgesteenten versierde kist gesloten, te Jeruzalem berusten.

Onder de krachtvolle medewerking van Konstantijn werd het inwendige der godshuizen versierd en den eeredienst alle pracht en heerlijkheid bijgezet. Hij gaf eene wet uit, waardoor in 't geheele Rijk de viering van den Zondag verplichtend werd en het alleen den Heidenen vrijstond op die dagen den akker te bebouwen.

Verder verzachtte de Keizer de heidensche wetten en vergemakkelijkte de vrijmaking der slaven. Uit eerbied voor het kruis des Verlossers schafte hij den kruisdood af. Aldus werd het kruis, waaraan de Zaligmaker stierf en dat tot hiertoe een voorwerp van versmading geweest was, een teeken van verheerlijking, dat aan de gansche wereld de zegepraal van den Gekruiste verkondigt. In 330 verplaatste hij zijne residentie van Rome naar Konstantinopel.

Konstantijn de Groote, door eene zware ziekte aangetast, bereidde zich, door het ontvangen der heilige Sacramenten tot den dood voor, en stierf, na zijne drie zonen *Konstantijn*, *Constantius* en *Constans* in het

gezag, over de hun aangewezen gewesten, bevestigd te hebben.

De drie zonen van Konstantijn den Groote zetteden het werk huns vaders en de uitroeiing van het Heidendom voort. Zoo gaf Constans eene wet uit, waardoor alle bijgeloovige instellingen en offeranden van het Heidendom verboden werden. Constantius, door den dood zijner beide broeders, alleen meester van het geheele Rijk, bekrachtigde op zijne beurt de voorschriften tegen het Heidendom gegeven en deed al de heidensche tempels sluiten.

§. 2. Juliaan de Afvallige.

Geheel verschillend was het gedrag van Juliaan, bijgenaamd de *Afvallige* of *Apostaat*, die in 't jaar 361 zijnen neef, Constantius, op den keizerlijken troon opvolgde. In het Christendom, doch door een ketter opgevoed, verklaarde hij zich weldra voor het Heidendom en stelde alles in het werk om het te herstellen en alle banden, waarmede het door vroegere wetten gebonden was, te breken. Hij nam zelf, met de waardigheid van Hoogepriester bekleed, al de priesterlijke bedieningen waar. Overtuigd echter, dat hij geenszins door bloedige vervolgingen het Christendom kon verdelgen, gaf hij daartoe geen uitdrukkelijk bevel. De plaatselijke vervolgingen echter, welke hier en daar uitbraken, belette hij niet. Vooral trachtte hij de geestelijkheid en den godsdienst verachtelijk te maken, en door list en slimheid, verdeeldheid tusschen de gelovigen en de Arianen nog meer aan te stoken, de eenen door de anderen te verzwakken en hen eindelijk door een laatsten slag allen gezamenlijk uit te roeien. De vrije uitoefening van den godsdienst, welke hij den Christenen *in schijn* toestond, was in den waren zin

des woords niets anders dan eene drukkende slavernij. Al zijne gunstbewijzen vielen den Heidenen te beurt; de Christenen daarentegen werden aan [de algemeene verachting en verdrukking prijsgegeven. Hij ontnam aan de Kerk al de voorrechten, welke de christelijke keizers haar verleend hadden, trok de jaarwedden in, welke Konstantijn tot onderhoud van geestelijken, maagden en weduwen bestemd had: „dit geschiedde, zeide hij spottend, om den Galileërs de evangelische armoede te leeren beoefenen.” Hij eischte van de Christenen groote sommen gelds tot herstelling der heidensehe tempels en liet zelfs de heilige vaatwerken en sieraden der Kerk daartoe gebruiken.

Hij sloot door een edict de Christenen van alle staatsambten uit, onder voorwendsel, dat het Evangelie hun verbood „*het zwaard te gebruiken*”; hij ontnam hun alle burgerrechten en liet hun zelfs niet toe zich voor de rechters te verdedigen; ook verbood hij den Christenen de wetenschappen te beoefenen, om hen wegens hunne onkunde te doen verachten. Wat de Keizer ook mocht in 't werk stellen, om den christelijken godsdienst te vernietigen en het afstervend Heidendom nieuwe levenskracht te schenken, alles bleef vruchteloos en zijne onmacht strekte tot duidelijk bewijs van den goddelijken oorsprong des christelijken geloofs. Juliaan was bekend met de voorzeggingen der profeten aangaande de verwoesting van het land der Joden, de vernieling van den tempel en van de stad, en de verstrooiing van het joodsche volk; hij wist ook dat Jezus-Christus van den tempel had voorzien, dat de eene steen niet op den anderen zoude blijven. Zijn vurige haat tegen het Christendom deed bij hem de gedachte opkomen, om de voorzeggingen van het oude - en nieuwe Verbond, door het herbouwen van den tempel en de herstelling van den joodschen eeredienst, te logen-

straffen. Juliaan ontbood derhalve de Joden van alle werelddeelen naar Jeruzalem, bezorgde de noodige sommen gelds en stelde eenen zijner trouwste dienaren aan het hoofd van het werkvolk, om de uitvoering der keizerlijke bevelen te verhaasten. De Joden kwamen weldra van alle kanten toegestroomd en sloegen de handen aan 't werk, doch te vergeefs; het onbezonnen plan des Keizers mislukte. De grond werd zoo geweldig door een aardbeving geschokt, dat de bijeengebrachte bouwstoffen in den omtrek werden verspreid, de nabijgelegen gebouwen instortten en de werklieden begraven of gekwetst werden. De werkzaamheden waren vernield; maar de Joden bleven even hardnekkig. Toen hun schrik voorbij was, hervatten zij den arbeid, doch zie, eensklaps werden de grondslagen des tempels door eene bovennatuurlijke kracht in de lucht geslingerd, ontzaglijke vuurklompen braken met geweld uit den schoot der aarde los, verslonden de werklieden met hunne werktuigen en noodzaakten eindelijk de Joden hunne dwaze onderneming te staken. 1) Dit geschiedde in 't jaar 363.

In hetzelfde jaar sneuvelde Juliaan in eenen oorlog tegen de Perzen en stervende, zegt men, riep hij vol wanhoop en met dreigende gebaren tegen den Hemel, uit: „*Gij hebt overwonnen, Galileër!*”

Met Juliaan verloor het Heidendom alle hoop op herleving en werd dan ook spoedig onder de regeering van keizer Theodosius uit geheel het Romeinsche Rijk verbannen. Gelijk deze keizer ijverig werkte, om het Rijk tegen de vijanden, die het van buiten bedreigden, te

1) Zoo beschikte de wijsheid des Almachtigen, zegt een vermaard geschiedschrijver, dat juist de bouwning des tempels, waardoor Juliaan voor de ingebeelde zegepraal des ongeloofs een heerlijk gedenkteeken wilde oprichten, door een openbaar en verschrikkelijk verschijnsel werd verstoord, en tot bewijs strekte van de goddelijkheid van het Christendom .

verdedigen, zoo wist hij insgelijks de inwendige rust van zijn uitgestrekt grondgebied door geestkracht en wijsheid te verzekeren en te bevorderen. Bijzonder onderscheidde hij zich door zijne godsvrucht, zijne liefde voor de Kerk en zijnen ijver, om te voltrekken hetgeen Konstantijn de Groote begonnen had. Reeds in 't jaar 380, verklaarde hij het Christendom tot godsdienst van den Staat, door beroemde tegen de Heidenen en Arianen gerichte wetsbepalingen. Daardoor werd bepaald, dat alle volken van zijn gebied den godsdienst moesten belijden, welke door den apostel Petrus aan de Romeinen was verkondigd en door diens opvolger, Damasus, beleden werd. Slechts degenen, die deze leer hielden, mochten zich *Katholieken* noemen, terwijl de anderen, in afwachting dat zij de goddelijke gramschap ondervonden, met den schandelijken naam van *ketters* moesten begroet worden. Theodosius gaf verder een bevelschrift tegen allen afgodendienst, teneinde denzelven uit het geheele Rijk te bannen, weigerde alle tegemoetkoming van den Staat in het onderhoud van den eeredienst en gebod alle afgodentempels omver te halen.

Zoo werkte Theodosius ijverig aan de inwendige rust van het Rijk en wist door zijnen moed en zijne onverschrokkenheid in het gevaar, zijnen vijanden ontzag en eerbied in te boezemen en hen van zijn uitgestrekt grondgebied af te weren. Jammer, dat hij in de laatste dagen zijner regeering zich aan eene groote euveldaad schuldig maakte, namelijk den moord van vele inwoners van Thessalonica, (389) die op zijn bevel geschied was. Deze wandaad, welke zijnen roem besmette, bood hem tevens eene gelegenheid aan, om aan het nageslacht, in de *openbare boetpleging*, waardoor hij die fout uitwischte, een voorbeeld van nederigheid en tevens van zielsgrootheid te geven.

De inwoners van Thessalonica, verbitterd tegen Bo-therick, bevelhebber der Illyrische legioenen, kwamen in opstand en brachten des Keizers plaatsbekleeder met meer andere voorname personen om het leven. Nauwelijks was dit bericht aan den Keizer te Milaan medegedeeld, of hij gaf oogenblikkelijk bevel al de inwoners der stad Thessalonica, zonder onderscheid met den dood te straffen. Het bevel van den Keizer werd maar al te ras ten uitvoer gebracht, en gedurende meer dan drie uren werd eene vreeselijke slachting onder de bewoners der stad door de soldaten des Keizers aangericht. — Weldra berouwde het Theodosius dit gruwzaam gebod te hebben gegeven, en nu zond hij boden naar Thessalonica, om zijne vroegere bevelen te herroepen; maar toen de boden in de stad verschenen, was er reeds een groot bloedbad aangericht, en waren velen door het zwaard gevallen. Eenigen tijd daarna, verscheen Theodosius te Milaan en stond gereed de kerk binnen te gaan; doch op den drempel van Gods huis werd hij tegengehouden door den H. Ambrosius, die den Keizer zijne gruweldaad verweet. Hij onderwierp zich ootmoedig aan de kerkelijke straffen, hem door den heiligen Bisschop opgelegd en deed, onder het storten van tranen, eene strenge boetvaardigheid.

Gelijk Theodosius, zoo beijverden zich ook zijne zonen en opvolgers *Arcadius* en *Honorius*, de eerste in 't Oosten, de andere in 't Westen, om de overblijfsels van het Heidendom uit te roeien. In het midden der 5^e eeuw verdween het Heidendom in 't Oosten, terwijl het in 't Westen gedeeltelijk tot in de 6^e eeuw bleef voortbestaan.

§ 3. Verdere uitbreiding des Christendoms.

In dit tijdvak breidde zich het Christendom over de toenmaals bekende werelddeelen met groote snelheid uit,

dewijl vele hinderpalen, welke tot hieraan zijnen voortgang belet hadden, thans uit den weg geruimd waren.

I. *Azië*. Het Christendom was reeds in *Arabië* door een gezantschap van keizer *Constantius* verbreid en door eenige koningen dier streek aangenomen. In *Perzië*, waar zich reeds ten tijde der heidensche keizers vele christengemeenten gevormd hadden, ontstonden bloedige vervolgingen tegen de geloovigen, die van eene geheime verbintenis met den Roomschen Keizer, Konstantijn den Groote, werden beschuldigd. Doch het lot der Christenen in *Perzië* was zeer wisselvallig, dewijl de vorsten van dit land nu in vrede dan in oorlog met de Romeinen leefden. — In het begin der 4^e eeuw verbreidde zich het Christendom in *Armenië* tot aan den *Caucasus* en van daar in *Indië* en *China*.

II. *Afrika*. Het Christendom werd naar *Abyssinië* door twee jongelingen van *Tyrus*, *Frumentius* en *Edesius*, overgeplant en bleef in deze streken tot heden voortbestaan.

III. *Europa*. In de 4^e eeuw had bij de inwoners van Midden-Azië eene, in de geschiedenis der volkeren merkwaaardige beweging plaats; zij waren met hunne woonplaatsen niet meer tevreden en zakten naar Midden- en Zuid-Europa af. Deze groote beweging, waarin de eene volksstam den anderen verdrong, noemt men *volksverhuizing*. Aldus trokken nu achter elkander de *Gothen*, de *Wandalen*, de *Suëven*, de *Hunnen*, de *Franken*, de *Alemannen*, de *Slaven*, de *Bulgaren* en de *Longobarden* naar 't Westen en naar het Zuiden op. Deze woeste horden vielen het Romeinsche Rijk aan, maakten zich van vele gewesten meester, en namen Rome stormenderhand in. Eindelijk, in 't jaar 476, maakte de aanvoerder der Herulen, *Odoaker*, aan 't Romeinsche Rijk een einde en liet zich tot koning van Italië huldigen. Zoo viel het machtige Rijk der Romeinen in 't Westen, na een bestaan van duizend jaren. In dien val moeten wij een leerrijk voor-

beeld van de wijze leiding der goddelijke Voorzienigheid bewonderen, die op een gestelden tijd de grootste rijken, de machtigste vorsten omverwerpt, om des te beter de onvergankelijkheid van het door Christus gestichte Rijk voor aller oogen te doen schitteren. Ook zien wij, hoe door Gods beschikking, die woeste horden zich aan den zaligen invloed der Kerk kwamen onderwerpen, om tot beschaafde en christelijke volkeren hervormd te worden.

Na langen tijd elkander bevochten te hebben, namen deze barbaren eindelijk eene vaste woonplaats aan. De *Wandalen* trokken naar Afrika, de *West-Gothen* naar Spanje, de *Oost-Gothen* en *Longobarden* naar Italië, de *Franken* naar Gallië, het hedendaagsch Frankrijk, terwijl de *Slaven* zich in de landen ten oosten van de Elbe, de *Avaren* en *Bulgaren* in Hongarij en aangrenzende gewesten vestigden.

Toen vertrokken, vooral uit Rome, geloofsboden naar deze streken en verkondigden aldaar, onder de zwaarste beproevingen, de heilzame leer van Jezus-Christus. Wel dra waren deze barbaren door de kracht van 't Christendom tot andere menschen gevormd; beschaving en verzachting der zeden drongen in hun midden door, terwijl hun woest karakter zich onder het zoete juk van den goddelijken Zaligmaker gewillig boog.

Bij de *Ieren* werd het Christendom in 't begin der 5^e eeuw door den H. Patricius ingevoerd. Hij stichtte menigvuldige kerken, kloosters en kweekscholen voor missionarissen en stierf aldaar in 't jaar 465.

Tot de *Schotten* werd het licht des Evangelies gebracht in 't jaar 565 door den Ierschen monnik *Columbanus*.

In *Engeland* was reeds het Christendom ten tijde van Konstantijn den Groote in 't begin der 4^e eeuw bekend. Doch de Britten werden in het land teruggedrongen, bij de komst der Anglo-Saksen, die in 445 zich van

deze gewesten meester maakten. In de 6^e eeuw zond paus *Gregorius de Groot* den *H. Augustinus* met nog eenigen zijner kloosterbroeders als geloofsboden tot den koning *Edelbertus*, wiens gemalin reeds het christengeloof beleed. De Koning en velen zijner onderdanen namen de nieuwe leer gretig aan en ontvingen het H. Doopsel. Ook ontstonden er weldra verschillende bisdommen, en in 't midden der 7^e eeuw was het katholiek geloof over geheel Engeland uitgebreid.

§ 4. **Uitbreiding des Christendoms in Germanje.**

De Germaansche volksstammen, welke het eerst tot het Christendom overgingen, waren de *Gothen*, de *Burgondiërs*, de *Alemannen* en de *Suëven*. Zij hadden het door de Arianen leeren kennen en gingen weldra tot het katholiek geloof over. Onder hen leefde de beroemde West-Gothische bisschop *Ulphilas*, die het Arianisme aanhing en door de uitvinding van een Gothisch schrift en eene overzetting des Bijbels in de Gothische taal, zich in de geschiedenis een roemvollen naam heeft verworven.

De *Franken*, een der machtigste Germaansche volksstammen, die zich in Gallië gevestigd hadden, omhelsden het christelijk geloof, bij gelegenheid van den doop huns konings *Clovis* (486). De dringende smeekeingen van zijne vrome gemalin *Chlotilde* en eene wonderbare overwinning op de Alemannen bij *Tolbiac* (thans *Zulpich*) gaven aanleiding tot zijn overgang tot het Christendom. Clovis werd, op Kerstnacht in de kerk van Reims, plechtig gedoopt door den H. Remigius, den Apostel van Frankrijk; drie duizend edellieden, door het voorbeeld des Konings aangemoedigd, verzaakten aan hunne valsche goden en riepen met geestdrift uit, dat zij bereid waren het Christendom te omhelzen. Alvorens de Koning den H. Doop

ontving en de geloofsbelijdenis aflegde, sprak de H. Remigius tot hem: „*Buig uw hoofd, fiere Sycamber; verbrand, wat gij aangebeden, aanbid, wat gij verbrand hebt.*” Zoo werd Clovis de eerste katholieke koning van het Westen.

In *Oostenrijk* werd het Evangelie omtrent het midden

DOOP VAN KONING CLOVIS.

der 5^e eeuw door den H. *Severinus* gepredikt. Deze was een vroom en verstorven man, die bij de landverhuizing der volkeren den Donau afvoer en het geloof onder de wilde volksstammen met den besten uitslag verspreidde. De H. *Rupertus* ontstak in 't jaar 700 het licht des geloofs in de Salzburgsche gewesten.

In *Zwaben* en *Zwitserland* werd de leer van Christus, omtrent 't jaar 615, verder uitgebreid door den H. *Columbanus*. Hij was een Ier van geboorte en bezielde met den

geest van christelijke liefde en zelfverloochening. Hij verliet zijn vaderland en trok met 12 gezellen naar Frankrijk, om aldaar het verzwakte christelijke leven door zijne leer en zijn voorbeeld op te beuren. Hij werd echter, wegens de strengheid zijner prediking, genoodzaakt het land te verlaten en ging met eenigen zijner leerlingen naar Zwaben en Zwitserland het Evangelie verkondigen. Hij stierf in hoogen ouderdom in 't jaar 615. Niet minder heilzaam werkte de *H. Gallus*, de Apostel van Zwitserland aan de uitbreiding van het katholiek geloof in dit gewest. Hij was met Columbanus hier gekomen, stichtte er het vermaarde klooster van St. Gallen en bekeerde, door zijn standvastig geloof en zijn heiligen levenswandel, vele Heidenen tot het Christendom. Uit nederigheid legde hij de waardigheid van bisschop van Constanz neder, werkte steeds met den grootsten ijver in zijn klooster en in de omstreken, en stierf er in 't jaar 645, in den ouderdom van 65 jaren.

Omtrent het einde der 7^e eeuw werd het Evangelie door den *H. Kiliaan* aan de *Oost-Franken* gepredikt. Menigvuldig waren de bekeeringen onder 't volk, ja zelfs de hertog Gosbertus van Wurtzburg ontving het H. Doopsel. Daar echter de Hertogin op den heiligen Bisschop, die haren schandelijken levenswandel afkeurde, verbitterd was, liet zij den H. Kiliaan met zijne medebroeders door sluipmoord om het leven brengen (689).

Terwijl in de tweede helft der 6^e eeuw slechts weinige sporen van 't Christendom in Beieren overgebleven waren, kwam de bisschop van Poitiers *Emmeranus*, uit Gallië naar Regensburg, en vond aldaar aan het hof van den hertog Theodoor een gunstig onthaal. Hij werkte zeven jaren, in de omstreken der stad, aan de bekeering van het volk, en werd eindelijk, op eene valsche beschuldiging, door den zoon des Hertogs tegen hem ingebracht, schandelijk vermoord.

Ofschoon de geschiedenis ons het juiste tijdstip niet meldt, waarop het Christendom in België en Nederland werd ingevoerd, zoo is het echter niet te betwijfelen, dat reeds in de eerste eeuwen onzer tijdrekening zich vele Christenen bevonden onder de Romeinsche soldaten, belast met het bewaken van den Rijn. Van hen dan hebben de bewoners van ons land de eerste grondbeginselen van 't Christendom kunnen ontvangen. De handelsbetrekkingen, welke de volkeren dezer landen met de Romeinen onderhielden en de ijver der eerste Apostelen, steunen onze overtuiging, dat reeds in de 1^e eeuw eenige streken het zaad des geloofs ontvingen.

In de gewesten van de tegenwoordige provinciën Brabant, Luik en Limburg werd het licht des Evangelies ontstoken door den H. Maternus, een leerling van den H. Petrus. — „Door den Prins der Apostelen, met Eucharis en Valerius, naar Gallië en Germanje afgezonden, was Maternus deze twee heiligen, die achtereenvolgens den bisschoppelijken stoel van Trier bekleedden, tegen het einde der eerste eeuw opgevolgd, en had zijn apostolischen werkkring tot de hoofdstad der Ubiërs, *Keulen*, uitgestrekt. Van daar uit richtte hij zijne schreden naar de hoofdstad der *Tongeren*. De Romeinsche heerbaan, van *Keulen* naar *Atuatica Tungrorum*, geleidde hem over *Maas-tricht*, destijds eene Romeinsche sterkte of vesting en van nog geringe uitgebreidheid. Hier het eerst in Nederland klonk in 't openbaar de naam van Jezus Christus en bogen zich voor dien aanbiddelijken naam de knieën onzer voorouders, want het zaad door Maternus uitgestrooid, vond leerzame harten, zoodat zich alras eene kerk of christelijke gemeente vormde.” 1)

1) M. A. H. Willemsen, Het zilveren Jubelfeest van Pius IX. Zie ook David, Belgische Historie, Les Petits Bol-landistes, par l'abbé P. Guérin, d'après le P. Gély T. 1X.

Maternus stichtte te Maastricht een kerkje ter eere van den Verlosser der wereld, (hetwelk later tot crypta van het groote St. Servaaskoor diende) en breidde verder zijne apostolische werkzaamheid uit tot de stad Tongeren en omstreken, alwaar hij het Evangelie verkondigde.

In de 3e eeuw vinden wij het Christendom in bijna geheel België verspreid. Zoo predikte de *H. Martinus* het geloof in het oude Haspegouw, terwijl de *H. Piatius*, uit Italië naar Gallië overgekomen, in de omstreken van Doornik het Evangelie verkondigde, en dit met zijn bloed bezegelde.

Ziedaar de hoofdfacten, welke ons van den vooruitgang van 't Christendom in de zuidelijke Nederlanden, gedurende de drie eerste eeuwen, bekend zijn. In de 4^e eeuw was die verbreiding aanzienlijker, nadat Constantius Chlorus, meester van Gallië, op het einde der vorige eeuw den vrede aan de Kerk had gegeven; doch vooral sedert zijn zoon, Konstantijn de Groote, het Christendom omhelsd en een einde aan de vervolgingen gemaakt had. Weldra breidde zich het geloof op eene wonderbare wijze in onze streken uit, en zeker zou het weldra in al zijnen glans hebben geschitterd, zoo het hierin door de invallen der barbaren niet ware verhinderd geworden.

In dit tijdvak hadden de voornaamste steden van België hare bisschoppen. Zoo predikte de *H. Victricius*, aartsbisschop van Rouaan, een Belg van oorsprong, het Evangelie in die streken van België, welke heden een gedeelte van *Picardië*, *Henegouwen* en *Vlaanderen* innemen. In het jaar 335 werd de bisschopszetel van Tongeren bekleed door den *H. Servatius*, uit Armenië afkomstig en een der uitstekendste mannen van zijnen tijd. Slechts weinige daden uit het roemrijke leven van den *H. Servatius* zijn ons door de geschiedenis bewaard gebleven, doch bijna elke daad legt getuigenis af van zijn

groot vertrouwen op de voorspraak des H. Petrus of van zijne bijzondere gehechtheid aan diens opvolger, den Paus van Rome.

De buitensporige weelde, door de Romeinsche beschaving in de groote stad Tongeren ingevoerd, en tegelijk de Ariaansche ketterij, met het onder keizer Juliaan den Afvallige herlevend Heidendom, hadden aldaar veler hart en geest bedorven. Dit had ten gevolge, dat Servatius, in het jaar 374, uit Tongeren verjaagd werd en naar het getrouwe *Maastricht* heentrok. Nadat hij door bovennatuurlijke openbaring onderricht was van het schrikkelijk lot, dat Tongeren, wegens de zonden zijner inwoners ging treffen, zeide hij die stad vaarwel en bracht zijn bisschoppelijken zetel naar Maastricht over. Daarop zetelden, gedurende meer dan drie eeuwen herders, die *allen*, zonder uitzondering, met de gloriekroon der belijders of met den schitterenden palmtak der martelaren prijken, en aan de Kerk van Maastricht een luister schenken, dien, behalve Rome, wellicht geene enkele kerk der Christenheid bezit. De H. Servatius stierf den 13 Mei 384. In deze schitterende rij der heilige bisschoppen van Maastricht blonken vooral uit de *H. Perpetuus, Johannes Agnus, Amandus, Remaculus, Theodardus, Monulphus* en *Lambertus*; zij werd door eenen heilige, den H. *Hubertus*, gesloten, die omtrent het jaar 722 het lichaam van den H. Lambertus naar Luik terugvoerde en er ook den bisschoppelijken zetel van Maastricht overbracht. Aan het grijze Maastricht derhalve, aan onze bisschoppen heeft de Kerk van Luik hare oudste en luisterrijke titels te danken: aan Monulphus hare stichting en haar eerste tijdelijk gebied, aan Lambertus hare vermaardheid, aan Hubertus hare bisschoppelijke waardigheid, aan allen het voorrecht, dat zij de reeks harer herders met eene onafgebroken rij van heiligen mag openen en hare

kroon sieren met de eerespreuk: „*Heilig Luik, door Gods genade, dochter der Roomsche Kerk.*” (1)

Toen bij het naderen en de invallen der barbaren in de 5^e eeuw, vrees en angst in geheel het land verspreid werden, moest opnieuw de Kerk van België door 't bloed der martelaren gedrenkt worden. Deze droevige toestand van onderdrukking hield niet op dan met de bekeering der Franken onder Clovis, in het jaar 496.

Bij de bewoners van *Nederland* en *Noord-Duitsland*, de Friezen aan de Noordkust en de Saksen, in het hedendaagsche Westphalen, vond het Christendom moeielijk toegang. Vele bewoners dezer streken waren vroeger naar Engeland uitgeweken en, nadat zij aldaar het geloof hadden omhelsd, keerden hunne zonen als even zoovele geloofsboden naar hun vaderland terug. Zoo zond de heilige abt *Egbertus*, in 't jaar 690, twaalf priesters, onder welke de *H. Willebrordus* en de *H. Suitbertus* zich bevonden, naar Friesland en aangrenzende gewesten, om het Evangelie te verkondigen. De *H. Willebrordus* werd weldra door paus Sergius I in 't jaar 696, 22 November, tot bisschop der Friezen gewijd, terwijl hem tevens de Romeinsche stad Utrecht tot zetelplaats voor het nieuw gestichte bisdom werd aangewezen. Hij werkte 50 jaren met onvermoeiden ijver aan de bekeering der Friezen en stierf te Utrecht, den 7 Nov. 739.

De *H. Suitbertus*, die insgelijks tot bisschop was gewijd, breidde zijn apostolischen arbeid verder uit, totdat de bewoners van Saksenland hem noodzaakten naar den Rijn te vluchten, alwaar hij op het eiland *Keizersweert* een klooster bouwde en tot het jaar 713 in de eenzaamheid leefde.

(1) Willemsen Op. Cit.

Naarmate de glans van het licht des Evangelies, door de veroveringen der Mohamedanen in het Oosten afnam, verdubbelde de ijver der geloofsboden in de noordelijke gewesten. Onder hen muntte vooral uit de Apostel van Duitschland, de *H. Bonifacius* (eertijds *Winfried* genoemd) door zijn onverpoosden ijver en door rijke vruchten, welke zijn arbeid opleverde. Hij was in 680 in Engeland geboren en ontving zijne op-

DE H. BONIFACIUS.

voeding in een der voornaamste kloosters, alwaar hij zich vroegtijdig tot het apostelambt voorbereidde en de heilige priesterwijding ontving. In 't jaar 715 vertrok hij naar Friesland, om aan de bekeering van de barbaarsche bevolking te werken, doch zijne pogingen bleven vruchteloos. Eenigen tijd daarna ging hij te

Rome voor de voeten van paus *Gregorius II* neerknielen. Deze erkende de goddelijke roeping in Bonifacius en gelastte hem het Evangelie aan de Duitschers te gaan verkondigen. Hij predikte Jezus' leer in *Hessen* en *Thuringen*, doopte er vele Heidenen en drong zelfs tot aan de Saksische grenzen door. Door den Paus naar Rome ontboden, werd hij aldaar in 't jaar 723 tot bisschop, doch zonder bepaalde zetelplaats, gewijd. Nu keerde Bonifacius naar Duitschland terug en werkte onvermoeid op het uitgestrekte veld, dat voor zijn apostolischen ijver openlag. Hij haalde de afgodentempels omver, bouwde kerken en kloosters, waaronder de vermaarde abdij van *Fulda*, legde christelijke scholen en andere opvoedingsgestichten aan, stichtte de bisdommen van *Wurtzburg*, *Eichstadt*, *Buraburg* en *Erfurt*, en werd, na den dood van den bisschop van *Mainz*, door paus *Zacharias* tot aartsbisschop dezer stad verheven. (748)

Oud en zwak, maar nog altijd bezielde met een levendigen geest en een even vurigen ijver om de leer van Christus uit te breiden, besloot hij in zijn 74e jaar nog eenmaal naar Friesland te gaan, om de Heidenen te bekeeren. Was het immer zijn vurigste wensch geweest voor Jezus-Christus te sterven en de schoone kroon der martelaren te verdienen, dat verlangen werd thans vervuld. Inderdaad, terwijl hij op Zaterdag het H. Vormsel aan de nieuwbekeerden wilde toedienen en zich ter plaatse van het huidige *Dokkum* bevond, werd hij onverhoeds door eene bende heidensche Friezen overvallen en met 52 zijner gezellen om het leven gebracht. Dit geschiedde den 5 Augustus van het jaar 755.

Alzoo eindigde de H. Bonifacius, met recht de *Apostel van Duitschland* genoemd, zijn verdienstenvol en heilig leven, waarvan het eenige streven was: de

bekeering der Heidenen en de verheerlijking van Jezus' heiligen naam. Zijn lijk werd begraven te *Fulda*, een der vermaardste kloosters, door hem zelve gesticht.

IIe HOOFDSTUK.

KETTERIJEN. HARE BESTRIJDING DOOR DE KERK.

§ I. De Arianen. Eerste algemeene Kerkvergadering te Nicea.

Omstreeks het jaar 320, ontstond eene nieuwe ketterij, het *Arianisme* — die haren oorsprong ontleende aan de vroegere dwalingen ten opzichte der H. Drie-vuldigheid. Deze dwaalleer ontkende, dat God de Zoon *van alle eeuwigheid* van den Vader voortkomt en met Hem hetzelfde wezen heeft; bij gevolg loochende zij de *Godheid van Christus*.

De stichter dezer sekte was Arius, priester te Alexandrië. Toen hij, niettegenstaande de vermaningen zijns Bisschops, in zijne dwaling bleef volharden en hij onder het volk steeds grooteren aanhang verwierf, werd hij door een Concilie van 100 bisschoppen, te Alexandrië vergaderd, geëxcommuniceerd. (1).

De dwaling breidde zich echter meer en meer uit en dreigde een aanzienlijk deel der Kerk ten verderve te zullen voeren. Toen riep keizer Konstantijn, met goedkeuring van paus Sylvester eene *Algemeene Kerkvergadering* samen te Nicea, eene stad in Klein-Azië gelegen. In dit eerste algemeen Concilie, gehouden in 't jaar 325, verschenen 318 Oostersche bisschoppen.

(1). d. w. z. buiten de gemeenschap der Kerk gesloten en van de deelneming aan hare geestelijke schatten (zooals openbare gebeden, H.H. Sacramenten enz.) beroofd.

De Paus zond twee legaten ter vergadering en keizer Konstantijn woonde de zittingen als toehoorder en getuige bij. Dewijl Arius in het Concilie, met stoutmoedigheid en hardnekkigheid zijne dwalingen volhield, werd nogmaals het kerkelijke banvonniss over hem uitgesproken. Vervolgens gingen de Vaders over tot de bepalingen en plechtige uitspraak der ware leer. (1).

In de *Geloofsbelijdenis*, welke opgesteld en onteekend werd, vinden wij, met duidelijke en klare woorden, het geloof aan de Godheid van Christus uitgesproken.

De Ariaansche ketterij was echter niet vernietigd; zij breidde zich integendeel immer verder uit. Eenige bisschoppen, van de Kerk afgevallen, trachtten, door woord en schrift deze dwaalleer te verdedigen en te verspreiden. Konstantijn, door staatszorgen overloden, liet de ketters begaan en zijn opvolger Constantius schonk hun zelfs bescherming. Daardoor aangemoedigd, vervolgden zij de Katholieken, door geheime kuiperijen en openlijk geweld.

Niemand stond meer aan den haat en de vervolging der Arianen bloot, dan de *H. Athanasius*, bisschop van Alexandrië. Deze groote en moedige strijder voor het geloof werd tot vijf maal van zijnen bisschoppelijken zetel verwijderd en in ballingschap gezonden.

Omstreeks het jaar 350 ontstond er eene scheuring in den boezem der sekte. Eene partij, *Semi-arianen* genoemd, kwam eenigszins nader tot de ware leer en keerde

(1) Er werd NIET eene NIEUWE leer verkondigd, maar alleen werd het geloofspunt der Godheid van Christus duidelijker bepaald en nader omschreven. Dit moeten wij wel onthouden, want ook alle opvolgende Kerkvergaderingen hebben niets anders gedaan, dan de waarheden, in de goddelijke Openbaring opgesloten, nader verklaard en op meer duidelijke wijze uitgedrukt.

DE H. ATHANASIUS.

ook weldra in den schoot der Kerk terug. Ook het *Arianisme* stierf langzaam weg; onder eenige Germaansche stammen echter, zooals de *Gothen* en *Longobarden*, bleef het nog bestaan tot in de 7^e eeuw.

§. 2 **Andere Ketterijen van dit tijdvak.**

1. Gelijk Arius de Godheid van den Zoon loochende, zoo ontkende *Macedonius*, bisschop van Konstantinopel, de Godheid van den H. Geest. Ofschoon zijn stichter van zijn waardigheid ontzet werd, duurde het *Macedonianisme* voort. In het jaar 381 werd het door de 2e algemeene Kerkvergadering, te Konstantinopel, onder paus *Damasus* gehouden, veroordeeld.

2. *Nestorius*, in 428 patriark van Konstantinopel, werd de stichter eener nieuwe sekte, wier aanhangers naar hem *Nestorianen* geheeten worden. Zijne dwaling bestond daarin, dat hij in Christus *twee personen* erkende en beweerde, dat Maria slechts de moeder is van den *menschelijken* persoon en dus niet *Moeder Gods* genoemd zou mogen worden. In 431 vergaderde het 3e algemeen Concilie te *Ephese*. Aldaar verschenen meer dan 200 bisschoppen en de *H. Cyrillus*, patriark van Alexandrië nam, in naam des pausen *Celestinus*, het voorzitterschap waar. Nestorius werd veroordeeld en de leer der Kerk duidelijk uitgesproken, namelijk: dat wij in Christus slechts *één* goddelijken persoon moeten erkennen, die in zich twee *naturen* (de goddelijke en de menschelijke) vereenigt: dat Maria de *Moeder van God* moet genoemd worden.

3. *Eutyches*, een hevige bestrijder der Nestorianen, verviel in eene tegenovergestelde dwaling. Hij beweerde, dat wij in Christus maar *ééne natuur* mogen erkennen: hij loochende dus én de waarachtige Godheid én de ware menschheid in den Heiland en miskende dien volgens het werk der Verlossing. Te *Chalcedonië* in 451, vergaderden 520 bisschoppen, onder voorzitterschap der pauselijke gezanten. In deze 4e algemeene Kerkvergadering, werd het *Monophysisme* (*leer van ééne natuur*) verworpen en de ware leer plechtig uitgesproken.

4. De *Iconoclasten* (beeldenbrekers) leerden, dat de vereering der beelden *afgoderij* is en verboden moet worden. — Zij waren in dit punt de voorgangers der Protestanten. — Onder goedkeuring en op last van den Oosterschen keizer *Leo den Isauriër*, werden te Konstantinopel alle beelden en schilderijen in de kerken vernietigd. Eene vreeselijke vervolging brak weldra (omstreeks 750) tegen de Katholieken los en velen

hunner stierven den marteldood. Deze geweldige strijd en de daaruit volgende verwarring duurden 60 jaren. Daaraan werd een einde gesteld door het *zevende algemeen Concilie*, te Nicea gehouden (787), dat de vereering der beelden goedkeurde, doch tevens het onderscheid tusschen *vereeren* en *aanbidden* duidelijk in 't licht stelde.

5. Terwijl in het Oosten de bovengemelde sekten den boezem der Kerk verscheurden, zag men ook in het Westen nieuwe dwaalleeraars opstaan. Een der meest bekenden onder hen is *Pelagius*, die in Brittanje geboren, omtrent het jaar 400 naar Rome kwam, en eenigen tijd later naar Karthago overstak. Zijne dwaling kunnen wij aldus samenvatten: hij leerde, dat de zonde van Adam aan dezen alleen geschaad heeft; dat dus geene erfzonde bestaat; dat de mensch uit eigen, *natuurlijke* krachten het kwaad kan vluchten en het goede doen en alzoo, *zonder den bijstand der bovennatuurlijke genade*, de eeuwige zaligheid verdienen. De grootste en vurigste bestrijder van het *Pelagianisme* was de *H. Augustinus*. In twee Provinciale Conciliën werd deze ketterij veroordeeld: de decreten dezer vergaderingen werden ter goedkeuring naar paus Innocentius I gezonden en door hem bevestigd. Toen sprak de H. Augustinus deze merkwaardige woorden, waarin duidelijk het geloof aan 's Pausen opperherderschap en onfeilbaar leergezag doorstraalt: „*Twee Concilies hebben hunne akten den apostolischen Stoel toegezonden; van daar kwam ook de goedkeuring. De zaak is beslist, mocht ook de dwaling weldra een einde nemen.*” (1).

(1) Sermo 132 No. 10.

Die vurige wensch des Heiligen werd in 't begin der 6^e eeuw vervuld, toen gemelde dwaalleer ophield te bestaan.

Bij de beschouwing van de opkomst en den ondergang der ketterijen moeten wij deze opmerking maken: de dwalingen werden menigmaal verdedigd door vermaarde en geleerde mannen, ondersteund en beschermd door vorsten, aangenomen door honderd-duizenden; en ziet, nauwelijks werden zij door het doemvonnis der Kerk getroffen, of zij kwijnden weg en stierven langzaam uit. Ziedaar een heerlijk en treffend bewijs van de onverwinbare en goddelijke kracht der katholieke Kerk, die, onder den bijstand en de leiding des H. Geestes, den schat der goddelijke Openbaring, tot aan het einde der tijden, ongeschonden moet bewaren.

§. 3. **Mohamed en zijne leer.**

In het begin der 7^e eeuw verhief zich een der meest gevaarlijke vijanden, die het Christendom ooit te bestrijden had. Deze was Mohamed, die der Kerk ontelbare ledematen ontrukte en de christelijke beschaving in vele landen vernietigde.

Hij werd in 570 te Mekka in Arabië geboren; zijn vader was een heiden, zijne moeder eene jodin. Hij was, gelijk de meesten zijner landgenooten, afgodendienaar. Doch, door zijn omgang met de bewoners van andere landen, die hij op zijne handelsreizen ontmoette, had hij eenige kennis van het Christendom alsook van het Jodendom opgedaan.

Op den ouderdom van 40 jaren, begon hij zich voor een *Gezant Gods* uit te geven. Hij predikte in 't openbaar en verzekerde, (zonder echter daarvan eenig bewijs te geven) dat hem de Engel Gabriël verschenen was en vele geheimen geopenbaard had. Deze Engel

— zoo beweerde hij — zou hem hebben bekend gemaakt, dat hij (Mohamed) door God tot zijnen *profeet* en tot stichter van een nieuwen godsdienst verkozen was. Ook verzekerde hij, dat hij ten hemel was opgenomen geworden; dat hij zelfs een stuk der maan had afgerukt en op de aarde neergeworpen (1) en meer dergelijke ongerijmde droomerijen.

Zijne leer is een samenweefsel van waarheden, aan het Christendom en aan de gewijde boeken der Joden ontleend, vermengd met heidensche begrippen en gebruiken. Ziehier de hoofdpunten van Mohameds leer: Er is maar één God en Mohamed is zijn profeet; ook Mozes en Christus waren profeten: doch alleen zij, die aan Mohamed gelooven, zullen zalig worden. De zaligheid na dit leven zal in zinnelijke genoegens bestaan en vooral ten deel vallen aan hen, die sterven in den strijd voor zijne leer. Alles wat gebeurt, geschiedt *noodzakelijk* door een onveranderlijk noodlot. Verder schreef hij onthouding van wijn voor, en moesten zijne volgelingen dagelijks eenige gebeden verrichten, dikwijls vasten en minstens eens in hun leven Mekka bezoeken. Mohameds leer en voorschriften werden in een boek, *Koran* geheeten, opgeteekend.

Bij zijne medeburgers vond Mohamed weinig geloof, hij werd zelfs door hen vervolgd, zoodat hij in 622 naar *Medina* vluchten moest. (2).

Aldaar verwierf hij zich een groot aantal volgelingen. Door geweld van wapenen breidde hij nu zijne macht over een gedeelte van Arabië uit, veroverde

(1). Daarvandaan komt het wellicht, dat de Turken een halve maan als standaard voeren.

(2). Van dat jaar af, tellen de Mohamedanen hunne tijdrekening met maanjaren, zoodat zij thans in 1890, 1307 schrijven.

Mekka en legde den grondslag tot de uitgestrekte heerschappij zijner opvolgers, die zulke vreeselijke verwoestingen in de christen wereld aangericht hebben.

In het jaar 632 stierf Mohamed aan de gevolgen van vergif, hem door eene joodsche slavin toegediend, die zich overtuigen wilde, of hij werkelijk een *Gezant Gods* was.

Zijne opvolgers, die den naam van *Kaliefen* droegen, waren gelijk hij met de vorstelijke waardigheid en tevens met het hoogste gezag in den godsdienst bekleed. Weldra veroverden zij, na gelukkig gevoerde oorlogen, Syrië, Palestina en Egypte. Van dit laatste land strekte zich weldra hunne drukkende heerschappij over de noordelijke kust van Afrika uit. Van daar staken de Mohamedanen zelfs de zee over naar Spanje, dat zij grootendeels aan hun juk onderwierpen. (711). Overal, waar zij doortrokken, werd alles te vuur en te zwaard verwoest; de Christenen, die hun geloof niet verzaken wilden, werden gedood of als ongelukkige slaven weggevoerd. Reeds waren zij tot in het Zuiden van Frankrijk doorgedrongen, toen *Karel-Martel*, in den bloedigen slag van *Poitiers*, in 't jaar 732, hen versloeg en voor altijd uit gemeld land verdreef. (1).

Later werden zij ook uit Spanje verdrongen en thans vindt men, buiten Turkije, nergens meer in Europa Mohamedanen. In Azië en Afrika zijn echter nog geheele landen, welke bijna uitsluitend Mohameds leer volgen.

De voornaamste oorzaken, welke tot de snelle verbreiding van het Mohamedisme bijdroegen, waren de volgende: de zwakheid en verdeeldheid der Oostersche

(1). Deze slag had plaats op den feestdag des H. *Servatius*, wiens bescherming Karel en zijn leger des morgens plechtig ingeroepen hadden.

rijken; Mohameds zedenleer, welke de schandelijkste misdaden wettigde; het fanatisme zijner barbaarsche horden, die alles aan het noodlot toeschreven en meenden, dat zij, die in den *heiligen strijd* sneuvelden, rechtstreeks naar den hemel gingen; ook kan men daarin de *straffende hand Gods* beschouwen, die deze drukkende dwingelandij over sommige christen-volkeren liet neerkomen, om hen van den weg der dwaling en des verderfs terug te roepen en hen uit een doodelijk slaap op te wekken.

IIe HOOFDSTUK.

EEREDIENST EN INWENDIGE INRICHTING DER KATHOLIEKE KERK.

§. 1. **Het H. Misoffer en de H. H. Sacramenten.**

Na hare zegepraal over het Heidendom, begon de Kerk, bij haren eeredienst, grooteren luister ten toon te spreiden. In hoofdzaak echter was alles nagenoeg hetzelfde gebleven. De verschillende plechtigheden, welke door de Apostelen of hunne naaste opvolgers in de Kerk waren ingevoerd, werden wegens hunnen eerbiedwaardigen oorsprong onveranderd behouden.

Het *H. Misoffer*. Wat het H. Misoffer aangaat, dit werd in zijn hoofdbestanddeelen op dezelfde wijze als vroeger, doch met bijvoeging van eenige ceremoniën, opgedragen. Het eigenlijke offer kan alleen door de Christenen, derhalve niet door de *Katechumenen* worden bijgewoond.

De *H. Communie*. Het gebruik, om de H. Communie slechts onder ééne gedaante toe te dienen, nam dagelijks meer en meer toe; ook de reeds zeer vroeg

ingevoerde gewoonte van het H. Avondmaal *nuchter* te ontvangen werd in het begin van dit tijdvak *verplichtend*. Dat geschiedde uit eerbied voor de hooge waardigheid van het H. Sacrament en tevens om misbruiken voor te komen.

De *boetetucht*, ofschoon in dit tijdvak meer naar vaste wetten geregeld en, zooals wij in de geschiedenis van Theodosius den Groote zagen, trouw nagekomen, kon echter naderhand, wegens de menigvuldige bekeeringen der Heidenen tot de Kerk, niet voldoende gehandhaafd worden.

De overige H.H. Sacramenten werden als vroeger toegediend.

Evenals bij den eeredienst de meeste pracht heerschte, zoo vertoonden zich dezelfde glans en luister in al datgene, wat daartoe gebruikt werd, zooals de kleding der priesters en der bisschoppen, de heilige vaten enz.

Het licht, vroeger bij de godsdienstige plechtigheden deels uit noodzakelijkheid gebezigd, werd thans als een zinnebeeld van vreugde en dankbaarheid voor het goddelijk licht, dat in Jezus-Christus aan de wereld verschenen was, en als eene herinnering aan de eerste tijden, bijbehouden.

Het luiden der klokken bij de kerkelijke diensten en het orgel werden tegen het einde van dit tijdvak ingevoerd.

§. 2. Heilige tijden, plaatsen en gebruiken.

In dit tijdvak werd de kring der kerkelijke feesten uitgebreid door het invoeren van het feest der *Hemelvaart van Christus*, den 40sten dag na Paschen; van het feest der *Besnijdenis* op den 1 Januari. Ook ter eere van de H. Maagd Maria en andere

heiligen werden feestdagen ingesteld. Vandaar de feesten *der Opoffering in den tempel* (Maria-Lichtmis 2 Februari), van *O. L. V. Boodschap*, (25 Maart), de sterfdag der H.H. Apostelen *Petrus en Paulus*, (29 Juni), het feest van den heiligen martelaar *Stephanus*, de geboortedag van den *H. Joannes den Dooper* (24 Juni), het feest van *Allerheiligen*, het feest van de *Vinding en de Verheffing van het H. Kruis*.

Buitendien vierde elke kerk, behalve de algemeene feesten, den verjaardag harer inwijding (*kerkwijding*) en den sterfdag der heiligen, wier lichamen zij in bezit had of door haar op eene bijzondere wijze ver-eerd werden.

Ook gingen in dit tijdvak de geloovigen reeds te bedevaart naar het Oosten, om de heilige plaatsen, waar het groote werk onzer Verlossing was begonnen en voltrokken, te bezoeken. Zoo trokken zij insgelijks naar de graven van de H.H. Petrus en Paulus te Rome.

De begraafplaatsen der Christenen werden door de Kerk als heilig en eerbiedwaardig beschouwd. Derhalve weigerde men deze heilige rustplaats aan hen, die buiten de gemeenschap der Kerk gestorven waren, of zich zelven het leven hadden ontnomen.

Het inwendige der kerken was met beelden en stichtende voorstellingen uit het leven van Jezus, van Maria en van de heilige Martelaren versierd, bij den ingang der kerk bevond zich een vat met gewijd water, waarmede de geloovigen, bij het intreden der kerk, zich besproeiden, terwijl zij het kruisteecken maakten.

§. 3 Inwendige inrichting der Kerk.

Naarmate van den eenen kant de Kerk zich meer uitbreidde en van den anderen kant het getal dwalingen in dit tijdvak toenam, moest noodzakelijk het

door Christus ingestelde oppergezag des Pausen meer en meer krachtig en werkdadig optreden. Trouwens, bij elke dwaalleer, welke in de Kerk ontstond, bij elk gewichtig geschil of twijfel, welke zich voordeden, wendden de bisschoppen zich tot den Paus, om van hem de veroordeeling der ketterijen te verzoeken en zijne beslissing over de gerezen moeilijkheden af te smeeken. Het beleggen der algemeene Conciliën, de regeling der werkzaamheden, onder zijn voorzitterschap of dat zijner afgezanten; de uitspraken der Kerkvergaderingen te bekrachtigen en daaraan algemeen gezag te geven, dat alles werd als zijn recht, zonder tegenspraak aanerkend. De Paus oefende thans meer uitsluitend het recht uit van de bisschoppen te benoemen en te bevestigen; en wijl in hem de eenheid, welke in de Kerk bestaat, vertegenwoordigd was, zoo moesten de bisschoppen van geheel de katholieke wereld met hem in gemeenschap blijven. De ketters zelven waren genoodzaakt het primaat van den Paus van Rome te erkennen en beriepen zich menigmaal op zijne uitspraak.

Gelijk de bisschoppen met het kerkelijk Opperhoofd in de nauwste betrekking stonden, zoo waren zij zelven insgelijks met de kerk-gemeenten hunner bisdommen op het innigste verbonden. Bij de snelle uitbreiding van het Christendom ontstonden, vooral in de 11^e eeuw, naast de bisschoppelijke hoofdkerken (*Kathedralen*,) zoowel in de steden als op het land, nieuwe christengemeenten, welke elk hare kerk en haren zielzorger of pastoor hadden. Door dezen priester was elk geloovige der parochie met zijnen Bisschop, en door dezen met het Opperhoofd en het middelpunt der Kerk, den Paus van Rome, innig vereenigd.

Sommige kerken van hoofdsteden behielden steeds een zekeren voorrang en werden *Moederkerken*, en

hare bisschoppen *Patriarken* genoemd. Zulke moederkerken had men te *Rome*, te *Jerusalem*, te *Antiochië*, te *Alexandrië*, te *Konstantinopel*. De eerste en voornaamste echter onder alle was die van *Rome*, als de zetelplaats van het Opperhoofd der Christenheid. Zij werd daarom *de Moeder en het Hoofd aller Kerken* geheeten; vandaar ook wordt de Kerk van Christus *Roomsche Kerk* genoemd.

IVe HOOFDSTUK.

INVLOED DES CHRISTENDOMS OP HET LEVEN EN DE ZEDEN
DER VOLKEN.

§. I. Opkomst en ontwikkeling van het Kloosterleven.

Terwijl de Kerk zich in dit tijdvak met buitengewone snelheid uitbreidde, verflauwde bij velen harer kinderen de vurigheid des geloofs.

Ook werden die christelijke deugden, welke in de eerste tijden over 't algemeen zoo ijverig beoefend werden, nu slechts bij een geringer getal aangetroffen. Velen immers lieten zich, in het vooruitzicht op tijdelijke voordeelen, in de Kerk opnemen en brachten daar hunne onbedwongen hartstochten en heidensche gewoonten mede.

Nochtans schitterden in de Kerk, ook gedurende dit tijdvak, vele uitstekende voorbeelden van deugd en heiligheid. Den moed en de standvastigheid der eerste martelaren vinden wij ook thans nog in de geloofsverkondigers terug, die uit liefde tot Christus hun Vaderland verlieten, om — dikwijls met levensgevaar — den heidenschen volkeren het Evangelie te gaan prediken.

Ook zochten duizenden de eenzaamheid en arbeiden daar in stilte uitsluitend aan het heil hunner eigene zielen. Onder de *Kluizenaars* (1) die in de woestijn een streng en heilig leven leidden, is vooral beroemd de *H. Paulus van Thebe*.

Deze trok zich ten tijde der vervolgingen in de woestijn van Egypte terug. Daar bracht hij 90 jaren in gebed en versterving door: eene spelonk diende hem tot woning, de vrucht eens palmbooms tot voedsel en het water eener fontein tot het lesschen van zijn dorst.

Het kluizenaarsleven legde den grondslag tot de *klooster-vereenigingen*. De *H. Antonius van Egypte*, bijgenaamd *de vader der Monniken*, een vroom en rijk jongeling, deelde na den dood zijner ouders al zijne goederen aan de armen uit en begaf zich naar de woestijn. Met heilige overwegingen, gebed en handenaarbeid diende hij den Heer.

Bedroefde en beangstigde zielen ontdekten zijn verblijf en vonden bij hem troost en opbeuring. Langzamerhand vereenigde zich bij Antonius een aantal Christenen en onderwierp zich aan zijne leiding. Zóó ontstond de eerste kloostervereeniging. De *H. Antonius* stierf in het jaar 356.

Zijne leerlingen, *Pachomius* in Egypte en *Hilarion* in Palestina, gaven aan het kloosterleven eene meer geregelde inrichting. De monniken leefden van den arbeid hunner handen: meermalen daags vereenigden zij zich in gemeenschappelijk gebed. In den beginne waren onder hen geene priesters, zoodat de *H. Communie* hun uit de naastbijgelegen stad moest gebracht worden.

(1). Ook Eremieten (d. i. woestijnbewoners) genaamd.

Later werd een priester tot Kloosteroverste aangesteld en eindelijk, in volgende tijden, waren de meeste monniken priesters.

§. 2. **Her kloosterleven in het Westen.**

Zijn heilzame invloed.

In Europa werd de neiging tot het kloosterleven opgewekt door den *H. Athanasius*, die, ter oorzaak der Ariaansche vervolgingen, naar Rome gevlucht was. In deze stad, alsook te *Trier*, stichtte hij de eerste kloostervereniging. Door den *H. Martinus van Tours* breidde zich het kloosterleven meer en meer uit over Gallië en Germanje; door den *H. Augustinus* werd het naar Afrika overgebracht.

De *H. Benedictus van Nursia*, de stichter der Benedictijner-orde, in het jaar 480 geboren, schonk aan het kloosterleven in het Westen eene nieuwe inrichting. In het jaar 529 stichtte hij het beroemde klooster van *Monte-Cassino* en gaf daaraan een nieuwen regel. Deze schreef den monniken, behalve het gemeenschappelijk gebed, afwisselende en doelmatige bezigheden voor, zooals: handenarbeid, lezen en afschrijven van boeken en onderricht der jeugd. De kloosterlingen moesten zich, na een jaar proeftijd, tot voortdurend verblijf in het klooster verbinden, alsook tot eeuwigdurende zuiverheid en tot gehoorzaamheid aan den Overste, *Abt* genoemd. Deze regel werd weldra door alle kloosters van Europa aangenomen.

Volgens het voorbeeld der monniken, leefden dikwijls ook de bisschoppen met hunne geestelijken gezamenlijk volgens een bepaalden regel, *Canon* geheeten. (1) Ook werden in dit tijdvak kloosters voor vrouwen opgericht;

(1) Vandaar komt de benaming *Canonicus*, Kanunniken.

zij, die daar vereenigd leefden, werden *Nonnen* (1) genoemd.

De kloosters hebben aan de Kerk en ook aan de Staten, waar zij bloeiden, eene bron van geestelijke en tijdelijke zegening geopend. Daar ontvingen de bedienaars van den godsdienst, alsook de grootste geleerden en vele bisschoppen en pausen hunne opleiding. Door woord en voorbeeld wekten zij het volk op tot beoefening der christelijke volmaaktheid. In die nog onbeschaafde tijden vonden de wetenschappen bijna uitsluitend in de kloosters een veilig toevluchtsoord: talrijke bibliotheken werden er aangelegd, de boeken der H. Schrift, de werken der kerkvaders, alsook van beroemde heidensche schrijvers werden afgeschreven en zorgvuldig bewaard.

Ook brachten de kloosters stoffelijke welvaart aan: hunne bewoners dempten moerassen, ontgonnen woeste heiden, roeiden bosschen uit, onderwezen het volk in den akkerbouw en legden den grondslag tot welvarende dorpen en bloeiende steden.

Door de beoefening der *Evangelische Raden* bewerkten zij hunne eigene hoogere volmaking en moedigden de zwakken tot navolging aan. Door goede werken en gebed herstelden zij de beleedigingen, Gode door de zondaars aangedaan en wendden de rechtvaardige straffen des Hemels af.

(1) Nonna d. i. Moeder (naar het Egyptisch).

DERDE TIJDVAK.

Van Karel den Groote tot Paus Leo X,
(800—1513)

I^e HOOFDSTUK.

UITBREIDING EN STRIJD DER KATHOLIEKE KERK.

§ 1. **Karel de Groote en zijne verdiensten jegens de Kerk.**

Hetgeen Konstantijn en Theodosius, vooral in 't Oosten, voor de Kerk gedaan hadden, dat deed Karel de Groote in 't Westen. Met hem begint ook een nieuw tijdperk in de geschiedenis der katholieke Kerk.

Na den dood van zijnen vader Pepijn, tot koning over geheel Frankenland verheven, was hij vóór alles er op bedacht, om aan zijn Rijk het Christendom tot grondslag te geven. Zijn eenig streven derhalve was al zijne onderhoorige volkeren, tot het geloof te bekeeren, en alzoo de christelijke beschaving bij hen in te voeren en te bevestigen. Ongelukkigerwijze had hij met de grootste moeielijkheden te kampen, welke niet dan na langen tijd, door zijn onverschrokken moed en zijn krachtigen arm, uit den weg geruimd werden.

Sedert lang vielen de Saksen herhaaldelijk in een gedeelte van zijn Rijk, verwoestten en plunderden de kerken en vermoordden de priesters, die in deze streken het Evangelie verkondigden. Om hen te bedwingen begon Karel een oorlog en behaalde, doch slechts na een dertigjarig strijden, de volkomene overwinning op zijne vijanden, die in het jaar 803, eenigen tijd na de bekeering van *Wittekind* en *Albion*, (785) tot het katholiek geloof overgingen.

Om het Christendom in zijn Rijk uit te breiden, richtte Karel verscheidene nieuwe bisdommen op, bouwde menigvuldige kerken en kloosters, en bevorderde hunnen bloei door rijke schenkingen van goederen. Hij bevredigde zich echter niet met de uiterlijke uitbreiding der Kerk te bevorderen, maar werkte onverpoosd aan de ware christelijke ontwikkeling zijner onderdanen. Te dien einde riep hij geleerde mannen uit Engeland en Italië tot zich, onder welke de Benedictijner monnik *Alcuinus* het meest uitmuntte. Op Karels bevel werden vele nieuwe en nauwkeurige afschriften des Bijbels vervaardigd en andere nuttige boeken verspreid, een katechismus tot onderricht der jeugd opgesteld, en de epistels en evangeliën voor Zon- en feestdagen werden in de volkstaal overgebracht. Hij zorgde niet minder voor de opkuisering der goddelijke diensten door het invoeren van het orgel en het verbeteren van den kerkzang.

De tiende (1), reeds vroeger ingevoerd, om in de behoeften van de geestelijkheid en der Kerk te voorzien, werd door den Keizer voor het geheele Rijk uitgebreid; ook droeg hij zorg, dat elke kerk, om in hare behoeften te voorzien, eenige vaste goederen verkreeg, welke hij van alle lasten vrij verklaarde.

Zijne mildheid was onbeperkt en strekte zich zelfs tot over de grenzen van zijn Rijk uit. Nadat hij paus Leo III tegen zijne machtige vijanden beschermd en naar Rome vergezeld had, bekrachtigde hij niet alleen de schenkingen, welke zijn vader Pepijn aan paus Stephanus III had gedaan, maar voegde er, in 't jaar 800, nog andere giften bij en breidde alzoo het erfgoed van den H. Petrus uit. Zoo was van nu af de Paus onafhankelijk Vorst van de Kerkelijke Staten. (2)

(1) Dit is het tiende gedeelte der opbrengst van landerijen of andere goederen.

(2) Zie over de tijdelijke Macht Noot I van het bijvoegsel.

Toen Karel de Groote deze schenking op het graf van de H. H. Apostelen had neergelegd en godvruchtig voor het altaar was neergeknield, kwam eensklaps de Paus tot hem en plaatste hem eene kostbare gouden kroon op het hoofd, terwijl het volk van vreugde opgetogen, als uit één mond uitriep: „*Lang leve Karel, de Keizer der Romeinen!*” Zoo werd na 324 jaren het Westersche Rijk hersteld en Karel met zijne opvolgers, de Duitsche keizers, als wereldlijke beschermers der katholieke Kerk en boven de overige katholieke vorsten in waardigheid verheven. Hij stierf in 't jaar 814 te *Aken*, zijne geliefkoosde verblijfplaats.

§. 2. Invoering des Christendoms in noordelijk en oostelijk Europa.

Bij de noordelijke volkeren van Europa vond het Christendom eerst ingang in het begin der 9^e eeuw. Na den dood van Karel den Groote werd, onder Lodewijk den Vrome, door den *H. Ansgarius*, den apostel van het Noorden en aartsbisschop van Hamburg (865) in *Zweden*, *Denemarken* en *Noorwegen*, het Christendom ingevoerd. Het werd echter slechts in de 11^e eeuw aldaar heerschend.

Het voorbeeld der *Croaten*, een slavische volksstam tusschen de Adriatische zee en den Donau gevestigd, welke reeds in 't jaar 670 onder hunnen vorst Porga het Christendom omhelsd hadden, werd in dien tijd gevolgd door de Serviërs, de inwoners van *Dalmatië* en *Illyrië*. In de 9^e eeuw verkondigden twee Grieksche monniken, de broeders *Methodius* en *Cyrellus*, het Christendom onder de *Bulgaren*. Zij begaven zich insgelijks naar *Moravië* (862), waar zij de leer van Jezus-Christus predikten en *Methodius*, als eerste aartsbisschop, zijnen zetel vestigde. Van *Moravië* breid-

de dezelfde Methodius het Christendom in Bohemen uit en had het geluk den Hertog tot het christengeloof te bekeeren. De bekeering van geheel het volk werd echter eerst onder de regeering van den H. *Wenceslaus* voltrokken (936) en het aartsbisdom van Praag onder *Boleslaus den Vrome* opgericht (973).

Uit Bohemen verspreidde zich het Christendom naar *Polen* en *Silezië*, alwaar *Posen* en *Breslau* de oudste bisdommen zijn. (966).

De bekeering der Pruisen ging uit van Polen, doch werd slechts voltrokken na lange jaren en na hevige vervolgingen der Christenen, waarin onder anderen de *H. Adalbertus* en de *H. Bruno* het leven lieten.

De volkomen zegepraal van het Christendom had eerst door toedoen der *Duitsche Orde* in 1230 plaats.

Tegen het midden der 10^e eeuw werd het Christendom uit Konstantinopel naar *Rusland* overgebracht en kreeg daar vasten voet door de bekeering van *Wladimir den Grooten*, kleinzoon van de christen grootvorstin *Olga* (980).

Het licht des waren geloofs werd in Hongarijë ontstoken door de *H. H. Piligrinus*, bisschop van Passau en *Adalbertus* van Praag. De voornaamste apostel van Hongarije is echter de *H. Stephanus*, de eerste koning van dat land. Hij verhief het Christendom tot godsdienst van den Staat en werkte alzoo met den besten uitslag aan de beschaving van den woesten stam der Magyaren. Tot belooning van den onverpoosden ijver, welken Stephanus aan den dag legde om de leer van Christus uit te breiden, zond hem paus Sylvester II een gouden kruis en eene gouden kroon ten geschenke en schonk hem den eertitel van *Apostolischen Koning*.

IIe HOOFDSTUK.

SCHEURING EN KETTERIJEN.

§ 1. **Scheuring der Grieksche Kerk.**

Terwijl in het Westen de Kerk haren zaligen en beschavenden invloed meer en meer uitbreidde en de duisternissen van het Heidendom deed verdwijnen, ontstonden in de Grieksche Kerk voortdurende beroerten en twisten. In de 9^e eeuw bereikten zij het hoogste toppunt en hadden het *Schisma* (scheuring) der Grieken ten gevolge. Toen *Ignatius*, patriarch van Konstantinopel, den kerkelijken ban over den oom des keizers Michaël III, wegens diens schandelijke misdaden, had uitgesproken, werd de vrome Bisschop gevangen genomen en van zijne waardigheid vervallen verklaard. In zijne plaats werd *Photius*, 's Keizers geheimschrijver, aangesteld, in 't jaar 858. Nadat paus *Nicolaus I* van den waren toestand der zaken onderzocht was, ontzette hij *Photius* van zijn ambt. Deze kwam tegen die uitspraak in verzet en ging zelfs zoo ver, dat hij het doemvonnis over den Paus uitsprak. Daarenboven beschuldigde hij de Roomsche Kerk van dwaling en ongeoorloofde gebruiken. Weldra echter werd *Photius* afgezet en, in het 8^e algemeene Concilie, te Konstantinopel in 869 vergaderd, werd de strijd beslecht en voor eenigen tijd, de vrede aan de Kerk teruggeven.

Door de voortdurende twisten en oneenigheden in de Grieksche Kerk waren geloof en godsdienstzin merkelyk verflauwd. Eindelijk werd onder den patriarch *Michaël Cerularius*, in 't jaar 1053 de scheuring voltrokken. Van dezen tijd af dagteekent het Grieksche schisma, welks dwaling vooral daarin bestaat, dat het niet aanneemt, dat de H. Geest van God den

Vader en God den Zoon voortkomt. Ook hebben de Grieken eene valsche meening over het vagevuur; zij verschillen met ons in sommige punten van kerkelijke tucht en erkennen den Paus *niet* als het Opperhoofd der gansche Kerk.

In de Kerkvergadering van *Florence* (1439) werd de gemeenschap tusschen de Grieksche en Latijnsche Kerk weer hersteld. Doch na verloop van tijd scheidde zich weer een gedeelte der Grieken af, die daarom *niet vereenigde Grieken* genoemd worden. Dezen vindt men vooral in Turkije, Griekenland en Rusland. Zij, die aan de Kerk getrouw bleven, werden *vereenigde Grieken* genoemd.

§ 2. Ketterijen.

1. *Berengarius*, die omtrent het midden der 11^e eeuw leefde, was de eerste die de waarachtige tegenwoordigheid van Christus in het H. Sacrament, openlijk loochende. Tot tweemaal toe herriep hij zijne dwaling, doch kort daarna verkondigde hij ze op nieuw. Eindelijk trok hij zich in de eenzaamheid terug, alwaar hij, op hoogen ouderdom, als oprecht Katholiek stierf en ook zijne dwaling met zich ten grave voerde.

2. In 't begin der 11^e eeuw ontstond de ketterij der *Katharen*, welke zich vooral in Opper-Italië en in 't Zuiden van Frankrijk uitbreidde. Zij loochenden de H. Drievuldigheid en de kracht des H. Doopsels; zij beweerden de alleen zaligmakende leer te bezitten. Nadat vruchteloze pogingen aangewend waren, om hen door overreding tot de Kerk terug te brengen, werden zij door gestrenge maatregelen onderworpen.

3. *De Waldensen* — aldus genoemd naar *Waldo* van Lyon — leerden, dat de katholieke Kerk niet meer de *ware* was; dat de H. Schrift het eenige middel was, om

de waarheden des geloofs te kennen; ook verwierpen zij de Sacramenten en de vereering der Heiligen. (1) Niet-tegenstaande de hevige vervolgingen, welke zij van 't wereldlijk gezag te verduren had, is deze sekte, tot op onze dagen, in Noord-Italië en Zuid-Frankrijk blijven voortbestaan.

4. *De Albigenen*, die hunnen naam ontleenden aan de stad *Albi* in Languedoc, namen met de Manicheeën een tweevoudig eeuwig wezen aan, verwierpen een deel der H. Schrift, de Sacramenten en den uitwendigen eeredienst en verkondigden eene verderfelijke zedenleer. Alle middelen van verzoening werden, vooral door den H. Dominicus, en de door hem gestichte kloosterorde, doch met weinig vrucht beproefd; hun aantal klom met den dag, hunne houding jegens de Kerk en ook jegens den Staat, werd immer dreigender en zij hielden niet op hunne leer ook met geweld te verspreiden. Zij vermoordden zelfs een pauselijken legaat, tot hen afgezonden, om de dwalenden tot de Kerk terug te brengen, en Raymond van Toulouse, 's Konings vassaal, maakte van deze ketterij gebruik om een opstand tegen zijnen leenheer te beginnen. Thans werd er door koning Lodewijk VIII, in overeenstemming met den Paus een kruistocht tegen de Albigenen uitgeschreven. Weldra ontaardde de krijg in een politieken strijd, welke 20 jaren duurde. (2)

(1) Bij deze sekte en andere van dien tijd vindt men reeds dezelfde dwalingen verspreid, welke later door het Protestantisme gezamenlijk verkondigd werden.

(2) Het moet ons niet verwonderen, dat wij in deze tijden de staatsmacht zien optreden tegen de ketterijen. In de middeleeuwen toch was de Staat de beschermer der Kerk en innig met haar vereenigd; daarenboven waren de meeste sekten niet alleen een gevaar voor de Kerk, maar ook voor de rust en den vrede der maatschappij, welke de Staat verplicht is te handhaven.

5. Omstreeks de helft der 14^e eeuw ontstond de sekte der *Wikleffieten*. Hun stichter *Wiklef*, leeraar der Hoogeschool te Oxford, randde de kerkelijke hiërarchie aan, verwierp de overlevering en de leer der Kerk over de Biecht, het H. Sacrament des Altaars, de aflaten, enz. Volgens hem mocht de Kerk niets bezitten en waren de vorsten verplicht haar alles te ontnemen.

6. Nadat die ketterij in Engeland bijna was uitroeid, werd zij, in 't begin der 15^e eeuw, onder een anderen vorm door *Jan Huss*, leeraar bij de Hoogeschool te Praag, in Bohemen, opnieuw verkondigd. Hij leerde daarenboven, dat alleen de uitverkorenen tot de Kerk behooren en dat men geene gehoorzaamheid aan de kerkelijke en wereldlijke overheid verschuldigd is, wanneer deze zich in staat van doodzonde bevindt. Door dit beginsel werden de grondslagen en van de Kerk en van den Staat ondermijnd.

De Universiteit van Parijs, over de leer van Huss geraadpleegd, antwoordde dat deze eene verderfelijke en schandelijke dwaling is, welke alle verzet, elke ongehoorzaamheid en iederen opstand rechtvaardigt.

Na vele vriendelijke, doch vruchteloze vermaningen, werd door den Paus de kerkelijke ban tegen hem uitgesproken. In 1414 verscheen hij voor de algemeene Kerkvergadering van *Constanz*. Daar hij hardnekkig in zijne dwaling bleef volharden, werd hij als ketter veroordeeld en aan den wereldlijken rechter overgeleverd. Hij werd, volgens het toen heerschende staatsrecht veroordeeld en levend verbrand. (1)

Na den dood van *Huss*, ontstond in zijn vaderland (Bohemen) tusschen de Hussieten en de Katholieken een bloedige burgeroorlog. De eersten stonden open-

(1) Zie Noot II van het bijvoegsel.

lijk tegen de Regeering op en verwoestten te vuur en te zwaard ontelbare steden en dorpen. Eindelijk werden zij tot onderwerping genoodzaakt.

Ten slotte moeten wij nog dit opmerken: eene partij der Hussieten beweerde, dat het *noodzakelijk* wezen zou de H. Communie onder *beide* gedaanten te ontvangen en voerde weer het gebruik van den kelk in, (1) derhalve werden zij Calixtijnen genoemd. Doch deze partij verliet weldra meerendeels hare dwaling en keerde tot de Kerk terug.

IIIe HOOFDSTUK.

EEREDIENST DER KATHOLIEKE KERK. HARE INWENDIGE INRICHTING.

§ 1. **Godsdienstige handelingen.**

Opmerkingen omtrent het H. Doopsel, de H. Communie en de Boetetucht.

Over het algemeen werd er in dit tijdvak de meeste luister en plechtigheid aan den christelijken eeredienst bijgezet. Het opdragen echter van het H. Misoffer en het toedienen der H. H. Sacramenten geschiedden immer nog op dezelfde wijze als voorheen: ook was reeds het gebruik der Latijnsche taal door de Kerk in het Westen algemeen. De toediening van het H.

(2) Dit gebruik werd door de Kerk afgeschaft, om de oneerbiedigheden, welke daarbij dikwijls voorkwamen, te beletten. Overigens weten wij, dat Christus onder ééne gedaante volkomen en waarachtig tegenwoordig is.

Doopsel geschiedde, tot in de 13e eeuw, door *indompeling*, doch later door *afwassching* van het hoofd des doopelings.

Het van den tijd der Apostelen herkomstige gebruik, om de H. Communie somtijds onder de gedaante van *brood alleen* te ontvangen, werd voor allen als verplichtend door *het IVe algemeen Concilie van Lateranen* in 't jaar 1215, voorgeschreven. — Tegen alle Christenen, van beider geslacht, tot de jaren van verstand gekomen, die verzuimden *ten minste eenmaal 's jaars*, omtrent Paschen het H. Sacrament des Altaars te ontvangen, werd de kerkelijke ban uitgesproken.

Wat de boetetucht betreft, deze was sedert de 8ste eeuw merklijk verzacht geworden. De vroeger zoo strenge boetplegingen werden gewijzigd, of in minder strenge veranderd. De openbare zondenbelijdenis, reeds vroeger door paus *Leo den Groote*, tot kwijtschelding der zonde niet noodzakelijk verklaard, verviel langzamerhand uit de gebruiken der Kerk en verdween heel en al in de 11e eeuw.

Bij 't einde der 13e eeuw werd de *Aflaat*, bij wijze van Jubilé in de Kerk ingevoerd. Paus Bonifacius VIII stelde vast, dat diezelfde genade voortaan alle honderd jaren zou verleend worden aan al degenen, die na voorafgaande belijdenis hunner zonden de kerken van de H. Apostelen Petrus en Paulus zouden bezoeken. Later werd dit tijdperk op 50, toen op 33 en eindelijk op 25 jaren bepaald, en deze gunst ook aan andere kerken toegestaan.

§ 2. **Feestdagen en H. Tijden.**

Het aantal der in de Kerk reeds bestaande feestdagen werd in dit tijdvak nog door de volgende vermeerderd: het feest van den H. *Aartsengel Michaël* (29 Sept.), het feest van *Maria-Geboorte* [8 Sept.], van

hare *Hemelvaart* [15 Augustus], van hare *Onbevleete Ontvangenis* [8 December]; het feest van het *Allerheiligste Sacrament*, in 't jaar 1246 door *Hugo*, bisschop van *Luik* ingesteld, en in 1264 door paus *Urbanus IV* voor de geheele Christenheid bevestigd; eindelijk het feest van *Allerzielen* [2 November].

§ 3. Vereering der Heiligen en hunner overblijfselen.

De vereering der Heiligen, van de eerste tijden des Christendoms herkomstig, werd vooral in deze eeuwen door de geloovigen ijverig beoefend. De Heiligen immers en vooral de Allerheiligste Maagd Maria waren voor hen zoovele sprekende voorbeelden, welke hen tot het beoefenen der deugd en het heiligen van hun levenswandel moesten aansporen. Vandaar, dat hunne godsvrucht jegens hunne voorsprekers bij God in den hemel, dagelijks toenam.

Met de vereering der Heiligen was insgelijks de vereering hunner stoffelijke overblijfsels innig verbonden. Deze vereering trok vele geloovigen naar de plaatsen, waar beroemde reliquieën bewaard werden en gaf aanleiding tot grootere deelneming aan de *Bedevaarten*, welke ondernomen werden met het doel om de godsvrucht te verlevendigen of voor bedreven zonden te boeten. De voornaamste plaatsen, welke door de christen pelgrims bezocht werden, waren *Jeruzalem*, *Rome*, *Compostella* in Spanje en *Tours* in Frankrijk. Tegen de misbruiken, welke soms bij deze, in zich zelve heilige zaken, plaats hadden, verhief de Kerk met nadruk hare stem.

De heiligverklaring geschiedde langen tijd, ofschoon immer met de toestemming des Pausen, door de bisschoppen; doch sedert de 12^e eeuw, werd de uitoefening van dit recht alleen aan den Paus voorbehouden.

De grootste voorzichtigheid en het zorgvuldigste onderzoek naar de heilige levenswijze van den afgestorvene werden steeds in acht genomen, eer men tot de heiligverklaring overging; ook werd daartoe vereischt, dat er op de voorspraak des Heiligen, mirakelen geschied waren.

§ 4. **Inwendige inrichting der Kerk. Hare verhouding tot den Staat.**

In dit tijdperk (800—1500), over het algemeen het tijdperk der *Middelleeuwen* genoemd, bereikte het pauselijk gezag het toppunt zijner macht en grootheid. Die vermeerdering nochtans der pauselijke macht vond haren oorsprong in de tijdsomstandigheden zelven. In die zoogenaamde ruwe en onbeschaafde tijden zochten de vorsten en ook de volkeren, als van zelf, bij alle opkomende moeielijkheden steun en bescherming bij het oppergezag der Kerk, dat door allen geëerbiedigd werd. De Paus stond bij allen in het hoogste aanzien. Nu eens erkende de door vorst en volk bezworen grondwet aan dengene, dien zij allen als hun geestelijk hoofd vereerden, sommige staatkundige rechten toe; dan weer stelden de vorsten zelven hun Rijk onder het patronaat der Pausen; ook beriep zich soms het *onderdrukte* volk op den Paus, die, als vader der Christenheid, de aangewezen scheidsrechter was en over recht en billijkheid uitspraak deed. De onpartijdige geschiedenis getuigt hoe weldadig die invloed op stoffelijke en zedelijke ontwikkeling gewerkt heeft. Zijn machtige invloed heeft menig volk van dwaling en afval van de Kerk teruggehouden.

Kardinalen noemde men voorheen die geestelijken, welke bij eene bepaalde hoofdkerk eene blijvende standplaats hadden. In de 11^e eeuw werd die naam

meer uitsluitend aan Romeinsche geestelijken en aan bisschoppen uit de omstreken van Rome gegeven. De Romeinsche kardinalen verkregen in dit tijdvak een grooten invloed, doordien paus Nicolaüs II, om de vrijheid van de keuze des Pausen te waarborgen, hun alleen het recht der verkiezing toevertrouwde.

Wat de verhouding tusschen de Kerk en den Staat betreft, deze was in de middeleeuwen geheel anders dan op onze dagen. Reeds van de eerste eeuwen af was het duidelijk gebleken, dat de Kerk aan den Staat de rijkste zegeningen aanbrengt, dat zij de ontwikkeling en beschaving des volks bevordert.

De Staat, op het Christendom gevestigd, steunde derwijze op de Kerk, dat hij tot zijn zelfbehoud de noodzakelijkheid van haren bijstand erkende en zich daarom ook verplicht achtte de Kerk tegen hare vijanden te beschermen. De Kerk op hare beurt beijverde zich om het geestelijk en tijdelijk welzijn der volkeren te bevorderen. De priesters, en vooral de bisschoppen en aartsbisschoppen, werden met rijke goederen begiftigd. De geestelijkheid vormde allengskens een rijkstand en had, door haren verheven stand, een grooten invloed op de volksvergaderingen. Ook waren de geestelijken de eenige geleerden van dien tijd en was hun raad en hunne hulp in staatsaangelegenheden onontbeerlijk geworden.

Van den anderen kant zien wij ook de koningen en wereldlijke machtvoerders, als beschermers der Kerk, op de kerkvergadering verschijnen. Dit geschiedde, niet om rechtstreekschen invloed uit te oefenen, maar om de *uitvoering* der genomen maatregelen te bevorderen. Zoolang de wereldlijke vorsten hunne bevoegdheid niet te buiten gingen, kon dit voor de Kerk slechts heilzaam werken. Doch, zoodra zij hunne rechten overschreden, en zich met de kerkelijke aangelegenheden

onrechtmatig inlieten, moest dit tot groote verwarringen aanleiding geven en aan de Kerk veel onheil veroorzaken. Inderdaad, de wereldlijke vorsten matigden zich soms het recht aan, om niet slechts de leengoederen over te geven, maar ook de openstaande bisdommen, pastoriën enz. werden dikwijls te koop gesteld of aan gunstelingen, ja zelfs aan de ellendigste en onwaardigste mannen gegeven. Ontzaglijke onheilen sproten uit deze handelwijze voort.

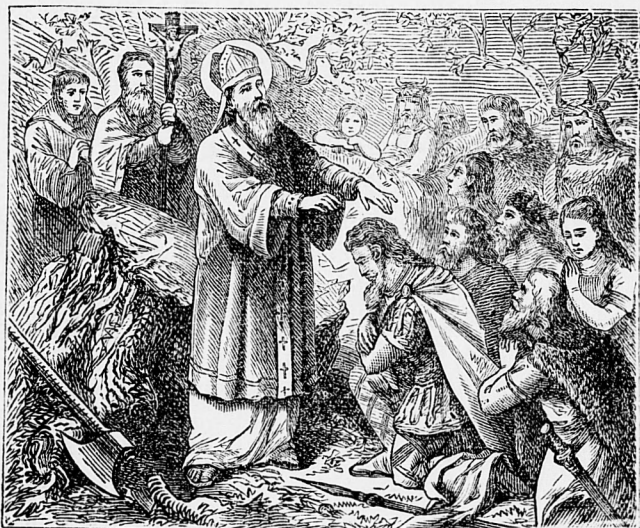
Het bezetten der bisdommen met overgave van *ring en staf*, de zinnebeelden der geestelijke waardigheid, gaf aanleiding tot de valsche meening, dat de bisschoppen van den Vorst, als leenheer, niet alleen de tijdelijke goederen maar ook de geestelijke macht ontvingen.

Tegen deze aanmatigingen en misbruiken verhieft zich vooral met apostolischen ijver en veerkracht, de grootmoedige en heilige paus Gregorius VII.

In 't jaar 1074 sprak hij, op eene Synode te Rome vergaderd, de straf van den kerkelijken ban uit tegen de koopers en verkoopers der geestelijke waardigheden (Simonie) en hernieuwde de oude wet op het geestelijk celibaat. Toen hij het volgende jaar, wegens de menigvuldige misbruiken, de *geestelijke investituur* (1) verbood, gaf dit verbod weldra aanleiding tot den zoogenaamden *investituur-strijd* tusschen den Paus en Hendrik IV, keizer van Duitschland. Te vergeefs wendde de Paus alle pogingen aan, om den Keizer tot betere gevoelens te brengen; Hendrik bleef hardnekkig in zijn schandelijk gedrag volharden en ging zelfs zoo ver, dat hij in 't jaar 1076 op eene Synode te Worms den Paus durfde afzetten. Gregorius zag zich thans genoodzaakt den kerkelijken ban over hem

(1) Dit is: Het in- bezit- stellen van de goederen eens bisdoms, door overgave van ring en staf.

uit te spreken, schorste hem in zijne keizerlijke waardigheid en ontsloeg zijne onderdanen van den eed van getrouwheid, welken zij hem gezworen hadden. (1)

HERDRIK IV TE CANOSSA.

Toen Hendrik bemerkte, dat er voor zijne kroon gevaar was, haastte hij zich naar Italië te vertrekken en van den Paus vergiffenis zijner misdaden af te smeeken.

(1) Dit alles geschiedde overeenkomstig het toen heerschende staatsrecht.

Eigenlijk gezegd gaf noch ontnam de Paus rechtstreeks het gezag aan de vorsten, tenzij alleen dan, wanneer buitengewone omstandigheden van tijd en plaats hem die macht verleenden.

Hij verklaarde veeleer dat, volgens de rechtvaardigheid, de zedenleer of het openbaar recht, die macht opgehouden had te bestaan; dat het verdrag, hetwelk het volk aan den Souverein verbond, verbroken was; hij nam dat besluit, niet als oppermachtig gebieder, maar als onpartijdig en onfeilbaar scheidsrechter, die eene rechtszaak beoordeelt.

Hij ontmoette den Paus te *Canossa*, onderwierp zich aan de gebruikelijke boetpleging en werd op den vierden dag van den kerkelijken ban ontheven, nadat hij plechtig beloofd had zich in alles naar het verlangen van den Paus te gedragen. Edoch, de trouwelooze vorst was nauwelijks in zijne staten teruggekeerd, of hij bracht een nieuw leger op de been, drong in 't jaar 1084 Italië binnen, bemeesterde de stad Rome en noodzaakte Gregorius naar Salerno te vluchten, alwaar deze in 't jaar 1085, den 25 Mei zijn zegenrijk leven met de volgende woorden eindigde: „*Ik heb de rechtvaardigheid bemind en het onrecht gehaat; daarom sterf ik in ballingschap*”.

Ook moet hier vermeld worden, dat paus *Innocentius III* (1198), een geleerd en uitstekend man, het werk van Gregorius VII krachtig voortzette. Hij bestierde de Kerk met een krachtigen arm en verzette zich moedig tegen de aanmatigingen der wereldlijke vorsten, zoodra zij de Kerk in hare waardigheid en in hare rechten durfden aanranden. Onder zijne regeering had het IVe Lateraansche of 12de algemeen Concilie plaats. (1215).

Hevig was de strijd tusschen de pausen en de keizers van dien tijd aangaande hunne wederzijdsche rechten. In 't jaar 1305 namen deze oneenigheden toe door het overbrengen van den pauselijken Stoel naar *Avignon* in Frankrijk. De Franschgezinde paus Clemens V vestigde zich het eerst in gemelde stad en was alzoo de oorzaak, dat na hem zijne opvolgers op den Stoel van Petrus er 70 jaren hun verblijf hielden. Dit verblijf der pausen in Frankrijk was voor de Kerk zeer nadeelig, daar weldra het katholieke Westen in twee en vervolgens in drie partijen verdeeld werd. [1378—1414]. Eindelijk, om de orde in de Kerk te herstellen en haar den vrede weer te geven,

werd er onder keizer *Sigismond* eene kerkvergadering (1414] te *Constanx* belegd, alwaar *Martinus V* tot paus verkozen werd. Hij had het geluk de *Westersche scheuring* weldra te zien eindigen.

IV° HOOFDSTUK.

INVLOED DER KERK OP DEN MAATSCHAPPELIJKEN EN ZEDELIJKEN TOESTAND DER VOLKEN.

§ 1. De Kruistochten.

Onder de merkwaardigste gebeurtenissen, welke tegen het einde der 11de eeuw in de geschiedenis voorkomen, en een onbeschrijflijken invloed uitoefenden, bekleeden de *Kruistochten* eene voorname plaats. Dit waren gewapende bedevaarten, ondernomen met het doel om het door Christus geheiligde land, Palestina, aan de ongelooovigen te ontweldigen.

Sedert geruimen tijd hadden de keizers van het Oosten, van hunne schoonste bezittingen door de vijanden van het Christendom beroofd, de hulp der Latijnen ingeroepen, doch te vergeefs. Nu scheen echter het oogenblik, door de goddelijke Voorzienigheid bepaald, gekomen om aan de stem der Christenen uit 't Oosten het oor te leenen en de vijanden in hun eigen land aan te randen. Een strijd werd derhalve ondernomen van de waarheid tegen de dwaling, van de vrijheid tegen het despotisme, van de beschaving tegen de barbaarschheid, in één woord, van het Evangelie tegen den Koran.

De *oorzaken*, welke tot het ondernemen der kruistochten aanleiding gaven, waren menigvuldig, doch kunnen in de drie volgende samengevat worden.

1°. Het verontrusten der bedevaarten naar het H. Graf.

2°. De verdrukking, waaronder de Christenen van Palestina, vooral na de verovering van dit land door de Turken, gebukt gingen.

3°. Het gevaar, waarmede Europa van den kant der Turken bedreigd werd.

Verscheidene pausen, onder anderen paus Gregorius VII, hadden reeds vroeger ernstige maatregelen genomen, om met een leger de Christenen ter hulp te snellen, maar het bleef paus *Urbanus II* voorbehouden, dit grootsche plan uit te voeren en geheel de Christenheid als één man te zien opstaan, om naar het Oosten te trekken.

In 't jaar 1093 ondernam *Pieter van Amiëns* (de *kluizenaar* genaamd) eene bedevaart naar Jeruzalem en was gevoelig getroffen, toen hij de heilige plaatsen door de ongeloovigen ontheiligd zag, en den ellendigen toestand zijner broeders aanschouwde.

Bij zijne terugkomst in Europa begaf hij zich onmiddellijk tot den paus *Urbanus II*, en schilderde hem met zielroerende woorden den deerniswaardigen staat van het H. Land. *Urbanus*, door dit verhaal diep getroffen, besloot de christen vorsten te bewegen, om hunne krachten te vereenigen en het H. Land te verlossen; hij beriep dan eene kerkvergadering te *Piacenza* en later te *Clermont*, waarop een groot aantal vorsten verscheen. Bij het treffende tafereel van den droevigen toestand der geloovigen in 't Oosten, hetwelk door den Paus voor geheel de vergadering ontrold werd, werden de aanwezigen zóó aangedaan, dat allen onder den kreet van „*God wil het !*” „*God wil het !*” als één man opstonden en zich tot den heiligen tocht bereid verklaarden. Degenen, die zich tot deze onderneming verplichtten, kregen tot teeken hunner ver-

binding een *kruis* van roode stof, dat zij op den rechterschouder droegen. Deze onderscheiding gaf hun den naam van *Kruisvaarders*. Terwijl nu de bisschoppen den kruistocht in hunne bisdommen met den besten uitslag predikten, doorliep *Pieter de Kluisenaar* de voornaamste gewesten, om de gemoederen tot dezen grooten strijd aan te zetten. Weldra was alles in Frankrijk, in Italië en Duitschland in beweging; een vurige geestdrift, om den kruistocht te ondernemen, bezielde geheel het volk; alle bijzondere vijandschappen en oorlogen hielden eensklaps op en het rijk des vredes en der gerechtigheid scheen voor immer op aarde gevestigd te wezen.

Men onderscheidde onder de ridderlijke vorsten, die aan den eersten tocht deelnamen, vooral de volgende: *Godfried van Bouillon*, hertog van Neder-Lotharingen, zijne broeders *Boudewijn* en *Eustachius*, *Robert*, graaf van Vlaanderen, *Robert*, hertog van Normandië, *Hugo*, broeder van den Franschen koning Philippus I. De plaats van bijeenkomst was Konstantinopel.

In 't jaar 1097 trok Godfried van Bouillon, aan het hoofd van een machtig leger naar het Oosten en, na Nicea en Antiochië tot overgave gedwongen te hebben, verscheen hij eensklaps, zonder tegenstand ontmoet te hebben, onder de muren van Jeruzalem. Langen tijd kon de stad een krachten weerstand bieden, want de vijand had niets verzuimd om dezelve geducht te versterken. Doch de kruisvaarders deden wonderen van dapperheid en namen, na verloop van vijf weken, op eenen Vrijdag 's namiddags ten drie uren, de stad stormenderhand in. Acht dagen later vergaderden de prinsen en edellieden met het doel, om eenen koning van het H. Land te kiezen. De keus viel op Godfried (1099); doch deze niet minder godvruchtige dan dappere held weigerde eene kroon te dragen,

waar de goddelijke Zaligmaker met doornen was gekroond geweest. Hij vergenoegde zich met den titel van *Bevrijder* en *Baron van het H. Graf*, en stierf in 't jaar 1100, de heerschappij aan zijnen broeder Boudewijn I nalatende.

IIe Kruistocht (1147—1149). Waren tans de Christenen, gedurende eene halve eeuw, in staat om ongehinderd naar Jeruzalem ter bedevaart te gaan, zoo verkeerde echter het H. Land in het grootste gevaar om opnieuw in de handen der ongeloofigen te vallen, die de stad Edessa reeds veroverd en er een gruwelijk bloedbad onder de Christenen aangericht hadden. Paus *Eugenius III*, ontrust over den neteligen toestand der geloovigen, trachtte in het hart der Christenen dienzelfden ijver te ontsteken, dien Urbanus II er vóór vijftig jaren in opgewekt had, en droeg derhalve den H. *Bernardus*, abt van Clairvaux, den last op, den *tweeden kruistocht* te prediken. De koning van Frank-

DE H. BERNARDUS PREDIKT DEN KRUISTOCHT.

rijk, Lodewijk VII, en de keizer van Duitschland, Koenraad III, voerden in 't jaar 1147 een machtig leger naar Palestina heen. Doch deze onderneming mislukte, deels door het slechte gedrag van vele kruisvaarders, onder welke het niet mogelijk was eene goede krijgstucht te houden, deels door de list en verraderlijke handelwijzen van den Griekschen keizer *Manuël*, die, bevreesd voor zijne staten, den kruisvaarders hinderlaag op hinderlaag spande.

Dusdanig was de uitkomst van deze ongelukkige onderneming, waarbij de twee schoonste legers, welke men sedert langen tijd gezien had, deerlijk omkwamen. De twee aanvoerders van de christen-legermacht zagen zich genoodzaakt het beleg van Damascus op te breken en naar Europa terug te keeren.

IIIe Kruistocht (1189—1192). Toen Saladijn, sultan van Egypte, de Christenen overwonnen en hun de stad Jeruzalem, na een tachtigjarig bezit, ontnomen had, ontgloeide opnieuw de ijver der Christenen in 't Westen en stonden in Engeland, Frankrijk en Duitschland dappere krijgers op, om hunne geloofsgenooten ter hulp te snellen. *Frederik Barbarossa* trok aan de spits van het Duitsche leger door Klein—Azië op Palestina af, doch hij liet ongelukkig het leven in den stroom *Calicadnus*,¹ welken hij te paard wilde overzwemmen. — Nu keerde het gros van het leger huiswaarts, terwijl nauwelijks 5 duizend man *Akkon* bereikten en deze stad belegerden. De koningen *Philippus Augustus* van Frankrijk en *Richard Leeuwenhart* van Engeland scheepten zich in, kwamen bij het christen-leger voor gemelde stad aan, en dwongen de bezetting tot overgave. Ziedaar het eenige voordeel door dezen kruistocht aangebracht. Weldra brak er tweespalt tusschen de twee legers uit, zoodat *Philippus* zich haastte naar Frankrijk terug te keeren en

aan Richard alleen overliet den strijd tegen Saladijn voort te zetten. Moedig bleef Richard de Muzelmannen bevechten, doch vermocht niet, ondanks de voordeelen, welke hij op Saladijn behaalde, de stad Jeruzalem voor de Christenen te veroveren. Eindelijk ondernam hij ook den terugtocht naar zijn vaderland, alwaar zijn broeder *Jan* — *zonder Land* zich van den troon had meester gemaakt.

IVe Kruistocht (1202—1204). Het geringe voordeel, dat de derde kruistocht den Christenen verschaft had, riep weldra een 4^{en} in 't leven. Deze werd door eenige Fransche en Duitsche edellieden, met behulp van de Venetiaansche Republiek ondernomen. Deze onderneming echter was geenszins voordeelig voor het H. Land, daar men van het voorgenomen doel afweek. Philippus van Suaben sloot met den Doge van Venetië een verbond om voor den jeugdigen Alexis, zoon van den Griekschen keizer Izaak, den troon zijns vaders te bemachtigen. Paus Innocentius protesteerde hiertegen, doch te vergeefs; zij sloegen het beleg voor Konstantinopel en namen deze stad stormenderhand in (1204). De kruisvaarders besloten thans aldaar een rijk te stichten, en verhieven Boudewijn IX, graaf van Vlaanderen, tot keizer van 't Latijnsche Rijk in het Oosten, hetwelk reeds na 57 jaren in 1261 door de Grieken vernietigd werd.

Ve Kruistocht (1217—1229). Op aandringen van den Paus ondernam *Frederik II*, kleinzoon van *Frederik Barbarossa*, bijgestaan door *Richard*, broeder van *Hendrik II*, koning van Engeland, en door *Andreas II*, koning van Hongarije, den 5^{en} kruistocht. *Frederik* sloot een vernederend verdrag met den Sultan van Kaïro, waarbij nochtans Jeruzalem aan de Christenen werd afgestaan. Tien jaren echter na het vertrek van den Keizer, kwam de stad opnieuw in de handen der Muzelmannen.

VIe Kruistocht. (1248—1254). Eene gevaarlijke ziekte, waaraan de koning van Frankrijk, de H. Lode-
wijk, wonderbaar was ontkomen, gaf aanleiding tot
den zesden kruistocht. In 't jaar 1248 rustte hij een
machtig leger uit en wilde vooral den Sultan van
Egypte bevechten. Na de stad Damiëtte bemeesterd
te hebben, trok hij zegevierend op de hoofdstad af.
Doch door de roekeloosheid van zijnen broeder, den
graaf van Artois, die tegen zijn bevel tot bij de
vijanden doordrong, in het nauw gebracht en door
hongersnood en ziekte gekweld, zag hij zich genood-
zaakt te vluchten en viel in de handen van den Sultan.

VIIe en laatste Kruistocht (1270). Nadat hij vooreene
grootte soms gelds en de overgave van Damiëtte, zijne
vrijheid en die zijner soldaten van de Turken afgekocht
had, ondernam Lodewijk in 't jaar 1270 een tweeden
tocht ten voordeele van Palestina. Doch deze heilige en
dappere heid werd het slachtoffer van eene aanste-
kende ziekte, welke in zijn leger woedde, en over-
leed onder de muren van Tunis in het 44ste jaar zij-
ner regeering. Twintig jaren later verlieten de Chris-
tenen hunne laatste bezittingen in het H. Land, (1291).

Gevolgen der Kruistochten. Ofschoon de kruistochten
niet datgene bewerkstelligden, waartoe zij voorname-
lijk in het leven werden geroepen, te weten de be-
vrijding van het H. Land, zoo valt het nochtans niet
te betwijfelen, dat zij voor Europa eene reeks van
gewichtige gevolgen opleverden, welke hun in de ge-
schiedenis eene roemvolle plaats hebben doen innemen.

Vooreerst behoedden zij Europa langen tijd tegen
den inval der Turken, die ongetwijfeld veel vroeger
dan nu, Konstantinopel zouden veroverd hebben en in
het Westen zijn binnengedrongen. Verder brachten
zij oneindig veel bij tot de algemeene beschaving en
de verbetering van 't lot der volkeren, welke, door

deelname aan den heiligen strijd, grootere vrijheid verwierven. Vervolgens werd de geest van geloof hierdoor verlevendigd, eene nauwere gemeenschap tusschen de, tot dusverre afzonderlijk levende, natiën aangebracht en een einde aan verschillende twisten en oorlogen gesteld. Door het verkeer met de verschillende landen, werden handel en scheepvaart als ook het krijgswezen bevorderd en uitgebreid. Eindelijk wekten zij bij de volkeren den lust tot de wetenschappen en de kunsten, vooral tot de bouwkunde, op en gaven een nieuwe veerkracht aan den *riddergeest*, welke vooral op godsdienst, eer en dapperheid gegrond was.

§. 2. Volksbeschaving, kunsten en wetenschappen.

Het tijdvak der middeleeuwen wordt dikwijls als een tijd van barbaarschheid en onkunde voorgesteld. Dat is gedeeltelijk waar; doch wordt uit godsdiensthaat overdreven of aan de Kerk ten laste gelegd.

De Kerk echter, en zij alleen, heeft in die eeuwen de christelijke beschaving gered en de wetenschap bevorderd. Onder hare leiding toch werden de kruistochten begonnen, waardoor Europa bevrijd is geworden van den inval en wreede onderdrukking der Mahomedanen, en die tevens aan de christen volkeren tot eene nauwere gemeenschap met elkander aanleiding gaven.

De barbaarsche horden, die in de 9^e en 10^e eeuw als een verwoestende stroom over de zuidelijke landen van ons werelddeel heenstroomden, werden langzamerhand door den zaligen invloed der Kerk tot christelijke en beschaafde volken herschapen. Door haar toedoen werd de slavernij afgeschaft, de lasten

der lijfeigenschap werden verminderd; verzachting werd aangebracht in de dikwijls wreedaardige rechtspleging. Ook verzette zich de Kerk tegen de tweegevechten, tournooispelen en andere barbaarsche gebruiken.

Kunsten en wetenschappen vonden in de pausen en andere overheden der Kerk machtige beschermers. Vooral, nadat de rust eenigszins hersteld was en de invallen der noordsche volkeren hadden opgehouden, begonnen de wetenschappen te bloeien. In de scholen, overal aan kloosters en domkerken verbonden, ontving het volk godsdienstig en wetenschappelijk onderwijs. Daaruit ontwikkelden zich, in sommige plaatsen, omstreeks de 12^e eeuw vele beroemde Hoogescholen of Universiteiten. De meest vermaarde waren die van *Parijs*, *Bologne*, *Oxford* en *Praag*. Zij telden 20 tot 30,000 studenten.

Uit dien tijd, vooral van af de 12^e tot de 15^e eeuw, dagteekenen die prachtige tempels, welke nu nog de bewondering der gansche wereld tot zich trekken, zooals b. v. de beroemde Dom van Keulen, en de St. Janskerk te 's Bosch, de kerken van O. L. V. te Parijs en te Antwerpen, de St. Servaaskerk te Maastricht enz. Zij staan nog daar als zoo vele getuigen van het vurig geloof en den godsdienstzin onzer voorouders. Ook bloeiden in die eeuwen de schilder- en beeldhouwkunst, die met hare meesterstukken den godsdienstijver des volks levendig hielden.

Tegen het einde van dit tijdvak begon de zoogenoemde herleving der *klassieke* letteren. Een geest van buitensporige bewondering voor de heidensche geschriften der Grieken en Romeinen maakte zich van zeer vele geleerden meester. Daardoor werden het geloof en de godsdienstzin niet weinig geschaad; want niet alleen de vorm werd bewonderd en nagevolgd, maar

ook de heidensche denkbeelden en de zedelooze fabellen der oudheid werden met voorliefde in de letterkunde behandeld. Ook de schilder- en beeldhouwkunst, ja zelfs de bouwkunde ondergingen dien nadeeligen invloed: het zedelijk en godsdienstig gevoel werd aan de schoonheid der vormen ten offer gebracht.

In onze dagen echter is men begonnen de kunstgewrochten der voorvaderen naar hunne waarde te schatten, en de echt christelijke kunst ijveriger te beoefenen.

§ 3. De geestelijke Orden. Schitterende voorbeelden van deugd.

Hoogst weldadig was de invloed, welken de Kerk in dit tijdvak, door hare kloosterorden, op de zedelijke en godsdienstige ontwikkeling der volkeren uitoefende. Daaruit traden de beroemdste pausen en bisschoppen, de ijverigste missionarissen, en de grootste geleerden te voorschijn. Onder hen, wier werken nog thans ieders bewondering wegdragen, muntten vooral uit de *H. Anselmus*, (+ 1109) de *H. Bernardus* (+ 1153) de *H. Thomas van Aquinen* (+ 1274) en *Thomas van Kempen*, de schrijver van het heerlijke boek *de Navolging van Christus* (1471.)

Onder de kloosterorden van dit tijdvak zijn vooral beroemd:

1. De *Cisterciënsers* in Frankrijk. Tot deze orde, welke bijna geheel overeenkomt met die der *Benedictijnen*, behoorde de *H. Bernardus*, de beroemdste man van zijn tijd door zijne vroomheid en geleerdheid. Hij werd door pausen en koningen in de gewichtigste aangelegenheden geraadpleegd. Hij overleed in 1153.

DE STICHTERS VAN KLOOSTERORDEN :

DE H. DOMINICUS. DE H. FRANCISCUS. DE H. ALPHONSUS.
DE H. BENEDICTUS. DE H. IGNATIUS.

2. Tegen het einde der 11^e eeuw werd de *Karthuizer-Orde* door den *H. Bruno* van Keulen gesticht. De regel dezer orde was buitengewoon streng ; hare leden onderwierpen zich aan zware verstervingen en brachten hun tijd door met bidden, het afschrijven van boeken en het bebouwen van den akker. Een harer beroemdste leden, *Dionysius de Karthuizer*, leefde in het klooster te Roermond.

3. Eene eeuw later verschenen de *Trinitarissen*, wier hoofddoel was, de Christenen, die bij de *Mohamedanen* in slavernij zuchtten, te verlossen.

4. De *Dominikanen* of *Predikheeren*, door den *H. Dominicus* in 't begin der 13^e eeuw gesticht, traden als missionarissen op. Zij werkten vooral ijverig aan de bekeering der Albigensen. Tot deze orde behoorde de *H. Thomas van Aquinen*.

5. Eindelijk stichtte, omtrent dienzelfden tijd, de *H. Franciscus van Assisi* de beroemde orde der *Franciskanen*. Deze heilige was een toonbeeld van engelachtige godsvrucht, van versterving en boetvaardigheid, van onthechting aan alle aardse goederen en genoegens. Zijne vurige liefde voor den lijdenden Verlosser werd beloond door de merkteekenen der vijf wonden (*Stigmata*), welke hij op wondervolle wijze in zijn lichaam ontving. Hij schreef zijnen volgelingen, bij strenge verstervingen, volstreekte armoede voor, zoodat zij niets bezitten mogen en van aalmoezen moeten leven. Daarom werd deze orde (gelijk die der *Dominikanen*) *bedelorde* genoemd. De *Franciskanen-orde* heeft vele beroemde en geleerde mannen voortgebracht, onder anderen den grooten *H. Bonaventura*; ook heeft zij veel bijgedragen tot den bloei der gewijde wetenschap en tot het zielenheil der volken.

Ten slotte willen wij met een enkel woord wijzen op de *Geestelijke Ridderorden* der middeleeuwen. Daarin werd aan den krijgsmachtigen geest der Germanen eene godsdienstige richting gegeven. Zij hielden zich onledig met de huisvesting en verzorging der pelgrims en de verpleging der zieken; ook namen zij de verdediging op van verdrukte weduwen en weezen, en verplichtten zich tot den strijd tegen de ongeloovigen, vooral tegen de Sarracenen. Eindelijk onderscheidde zich deze *Ridders* vooral bij de kruistochten. De voornaamste onder deze ridderorden waren: de *Tempeliers*, de *Johanniëten* of *Malthezers* en de *Ridders der Duitse Orde*. Later verwierven zij in verschillende landen

van Europa aanzienlijke bezittingen. *Albrecht van Brandenburg*, groot-meester der Duitsche Orde, ging in 1525 tot het Protestantisme over en eigende zich de goederen der Orde toe.

VIERDE TIJD VAK.

Van Leo X tot onzen tijd. (1513—1890)

I^e HOOFDSTUK.

KETTERIJEN EN HARE BESTRIJDING DOOR DE KERK.

§ 1. Toestand der Kerk en der Maatschappij.

Thans zijn wij tot het laatste en voor ons gewichtigste tijdvak der Kerkelijke Geschiedenis genaderd. In het begin der 16^e eeuw had een groote afval van de Kerk, de *Hervorming* genoemd, plaats. Daardoor verloor de Kerk in sommige landen een groot gedeelte harer kinderen, ja zelfs gansche volkeren, die vrijwillig de dwaling omhelsden of door dwang daartoe genoodzaakt werden. Deze godsdienstige omwenteling was in hare gevolgen de vreeselijkste, welke ooit de Kerk moest doorstaan.

Maar, is zij dan het werk van één man of van enkele personen?

Neen, hare opkomst en snelle uitbreiding had zij te danken aan de omstandigheden, waarin zij geboren werd. Nimmer toch was er een akker zoo goed voorbereid, om aan het zaad des onkruids een weligen wasdom te verzekeren, als thans de toestand der wereld, om der dwaling eene verbazende uitbreiding te schenken. Ziehier de voornaamste oorzaken, welke daartoe hebben bijgedragen.

1. Door de droevige omstandigheden der 15^e eeuw had het pauselijk gezag veel van zijnen heilzamen invloed op vorsten en volkeren verloren. Een gedeelte der reguliere en seculiere geestelijkheid had de heiligheid en de verhevenheid van haren staat vergeten, en gaf aan het volk het treurige voorbeeld van overtreding der goddelijke en kerkelijke geboden. Deze ongelukkigen vonden in de nieuwe leer eene gelegenheid om zich van de Kerk los te scheuren en hun gedrag te verontschuldigen. Dien rampzaligen invloed der afgedwaalde geestelijken kunnen wij vooral in Nederland waarnemen : daar toch zien wij, hoe geheele dorpen en steden hunne herders volgden, terwijl andere plaatsen, ja geheele streken, waar de geestelijken der Kerk getrouw bleven, het katholiek geloof bewaard hebben.

2. Een groot deel des adels leefde in smadelijke onwetendheid en verspilde zijne goederen in twisten en losbandigheid. Deze edelen vonden nu in de opkomende dwaling eene gelegenheid, om hunne fortuin door den roof der kerkelijke goederen te herstellen en zoo hunne schandelijke verkwistingen voort te zetten, alsook om zich meer en meer van het keizerlijk gezag vrij te maken.

3. De dwaalleer van *Huss* was wel in hare verdere verspreiding tegengehouden, doch leefde in vele streken van Bohemen nog onder het volk voort. De hoofdpunten dezer dwaling werden nu door Luther opnieuw verkondigd.

4. De herleving der heidensche letteren en kunsten verspreidde onder de geleerden een geest van zinnelijkheid, twijfel en ongeloof. De massa des volks was onwetend; daarenboven werd zij door den adel onderdrukt en, snakkende naar grootere vrijheid, was zij ieder oogenblik tot opstand gereed. Overal heerschte

er eene zucht naar *vrijheid* en *onafhankelijkheid*, die in de nieuwe dwaling hare bevestiging meende te vinden.

5. Eindelijk was ook de nieuwe leer zeer aantrekkelijk voor 's menschen driften en slechte neigingen. Zij achtte de goede werken *niet* noodzakelijk ter zaligheid, schafte verscheidene, voor de menschelijke *harts-tochten* moeilijke voorschriften af, zooals die der vasten- en onthoudingsdagen, der biecht enz.: zij streelde des menschen *hoogmoed* en zucht naar algeheele *vrijheid*, door hem het recht toe te kennen zich zelven zijne geloofsleer te vormen door het *vrije en persoonlijke onderzoek* der H. Schrift. Velen ook namen de dwaling aan, omdat zij ze niet kenden en daarin alleen eene afschaffing van misbruiken zagen.

Van alle zijden dus waren de mijnen aangelegd en met kruit gevuld; zij wachtten slechts op de vonk, die ze zou doen ontploffen. Deze vonk viel in 't begin der 16^e eeuw, en hare vreeselijke schokken richtten eene onberekenbare verwoesting over gansch Europa aan.

DWAALLEERINGEN. HARE BESTRIJDING DOOR DE KERK.

§. 2. Opkomst van het Protestantisme.

De man, die 't eerst het vaandel des opstands verhief, was *Martinus Luther*, in 1483 te Eisleben geboren. Na zijne lagere studiën voltrokken te hebben, legde hij zich aan de Universiteit van *Erfurt*, op de rechtsgeleerdheid toe. De plotselinge dood eens vriends bewoog hem, om zich in de orde der *Augustijnen* te laten opnemen.

Hij was met vele talenten en eene wegslepende welsprekendheid begaafd; doch bezat een hoogmoedig en onbuigzaam karakter en een ontevreden en onrustigen geest.

Als Leeraar bij de Hoogeschool te *Wittenberg* beleet en verkondigde hij reeds in 't geheim die dwaalingen, welke hij later met onstuimige voortvarendheid in 't openbaar zou prediken. De aanleiding tot zijn openlijk optreden vond hij in de afkondiging van een aflaat, door paus Leo X verleend. Deze gunst werd aan allen geschonken, die eene milde bijdrage tot het opbouwen der St. Pieterskerk te Rome zouden schenken en tevens de andere, tot het verdienen eens aflaats vereischte voorwaarden, vervulden. De keurvorst Albertus van Mainz belastte den Dominikaan Tetzal met de afkondiging van dien aflaat. Deze ging daarbij in sommige opzichten, op minder voorzichtige wijze te werk.

Veelal wordt echter het gedrag van dezen overigens vromen en ijverigen man al te scherp gelaakt. Verschillende lasterlijke aantijgingen over Tetzal kwamen Luther ter oore, en deze nam ze met genoegen aan. Hij begon tegen den Dominikaan met hevigheid te prediken.

Hij plakte 95 *theses* op aan de hofkerk van Wittenberg, waarin hij niet alleen sommige misbruiken bestreed, maar tevens valsche leerstellingen verkondigde. Dit geschiedde in 1517. De heftige bestrijding, welke Luther ondervond van den kant van vele katholieke godgeleerden, alsook zijn gekrenkte hoogmoed vervoerden hem, om niet alleen *misbruiken*, maar ook de ware leer der Kerk openlijk aan te randen. Hij verklaarde de H. Schrift als de *eenige en uitsluitende bron* van de kennis der geopenbaarde waarheid, en verwierp alzoo de overlevering en de uitspraken van het kerkelijk gezag. Steunende op dit grondbeginsel, ontwikkelde hij meer en meer zijne dwalingen en won een groot aantal volgelingen.

Op last van den Paus werd, in 1518, door zijnen

gezant *Cajetanus* een onderzoek naar Luthers leer ingesteld. Deze kwam naar *Augsburg* en werd door *Cajetanus* vriendelijk ontvangen. Daar hij echter zijne dwalingen hardnekkig volhield, eischte de gezant eene onvoorwaardelijke herroeping. Doch Luther vluchtte uit de stad en gaf een geschrift uit, waarin hij zich van den Paus op een algemeen Concilie beriep.

Een oogenblik echter meende men, dat Luther, tot betere inzichten gekomen, zich aan de Kerk zou onderwerpen. Doch een openbare godsdiensttwist, welke tusschen hem en *Johannes Eck* plaats had, en tot zijne schande uitviel, verbitterde weer Luthers gemoed. Toen gaf hij verscheidene werken in druk uit, waarin hij met de schandelijkste smaaderedenen tegen de katholieke Kerk uitvoer en verscheidene geloofswaarheden loochende, onder andere: de goddelijke instelling des priesterschaps, het pauselijk gezag, de onfeilbaarheid der Kerk enz. Tevens verlangde hij de opheffing der feest- en vastendagen, van het celibaat der priesters en ried de inbeslagneming der kerkelijke goederen aan.

Nu eindelijk zag de Paus zich genoodzaakt strenge maatregelen te gebruiken en, den 15 Juli 1520, werd Luther met het kerkelijke banvonniss bedreigd, indien hij niet, binnen 60 dagen, zijne dwalingen herriep. Hij echter bleef hardnekkig, verbrandde zelfs in 't openbaar de pauselijke Bulle en scheurde zich dus openlijk van de Kerk af.

§. 3. **Luthers dwaalleer.**

Vóór dat wij de verdere ontwikkeling van het Protestantisme (1) verhalen, willen wij in 't kort de

(1). De aanhangers der nieuwe sekte ontvingen den naam van **Protestanten**, toen zij, op den Rijksdag te Spiers, een openbaar protest indien- dienden tegen een zeer gematigd vredesvoorstel, door de katholieke vorsten aangeboden. Die naam ging later over op alle sekten uit de Hervorming voortgesproten.

hoofdpunten der Lutheraansche leer samenvatten. De lezer zal hierbij bemerken, dat zeer vele der daarin vervatte dwalingen niets anders zijn dan eene *herhaling* of nieuwe voorstelling van ketterijen, reeds vroeger door de Kerk veroordeeld.

Luther leerde in hoofdzaak het volgende :

1. De *eenige* bron der kennis van geloofs- en zedenleer is de H. Schrift, door de *persoonlijke rede* van iederen Christen uitgelegd. — Het katholiek geloof integendeel leert ons, dat het onfeilbaar gezag der Kerk ons de geloofswaarheden voorstelt, geput uit de H. Schrift en de Overlevering.

2. De erfzonde heeft 's menschen natuur tot in het diepste van haar wezen bedorven, en den mensch de *vrijheid* ontnomen; hij kan dus *niets* goeds doen uit zich zelve, *alles* is het werk der genade. De mensch wordt ook niet inwendig *gerechtvaardigd*, maar de gerechtigheid van Christus wordt hem *uiterlijk aangerekend* en bedekt zijne zonden, gelijk een kleed ons lichaam, zoodat de zonde den mensch niet meer aangerekend wordt.

Hier tegenover staat de leer der Kerk, dat des menschen natuurlijke vermogens door de erfzonde slechts *verzwakt* zijn en hij zijne vrijheid behouden heeft, om goed of kwaad te doen; dat de mensch kan *medewerken met de genade* tot zijne zaligheid; dat hij in de H. H. Sacramenten, door de verdiensten van Christus inwendig en werkelijk wordt gerechtvaardigd en gezuiverd van zijne zonden.

3. Vervolgens leerde Luther, dat het *geloof alleen*, zonder de goede werken, voldoende is, om zalig te worden. Verder verwierp hij, als *nutteloos*, alle Sacramenten, behalve het Doopsel en het Avondmaal. In het Avondmaal werd, volgens hem, Christus ontvangen, die daar *in* en *tegelijk met* het brood tegenwoordig

zijn zou, doch *alleen* in 't oogenblik der nuttiging. Ook verwierp hij de vereering der Heiligen en der beelden. — Wij echter weten en gelooven, dat door de woorden der Consecratie de *zelfstandigheid* van het brood en den wijn verdwijnt en Christus daar waarachtig, onder den *schijn* of *gedaante* van brood en wijn tegenwoordig *blijft*, zoolang die gedaante bestaat; dat het geoorloofd en goed is de Heiligen en beelden — niet te *aanbidden* als God — maar godsdienstig te *vereeren*.

4. Eindelijk verwierp Luther het gezag van den Paus en van de bisschoppen en erkende geen onderscheid meer tusschen priesters en leeken; allen waren voor hem gelijk.

Ziedaar in hoofdtrekken die verderfelijke leer, welke zooveel onheils voor Kerk en Maatschappij gesticht heeft.

§. 4. **Uitbreiding van het Lutheranisme in Duitschland.**

Karel V, die zijn grootvader Maximiliaan, als keizer van Duitschland, was opgevolgd, beriep in 1521 een Rijksdag te *Worms*. Luther verscheen aldaar in persoon, doch liet zich door niets tot herroeping zijner dwaling bewegen. Toen werd tegen hem en zijne aanhangers de Rijksban uitgesproken. Doch Luthers landsheer, de keurvorst van Saksen, liet hem, uit vrees voor ongevallen, naar het slot *Wartburg* henenvoeren. Daar verbleef hij 9 maanden en maakte eene vertaling des Bijbels, welke hij door verandering of weglating naar *zijne* meeningen wist te bewerken.

Door den Rijksban werd aan de ketterij geenszins een einde gemaakt; zij werd integendeel door Luthers aanhangers met onstuimig geweld uitgebreid. Zijn vriend *Carlstadt* was een der hevigste hervormers:

hij vernietigde de altaren en de beelden der Heiligen en voerde een nieuwen eeredienst in. In *Zwickau* trad eene woeste bende op, onder aanvoering van zekeren *Munzer*, die den *wederdoop* wilde invoeren en allen uitwendigen eeredienst afschaffen. De nieuwe sekte vond weldra vele tegenstanders zelfs te Wittenberg, onder anderen den onstuimigen Carlstadt. Luther, bevreesd voor het verlies van zijnen invloed, trad nu tegen hen op. Ondersteund door *Melanchton*, begon hij met woede tegen de kloosters te prediken, zette de katholieke geestelijken af en benoemde afvalligen in hunne plaats. Hij veroorloofde den priesters het huwelijk en gaf hun zelf hiervan het voorbeeld, toen hij in 1525, met eene afgevallen non in den echt trad. Den vorsten ried hij aan zich van de goederen van kerken en kloosters meester te maken.

De grootmeester der Duitsche Orde, *Albert van Brandenburg*, was de eerste die dezen raad volgde. In 1526 verliet hij de Orde, verzaakte zijn geloof, verklaarde het vorstendom *Pruisen* (dat aan de Orde behoorde) tot *wereldlijk* vorstendom en eigende zich hetzelfde toe. Hij werd, met den nieuwen keurvorst van Saksen, een der ijverigste beschermers en verdedigers der nieuwe leer.

Luthers leer en schandelijke smaadschriften tegen geestelijke en wereldlijke overheden veroorzaakten niet alleen groote onlusten in de Kerk, maar ook in de burgerlijke maatschappij. Zijne leer over de vrijheid en zijne uitvallen tegen den Keizer en de Rijksvorsten, tegen de bisschoppen en priesters werden door de lagere volksklassen gretig opgenomen en in toepassing gebracht.

Een vreeselijk oproer brak uit en verbreidde zich met snelheid over een groot gedeelte van Duitschland. Wilde horden, door *Munzer* en Carlstadt aangevoerd,

trokken rond, verwoestten de kasteelen, verbrandden de kloosters en vernielden steden en dorpen. Luther verschrok en wilde thans het door hem aangeblazen vuur uitdooven. Hij zette nu de vorsten aan tot een verdelgingsoorlog tegen de *roof- en moordzuchtige boeren*, die, gelijk hij zich uitdrukte, *ale razende honden moesten doodgeslagen worden*. De misleide boeren werden herhaaldelijk verslagen, met dit gevolg, dat er omstreeks 100,000 als slachtoffers vielen.

De ontelbare aanhangers der Hervorming, door verscheidene Rijks-vorsten gesteund, waren eene machtige *politieke partij* geworden. 's Keizers broeder en plaatsvervanger (1) Ferdinand, sloot met eenige katholieke vorsten, te *Regensburg* in 1525, een verbond, om de uitbreiding der Luthersche leer tegen te gaan. Doch een jaar later, traden *Johan, keurvorst van Saksen* en *Philip, landgraaf van Hessen*, openlijk als beschermers der nieuwe leer op en sloten te Torgau een verbond, waartoe nog andere Noord-Duitsche vorsten toetraden.

Intusschen deden de Turken een inval in Hongarij en bedreigden geheel Duitschland. Alle *Duitsche Standen* (2) werden te *Spier* (1529) samengeroepen. Aldaar werd besloten gezamenlijk tegen de Turken ten strijde te trekken, en de godsdienstige aangelegenheden tot de eerstvolgende algemeene Kerkvergadering in dien toestand, waarin zij zich thans bevonden, te laten berusten. Tegen dit vredelievend besluit kwamen de Lutheranen in verzet en dienden een openlijk *protest* in. Dit gaf aanleiding tot den naam van *Protestanten*, dien zij voor altijd hebben behouden.

(1). De Keizer bevond zich toen in Spanje, waarvan hij tevens koning was.

(2). Dit is, afgevaardigden uit den adel en de geestelijkheid, die in den Rijksdag zitting hadden.

Keizer Karel, in 1530 naar Duitschland teruggekeerd, ontving met misnoegen dat protest en beriep een Rijksdag naar Augsburg. Hier werd den Keizer de befaamde *Augsburgsche Confessie*, door Melanchton opgesteld en door de vorsten onderteekend, overhandigd. Daarin was de geloofsbelijdenis der Protestanten breedvoerig omschreven, doch op vele plaatsen zeer onbepaald en onvolledig. Alle middelen, die ter verzoening beproefd werden, leden schipbreuk. Toen werd een besluit van den Rijksdag afgekondigd, waardoor de verdere verspreiding der ketterij verboden en het *Statu-quo* tot het volgend Concilie gehandhaafd werd. Nu sloten de protestantsche vorsten het vermaarde *Smalkaldisch verdrag* (1531). De Keizer nog immer tot toegeven geneigd, schonk den Protestanten een voorloopigen vrede, waardoor de uitvoering der Rijksdagbesluiten verschoven werd. De sektarissen wilden van geene toenadering weten; te meer, daar zij zagen, dat de Keizer, door verscheidene oorlogen beziggehouden, niet bij machte was, om krachtig tegen hen op te treden. Door de omstandigheden begunstigd, werd aldus de nieuwe leer, in betrekkelijk korten tijd, in een groot gedeelte van Noord-Duitschland ingevoerd.

In 1546 stierf Luther, op 62 jarigen leeftijd, nadat hij met eigen oogen een gedeelte der vreeselijke verwoestingen door zijne leer aangericht, aanschouwd had.

De Keizer hield niet op alle middelen te beproeven, om de verdeeldheden, welke zijn Rijk ondermijnden, zonder bloedvergieten te dempen; hij beriep den eenen Rijksdag na den anderen, doch alles te vergeefs. Eindelijk brak de *Smalkaldische oorlog* uit, waarin de protestantsche vorsten verslagen en tot onderwerping gedwongen werden. (1547) Doch de vrede werd niet hersteld. Gesteund door Frans I, koning van Frankrijk, sloten de protestantsche vorsten een nieuw verbond

tegen den Keizer en bewerkten den afstand van drie bisdommen, *Metz, Toul, en Verdun*, aan Frankrijk.

Door voortdurenden strijd afgemat en moedeloos, schonk keizer Karel den Protestanten, den *Vrede van Augsburg* (1555), waarbij onder andere bepaald werd, dat elk vorst het recht had in zijn gebied uitsluitend die godsdienstleer in te voeren, welke hij verkoos. Dit heilloos beginsel werkte overal tot de verdere uitbreiding van het Protestantisme krachtig mede, terwijl het in katholieke landstreken niet toegepast werd.

Na de ontelbare wederwaardigheden, welke keizer Karel V ondervonden had, besefte hij meer en meer de nietigheid aller aardsche grootheid. Hij gaf dan de keizerlijke waardigheid aan zijn broeder Ferdinand over, ging zijne laatste levensdagen in een Spaansch klooster doorbrengen en stierf aldaar in het jaar 1558.

§ 4. De Hervormden in Zwitserland.

Omtrent gelijktijdig met Luther verscheen in Zwitserland een ander dwaalleeraar, met name *Zwingel*. Hij nam, over 't algemeen, Luthers leerstelsel aan, doch verschilde met dezen in sommige punten, over welke tusschen de beide hervormers een hevige strijd losbrak, die met volkomene splitsing eindigde. Zwingels aanhangers noemden zich *Hervormden*.

Zij waren, vooral in de kantons *Zurich* en *Bern*, zeer talrijk en zochten door list en geweld hunne leer aan de overige kantons op te dringen. Hieruit ontstond een bloedige burgeroorlog, waarin de Hervormden geheel verslagen werden en Zwingel, die persoonlijk aan den strijd deelnam, het leven verloor (1531).

Doch nu trad zekere Jan Kalvijn als aanvoerder en hoofd der Hervormden op. Deze hardvochtige, onbuigzame en wreedaardige Franschman was uit zijn land verdreven, omdat hij daar de nieuwe leer had

willen invoeren. Hij vestigde zich te *Geneve*, waar kort te voren de dwaling met geweld was ingevoerd. Ofschoon hij in den beginne grooten tegenstand ontmoette, gelukte het hem door zijn vast en beraden karakter en vooral door zijne wreedheid, de gansche stad te beheerschen. Hij oefende er eene onbegrensde en tirannieke macht uit en strafte met de grootste strengheid allen, die zijne geloofsbegrippen niet deelen wilden. Zoo liet hij onder anderen, den Spaanschen geneesheer *Servet* levend verbranden. Kalvijn stierf in 1564. Zijne opvolgers drukten getrouw zijne voetstappen en drongen de nieuwe leer aan het grootste gedeelte van Zwitserland met geweld op.

Het *Kalvinisme* (of de dwaalleer der *Hervormden*) stemt in hoofdzaak met de meening van Luther overeen; zij verschilt echter van deze in de leer der *predestinatie* of voorbeschikking. Kalvijn toch beweerde, dat God een deel van het menschedom *onvoorwaardelijk*, zonder op de verdiensten te letten, ter verdoemenis heeft voorbestemd, terwijl Hij het andere gedeelte, zonder acht te geven op de zonden, ter zaligheid zou voorbeschikt hebben.

Die onzedelijke en met Gods barmhartigheid strijdende dwaling is steeds door de Kerk verworpen geworden. Deze integendeel leert ons, dat God de zaligheid van *alle* menschen verlangt en aan elkeen voldoende genade geeft, om zalig te kunnen worden; dat alleen zij zullen verloren gaan, die aan de genade niet beantwoorden en in staat van doodzonde sterven.

Het *Kalvinisme* breidde zich weldra uit naar Frankrijk en de Nederlanden, alwaar het betreurenswaardige verwoestingen aanrichtte.

§. 6. **Het Concilie van Trente.**

Vooraleer wij de verdere ontwikkeling van het Protestantisme nagaan, willen wij een enkel woord zeggen over de middelen, door de Kerk aangewend, om de noodlottige scheuring tegen te houden.

Bij de opkomst van de nieuwe ketterij stond *Leo X* aan 't hoofd der Kerk. Deze groote en beroemde Paus, beschermmer van kunst en wetenschap, was er van den beginne af op bedacht, om de ingeslopen misbruiken tegen te gaan en de kerkelijke tucht te herstellen. Ook trachtte hij Luther, eerst door overtuiging, later door kerkelijke straffen, van den weg der dwaling terug te brengen. Leo's opvolgers beproefden eveneens alle middelen, om den voortgang dezer godsdienstige revolutie te stuiten, de wankeleden te bevestigen en de afgedwaalden terug te voeren.

De treurige tijdsomstandigheden, vooral echter de onwil der Protestanten, de inwendige verdeeldheid des Duitschen Rijks en de oorlogen, welke het voortdurend tegen de Turken en de Franschen te voeren had, hadden langen tijd de samenkomst van eene algemeene Kerkvergadering belet.

Eindelijk kwam deze onder paus Paulus III, te *Trente* in Tyrol samen (1545). Dit algemeene Concilie werd herhaaldelijk door de wisselvalligheden des oorlogs en het uitbreken van de pestziekte onderbroken. Het werd onder de regeering van vier pausen, gedurende 18 jaren voortgezet, en eindelijk onder Pius IV gesloten. (1563). In 25 plechtige zittingen werd de leer der Kerk over geloof en zeden in een bewonderenswaardigen samenhang, duidelijk en helder uiteengezet en verklaard. Om de bestaande misbruiken

uit te roeien werden nuttige en heilzame verordeningen uitgevaardigd; en zoo werd de ware en *werkelijke* hervorming, waaraan de Kerk behoefte had, bewerkstelligd. De eensgezindheid der Vaderen in het geloof en deszelfs overeenstemming met het geloof van alle eeuwen schitteren met helderen glans in de *Geloofsbelijdenis van Trente*, welke op last van Pius IV werd opgesteld.

§ 7. Verdere uitbreiding van het Protestantisme.

A. In Duitschland.

Na den dood van Karel V bleven in het Duitsche Rijk de godsdiensttwisten voortduren. Keizer Ferdinand en zijne opvolgers zagen hunne kracht en hunnen invloed door buitenlandsche oorlogen en kuiperijen der protestantsche vorsten gebroken. Het Protestantisme werd wel door het Concilie van Trente in zijnen voortgang gestuit; doch, door den vrede van *Augsburg*, waarin volle godsdienstvrijheid toegestaan werd, had de ziekte vasten voet in het Rijk gekregen.

Vele vorsten, die de nieuwe leer omhelsd hadden, voerden deze door list en geweld in hunne staten in. Dit geschiedde onder andere in *Pruisen*. In *Hongarije*, *Wurtemberg* en andere streken had de Hervorming hare uitbreiding te danken aan de roofzucht des adels, de onwetendheid des volks en andere, vroeger reeds aangehaalde oorzaken. En zoo stond Duitschland daar, zwak en verdeeld, toen in 1618 de bloedige *dertigjarige oorlog* uitbrak.

In gemeld jaar ontstond te *Praag* een opstand tegen den Keizer en eene Regeering van protestantsche edelen werd ingesteld. Niet lang daarna kozen zij een eigen koning en ontkenden 't gezag des Keizers.

De Protestanten echter werden verslagen en de hun geschonken vrijheid van godsdienst ingetrokken. Gustaaf Adolf, koning van Zweden, maakte gebruik van de ontevredenheid en de verbittering, welke onder de Duitsche vorsten heerschten. Hij viel dan met een machtig leger in Duitschland en dwong verscheidene steden en vorsten tot een verbond tegen den Keizer. Na afwisselend krijgsgeluk ondervonden te hebben, sneuvelde hij; doch zijne veldheeren door Frankrijk ondersteund, zetteden den strijd nog 16 jaren voort. Vreeselijke verwoestingen werden in Duitschland door plundering en brandstichting, door hongersnood en besmettelijke ziekten aangericht. Beide partijen geraakten afgemat en uitgeput.

Eindelijk werd een algemeene godsdienstvrede te Munster, in 1648, gesloten. Daarin werden verscheidene bepalingen opgenomen, welke voor de Katholieken zeer nadeelig waren en aan de rechten der Kerk te kort deden. Het protest van paus Innocentius X kon derzelve uitvoering niet beletten.

De Protestanten in Duitschland stelden alles in het werk om hunne voorrechten te bewaren en hunne leer te verspreiden. Doch, het gemis van een geestelijk oppergezag, de machteloosheid van het leerstelsel, om de noodige eenheid te bewaren en de onderlinge verdeeldheid tusschen de hoofdleiders waren oorzaak, dat weldra het hoogste gezag in zaken van godsdienst geheel in de handen der vorsten kwam. Dezen benoemden *Consistoriën*, welke zij met de leiding der godsdienstige aangelegenheden belastten. De protestantsche Kerkgenootschappen waren in de handen der regeeringen slechts werktuigen, waarvan zij zich bedienden, om politieke doeleinden te bereiken of de goederen der Kerk als staatseigendom te beheeren.

Het Protestantisme vond vooral een machtigen steun

in *Pruisen*, dat omstreeks het midden der 18^e eeuw, door de veroveringen van Frederik II, een aanzienlijke Staat geworden is. Getrouw aan de overlevering van het Brandenburgsche huis, bleef de Pruisische Regeering den Katholieken steeds vijandig gezind en zocht ook dezen onder de willekeur van het staatsgeweld te doen bukken.

B. In de noordsche Rijken.

Vooraf willen wij een woord zeggen over *Polen*. Aldaar drong het Protestantisme door, zonder de bescherming van een gedeelte des adels, niettegenstaande den hevigen tegenstand, van de zijde des konings *Sigismundus*. Diens opvolger was minder standvastig van karakter en weldra werd Polen het toevluchtsoord van alle sektarissen, die uit hun eigen land verdreven werden. Hevige twisten ontstonden tusschen de verschillende gezindten en dreigden de Poolsche eenheid met aanstaanden ondergang. Nochtans bleven de Polen meerendeels aan de Kerk getrouw, dank zij den ijver en opofferingen van hunne bisschoppen, die krachtadig door de Jezuïeten-orde ondersteund werden. Niettemin waren de Protestanten, door vreemde vorsten opgehitst, menigmaal oorzaak van bloedige twisten. Omtrent het midden der 17^e eeuw ontstond er volslagen scheiding en vijandschap tusschen hen en de Katholieken, hetgeen niet weinig bijdroeg tot den ondergang van Polens vrijheid.

In de *noordelijke Rijken* van Europa werd het Protestantisme door de vorsten deels met geweld, deels met bedrog ingevoerd.

Bisschoppen en priesters werden gevangen en gedwongen tot afstand van de kerkelijke goederen; zij, die aan het geloof getrouw bleven, werden verban-

nen, of ter dood of tot den kerker veroordeeld; het volk werd misleid, dewijl vele katholieke instellingen en gebruiken werden behouden. In *Zweden* was koning *Gustaaf Wasa* de eerste beschermmer en voortplanter der nieuwe leer. De pogingen, door de pausen aangewend, om de rechten der Kerk te handhaven en den godsdienstvrede te herstellen, leden schipbreuk tegen de kuiperijen der hervormers aan het koninklijke hof. Eindelijk brak eene vreeselijke en bloedige vervolging tegen de Katholieken los, op bevel van *Karel IX*, die tegen den wettigen vorst was opgestaan en den troon had bemachtigd. Zoo was dan weldra het Katholicisme bijna geheel uit dit land verdwenen; zij, die der Kerk getrouw bleven, moesten zich als misdadigers verschuilen. Slechts sedert weinige jaren hebben de katholieke missionarissen in dit rijk kunnen doordringen, om den volke het ware geloof te verkondigen, dat het sedert drie eeuwen verloren had.

In *Denemarken* en *Noorwegen*, destijds onder één schepter vereenigd, zocht koning *Christiaan II*, door de invoering van het Protestantisme, de onafhankelijkheid van den adel en der geestelijkheid te vernietigen en de kerkelijke goederen te bemachtigen. Hij ging daarbij met onstuimig geweld en ongehoorde wreedheid te werk. Zijne opvolgers verklaarden de Katholieken van alle rechten vervallen en sloten hen uit van alle openbare ambten en van het recht van erfopvolging. Op straf des doods werd den geestelijken het verblijf in het land ontzegd, en de Katholieken hadden slechts tusschen afvaln van 't geloof of verbaning te kiezen.

In de laatste tijden echter werd de vrijheid van geweten en openbaren eeredienst in *Denemarken* aan allen toegestaan en keerden velen in den schoot der Kerk terug.

C. Frankrijk.

Het was vooral het *Lutheranisme*, dat in de landen van Midden- en Noord-Europa heerschend werd; naar het Westen dong meestal de *Kalvinistische* leer door. In *Frankrijk* was het terrein reeds voorbereid door de sekten der vorige eeuw, door de willekeurige en lichtzinnige handelwijze van Frans I in godsdienstzaken, alsook door de zucht naar onafhankelijkheid van den pauselijken Stoel bij sommige bisschoppen.

Frans I echter, ofschoon de beschermer van de Protestanten in Duitschland, hield later door strenge maatregelen de verspreiding hunner leer in zijn eigen land tegen. Onder de zwakke regeering zijner opvolgers won het Protestantisme meer en meer veld en vond onder den adel, zelfs onder de koninklijke familie vurige verdedigers. Zij werden aldus onder den naam van *Hugenoten* eene machtige politiek-godsdienstige partij in den Staat. *Catharina van Medicis*, voogdesse van haren minderjarigen zoon *Karel IX*, (1560) door heerschzucht verleid, steunde nu eens de Katholieken, dan weer de Hugenoten. Deze laatsten werden, door de hun verleende vrijheid en bescherming, meer en meer overmoedig en gingen weldra tot geweld over. Zij plunderden en verbrandden kloosters en kerken, mishandelden en vermoordden monniken en priesters en verdreven op vele plaatsen de Katholieken uit hunne kerken en dwongen hen met geweld tot bijwoning der protestantsche predikatiën. Toen brak een godsdienstoorlog uit en de Hugenoten werden door den Hertog *de Guise* verslagen. Doch, door den tegenspoed, welken de Katholieken kort daarna ondervonden, werd den Protestanten vrije uitoefening van huanen godsdienst verleend.

De bloedige tooneelen en de ongehoorde verwoestingen, door de Hugenoten nog voortdurend aangericht, brachten eene geweldige gisting in de katholieke gemoederen. Deze verkropte haat gaf zich op eene vreeselijke en bloedige wijze lucht, in den nacht van 24 Augustus (1572). (1). Ter gelegenheid van het huwelijk van den voorstander der Hugenoten, *Hendrik van Navarra*, met de zuster des konings Karel IX, waren vele protestantsche edellieden naar Parijs gekomen. Den koning werd door eenigen uit zijne omgeving verzekerd, dat er weer een nieuwe opstand ging uitbarsten en dat zelfs zijn eigen leven in gevaar stond. Na lang aarzelen gaf de Koning zijne goedkeuring aan het moordplan, dat in eene hevige opgewondenheid beraamd was geworden. Onder aanvoering van den Hertog *de Guise*, wiens vader door de Hugenoten was omgebracht, werd er een vreeselijk bloedbad aangericht. De opgewondenheid sloeg nog tot andere steden van Frankrijk over, zoodat er omstreeks 4000 Protestanten omkwamen. Weldra echter werd met dezen een voor hen zeer voordeelige vrede gesloten.

Hendrik IV (van Navarra) zwoer, na zijne troonbestijging, het Protestantisme af en trachtte de eensgezindheid te herstellen. Doch de Hugenoten slaagden er in, om van hem de uitvaardiging van het *Edict van Nantes* (1598) te verkrijgen. Daardoor werd hun volkomene vrijheid van godsdienst en toegang tot alle staatsambten verleend. Zij bleven echter altijd ontevreden en onverdraagzaam jegens de Katholieken en sloten zelfs in 1627 met Engeland een bondgenootschap. Dit alles gat aanleiding tot de herroeping van het Edict van Nantes, door Lodewijk XIV (1685). De

(1) Zie over dezen vermaarden S. Bartholomeüs nacht Noot III van het Bijvoegsel.

hevige maatregelen en vervolgingen (1), welke de Protestanten alstoen te verduren hadden, waren oorzaak dat er omstreeks 100000 familiën het land verlieten en naar Engeland, Nederland of Duitschland uitweken.

Vele anderen, door de ijverige zorgen der bisschoppen en priesters, vooral van de leerlingen des *H. Vincentius van Paulo*, keerden in den schoot der Moeder-Kerk terug. De andere overgeblevenen leefden voortaan in vrede en verkregen in 1787 gelijke rechten met de Katholieken.

D. Groot-Brittanje.

1. *Engeland*. Ten tijde dat de Hervorming zich op het vasteland vertoonde, regeerde in Engeland *Hendrik VIII*. Deze vorst was in den beginne innig aan de Kerk gehecht en bestreed, zelfs door schrift, *Luthers* dwaalleer, doch een rampzalige hartstocht voerde hem van den goeden weg af; hij wenschte namelijk, terwijl zijne echtgenoot nog leefde, in den echt te treden met zekere *Anna Boleijn*. Hij verlangde derhalve, dat de Paus zijn wettig huwelijk zou nietig verklaren; hetgeen natuurlijk niet konde gebeuren. Intusschen had de Koning tot aartsbisschop van Kantelberg een zekeren *Thomas Cranmer*, (2) in wien hij zeker was een slaatsch werktuig voor zijne plannen te vinden, benoemd. Door bedrog en misleiding verkreeg hij van den Paus de bekrachtiging dezer keuze.

Hendrik, verbitterd over de weigering des Pausen om zijn huwelijk nietig te verklaren, liet zulks doen

(1) Deze zijn bekend onder den naam van *dragonnaden* en werden menigmaal met al te felle woede ten uitvoer gebracht. Zie over de herroeping van het edict van Nantes noot IV.

(2.) Deze had vroeger eenigen tijd als Gezant in Duitschland vertoeft in 't geheim het Protestantisme omhelsd en was gehuwd.

door zijn vriend en raadgever *Cranmer* en ging met Anna eene echtverbintenis aan. De Paus echter verwierp deze uitspraak. Nu besloot de Koning zich van Rome af te scheiden en het gezag des Pausen in Engeland niet meer te erkennen. Voortaan zou de aartsbisschop van Kantelberg de bisschoppen aanstellen en alle kerkelijk gezag uitoefenen; de Koning echter zou het opperhoofd der Engelsche Kerk wezen en met de volheid der geestelijke macht bekleed zijn. Alle onderdanen moesten den eed afleggen, dat zij 's Konings oppergezag in den godsdienst erkenden: zij, die zulks weigerden, werden van hoogverraad schuldig verklaard.

Eene vreeselijke en bloedige vervolging brak nu uit: de kerkelijke goederen werden verbeurd verklaard, alle kloosters opgeheven, bisschoppen en priesters, die gemelden eed weigerden, werden afgezet en ter dood gebracht. In den tijd van eenige jaren werden 2 kardinalen, 2 aartsbisschoppen, 18 bisschoppen, omstreeks 600 priesters en een groot getal adellijken en burgers, ongeveer 70,000, vermoord. Onder dezen zijn vooral door hunne wetenschap, deugd en standvastigheid beroemd de Rijks-Kanselier *Thomas Morus* en de geleerde kardinaal *Fisher*, bisschop van Rochester. Ongelukkigerwijze echter lieten zich sommige bisschoppen en een aantal priesters tot afval overhalen en erkenden 's Konings oppergezag.

Gedurende de regeering van Hendrik VIII werd weinig in de wezenlijke geloofsleer en uitwendige gebruiken der Katholieken veranderd.

In 1547 stierf de zedelooze en wreede Koning en liet, bij testament, den troon aan zijnen zoon Eduard VI. Deze werd in den haat tegen de Kerk opgevoed. *Cranmer*, door den Regent gesteund, drong het *Kalvinisme* aan Engeland op en voerde er eene bijzondere liturgie in, in welke eenige plechtigheden der Katho-

lieken overgenomen werden. Doch het wezen van den godsdienst werd gewijzigd.

Bij Eduards dood werd, na een korten strijd, de troon bemachtigd door *Maria*, bijgenaamd *de Katholieke*, dochter uit Hendriks eerste huwelijk. Zij trachtte den katholieken godsdienst weer te herstellen, doch vond hevigen tegenstand bij hen, die zich door den roof der kerkelijke goederen verrijkt hadden. Gedurende hare vierjarige regeering heeft zij veel voor het welzijn van den godsdienst gedaan; doch volgens sommigen was haar ijver niet altijd bezadigd of genoegzaam gematigd. Zij verdient echter geenszins den titel van *de bloedgierige*, waarmede zij van protestantsche zijde bestempeld wordt.

Maria's dood (1558) gaf aan het Protestantisme een nieuw leven. *Elisabeth*, aan welke het bewind werd opgedragen, zwoer het Katholicisme af en begon voor de Hervorming te ijveren. De vroegere wetten tegen de Katholieken werden weder van kracht verklaard. Het Parlement stelde 30 artikelen op, waarin de Calvinistische leer verkondigd werd; de bisschoppen echter werden behouden, doch bleven geheel aan het koninklijk gezag onderworpen. Zoo kwam dan de organisatie der anglikaansche *Hoog- of Episcopale kerk* tot stand. Eene nieuwe en felle vervolging begon nu tegen de Katholieken. Binnen 40 dagen moesten alle priesters Engeland verlaten; zij, die terugbleven, werden ter dood gebracht. Duizenden geloovigen stierven in de gevangenis of op het schavot.

Ook de *Presbyterianen* of *Puriteinen*, die zich van de Staatskerk afscheidden en het gezag der anglikaansche bisschoppen niet erkenden, hadden harde vervolgingen te verduren. Aan Elisabeth, die in 1603 stierf, volgde *Jacobus I* op. Daar deze de zoon was van de katholieke Maria Stuart, hoopten de Katholieken op zij-

ne bescherming, doch te vergeefs; het juk der tirannieke Staatswetten bleef op hen drukken. Onder *Karel I* (1636) begonnen de *Puriteinen* onder aanvoering van *Cromwell* een hevigen opstand tegen de Staatskerk. De Koning werd gevangen genomen en onthoofd. Na eenige jaren de dwingelandij van *Cromwell* ondergaan te hebben, bekwam Engeland weer een koning in den persoon van *Karel II*, die de Episcopaalkerk opnieuw in Engeland en ook in Schotland invoerde. Nadat *Jacobus II* eene vergeefsche poging aangewend had, om het Katholicisme te herstellen, (1685) zag hij zich door een opstand genoodzaakt te vluchten. Van dien tijd af bleven de Katholieken onder harde en zware beproevingen gebukt, totdat in de 19^e eeuw aan hun lot eenige verzachting werd toegebracht. Alleen aan de bescherming der Voorzienigheid kan men het toeschrijven, dat het Katholicisme in dat land niet is uitgestorven.

2. *Schotland*. Hier had de Calvinistische leer haren voortgang vooral te danken aan *Jan Knox*, die, te Geneve opgevoed, vol van den geest van Kalvijn, in Schotland was teruggekeerd. Door zijne dweepzuchtige predikatiën hitste hij het volk, dat over 'talgemeen onwetend en bedorven was, tegen de geestelijkheid op. De Graaf *Arvan*, die gedurende de minderjarigheid van Maria Stuart, het regentschap waarnam, liet hem begaan, zoodat zijne partij immer aanwies en sterker werd. Nadat Maria zelve het bewind in handen genomen had, brak er tegen haar een opstand los. Deze edele Koningin werd in 't openbaar van misdaden beschuldigd, waaraan zij, gelijk na haren dood gebleken is, niet plichtig was. Gelasterd en vervolgd, wist zij niet beter te doen dan de gastvrijheid aan te nemen, welke *Elisabeth van Engeland* haar met vaderlijke inzichten aanbood. *Maria Stuart* werd nu

door hare vijandin in den kerker geworpen, welke zij, eerst na negentien jaren verliet, om op het schavot haar leven te laten. (1587).

De opstandelingen maakten zich van de regeering meester en voerden met geweld het *Presbyterianisme* in. Deze sekte bleef in dit land heerschende, ook toen het met Engeland in 1603 vereenigd werd.

Het Katholicisme, ofschoon onderdrukt en vervolgd, bleef nochtans in Schotland, vooral in de bergstreken immer voortbestaan. In de laatste jaren heeft het aldaar veel veld gewonnen.

3. *Ierland*. Deze naam herinnert ons eene godsdienstige onderdrukking en eene staatkundige dwingelandij van drie eeuwen, zooals een volk nooit onderdond. Reeds onder Hendrik VIII begon de vervolging en werd onafgebroken volgens berekende en hardvochtige plannen, voortgezet. Geweld, onder den schijn van wettigheid, brandstichting, uithongering van gansche streken, kerker en doodstraf — ziedaar de middelen, welke het Engelsche Gouvernement aanwendde, om de Ieren tot afval van de katholieke Kerk te dwingen. Verarmd en van alles beroofd, werden zij toch gedwongen om den protestantschen zendelingen een rijk inkomen te bezorgen. Ook bleven zij uitgesloten van alle aanspraak op burgerlijke ambten of bedieningen. Voor dit ongelukkige land was het volkomen waar, hetgeen een Engelsch schrijver (1) zegt: „*Voor de Katholieken bestaan er in Ierland geen wetten*”.

Niettegenstaande al deze geweldenaarijen bleef het grootste deel der Ieren aan de katholieke Kerk getrouw; zeer weinigen, door beloften verleid of voor de vervolging bevreesd, zwoeren het geloof hunner vaders af. Honderdduizenden verlieten het land en

(1). Moore B. II C. 11.

gingen in Amerika een herbergzaam oord zoeken. Eerst in 1829 werd den katholieken Ieren eenige meerdere vrijheid geschonken.

E. De Nederlanden.

Nederland en *België* waren, ten tijde van de opkomst der Hervorming, onder den schepter van Karel V, keizer van Duitschland, vereenigd. Gelegen tusschen Frankrijk en Duitschland, hadden eerstgenoemde landen met deze vele handels- en andere betrekkingen, zoodat de nieuwe leer er weldra doordrong. De onderlinge twisten tusschen verschillende partijen, de geest van ontevredenheid, bij velen opgewekt door sommige maatregelen van de Regeering, de zucht naar onafhankelijkheid bij anderen, die in Karel een vreemden vorst meenden te zien en eindelijk de heerschezucht van een deel des adels hadden hier den akker voorbereid, waarin het zaad der dwaling zou geworpen worden en welig opschieten.

De sekte der *Wederdoopers* maakte er het eerst opgang en pleegde de geweldigste wanordelijkheden. Na de vruchteloze pogingen, door Karel V aangevend, om de invoering van het Protestantisme te weren, wilde zijn opvolger *Philip II* (tevens koning van Spanje) die dwaling met geweld te keer gaan. Hij hernieuwde dan de zoogenaamde *plakkaten* (1) en bevestigde de *Inquisitie*. (2) Nu sloten eenige edellieden, die zich zelve *Geuzen* noemden, een verbond, om den Koning tot intrekking van gemelde maatregelen te dwingen en riepen tegelijkertijd *Kalvinistische Predikanten* uit Duitschland en Frankrijk

(1). Dit ware strenge wetten tegen de invoering en de verkondiging van het Protestantisme.

(2). Zie daarover Noot IV in het Bijvoegsel.

herwaarts. Dezen begonnen nu, onder bescherming van gewapende benden, in 't openbaar te prediken en het volk tegen de Kerk en de geestelijken op te hitsen.

In 1566 sloeg de opgehitste menigte tot de grootste gewelddadigheden over: vierhonderd kerken werden geplunderd, de beelden vernield en de heilige vaten en reliquieën onteerd. Deze verwoesting wordt *beeldstormerij* genoemd.

Over dit alles zeer ontevreden, zond Philip den trotschen en dikwijls al te strengen veldheer *Alba*, als landvoogd naar de Nederlanden. Met geweld onderdrukte deze voor eenigen tijd den opstand; doch de wreedheid, soms door de Spanjaarden aan den dag gelegd, verbitterde nog meer de gemoederen. Gesteund door Frankrijk en Engeland, en geholpen door geld en hulptroepen uit Duitschland begon nu, onder aanvoering van *Willem van Oranje* een openbare opstand. Na een oorlog van 80 jaren, van weerszijden met afwisselend geluk gevoerd, werden de noordelijke provinciën als onafhankelijke Republiek aanerkend. Reeds van den beginne af werden de Katholieken overal, waar de Protestanten de overhand hadden, onderdrukt en vervolgd. De Roomsche kerken en derzelver goederen werden door de Protestanten in bezit genomen, de priesters verjaagd of gedood, de uitoefening van den katholieken godsdienst streng verboden. Onder de priesters, die toen heldhaftig den marteldood stierven, muntten vooral uit de *heilige Martelaren van Gorkum*, in 1572 in den Briel ter dood gebracht.

Ook andersdenkende Protestanten hadden van de overheerschende Calvinisten harde vervolgingen te verduren. In 1618 kwam de *Dortsche Synode* tot stand. Deze was eene soort van geestelijke rechtbank, welke (in strijd met het beginsel van *vrij onderzoek*) belast

was met uitspraak te doen over godsdienstzaken. Door haar werd de geloofsleer aan de Hervormden voorgeschreven en eene vertaling van de H. Schrift, bekend onder den naam van *Statenbijbel* uitgegeven, welks gebruik voor allen verplichtend gemaakt werd. Deze Synode werd voortaan beschouwd als het hoogste gezag der Nederlandsche Staatskerk.

In de noordelijke provinciën gingen de Katholieken, die de kleine minderheid vormden, gedurende meer dan twee eeuwen gebukt onder het juk der vervolging. Zelfs in Noord-Brabant en Limburg werd de bijna uitsluitend katholieke bevolking achteruitgesteld, van alle ambten uitgesloten en menigmaal op onwaardige wijze gekweld en geplaagd. Eindelijk brak voor hen een beter tijdperk aan, toen in 1798 de Staatskerk afgeschaft en de godsdienstvrijheid voor *allen* verkondigd werd.

In *België* was de bevolking bijna geheel aan het voorvaderlijk geloof getrouw gebleven. Nadat de afval der noordelijke provinciën voltrokken was, bleef het met Spanje vereenigd, doch kwam weldra onder het bestuur van Oostenrijk. Door de stichting van nieuwe bisdommen en de atkondiging en uitvoering der besluiten van de Kerkvergadering van Trente verkreeg de godsdienst nieuwe kracht en leven. Ook bloeiden de godgeleerde en wijsgeerige wetenschappen, voornamelijk aan de beroemde Hoogeschool van *Leuven*. In de laatste helft der 18^e eeuw had de Kerk in België te strijden met de verderfelijke beginselen van het *Jozefisme*. Doch hierover zullen wij later een enkel woord zeggen.

§ 8. **Het Jansenisme, Gallikanisme en Jozefisme.**

Omtrent het midden der 17^e eeuw ontstond door het *Jansenisme* eene nieuwe scheuring, welke later tot ketterij overging en des te gevaarlijker was, dewijl hare aanhangers zich niet openlijk van de Kerk afscheidden, maar integendeel beweerden met deze vereenigd te blijven.

Ook heden ten dage houden zij dit nog vol en vragen telkens, als zij een nieuwen bisschop kiezen, aan den Paus de goedkeuring der keuze, ofschoon zij weten, dat de nieuw benoemde alsdan bij name geëxcommuniceerd zal worden.

1. Het *Jansenisme* heeft zijnen naam te danken aan *Jansenius*, bisschop van IJperen (+1640). Deze had een boek geschreven, *Augustinus* genaamd, waarin verscheidene dwalingen vervat waren, welke eene groote overeenkomst hadden met de leer van Kalvijn, over 's menschen voorbestemming. Niettegenstaande de schrijver zelf verklaard had het boek aan het oordeel des Pausen te willen onderwerpen, verscheen het kort na zijnen dood zonder goedkeuring in druk. Er werden toen door *Innocentius X* eenige stellingen uit het werk veroordeeld; de lezing des books was reeds vroeger verboden geworden. Zij, die hardnekkig bleven weigeren zich aan 's Pausen uitspraak te onderwerpen, werden nu *Jansenisten* genoemd. Om hun gedrag te verontschuldigen verdedigden zij deze valsche stelling: dat de veroordeelde stellingen *niet* in het boek *Augustinus* te vinden waren en dat de Paus het recht niet had, om te beslissen, dat deze of gene dwaling in dit of dat boek vervat is. Aldus verwierpen zij openlijk de onfeilbaarheid des Pausen,

als Leeraar der Kerk. Doch juist daarmede wonnen zij den steun van vele *Gallikanen*.

In Frankrijk heeft, ondanks alle pogingen der pausen, het Jansenisme tot de tijden der Omwenteling voortgeduurd, zoowel door den steun der parlementen, die van Jansenistischen geest doortrokken waren, als door de zwakheid der koninklijke Regeering. Deze, door het nemen van slechts halve maatregelen, begunstigde in zekere opzichten het voortwoekeren van deze scheuring. Na de woelingen der Fransche Revolutie hield het op te bestaan. De gevolgen echter van deszelfs buitensporig strenge zedenleer deden zich nog langen tijd in Frankrijk gevoelen en verwijderden ontelbare geloovigen van het ontvangen der H. H. Sacramenten en langzaam geheel van den godsdienst. Een groot aantal aanhangers dezer nieuwe sekte begaf zich naar *Nederland*, alwaar zij bij de Regeering bescherming en ondersteuning vonden. De *Apostolische Vicaris*, die de noordelijke gewesten in naam des Pausen bestierde, alsook eenige geestelijken gingen tot de sekte over. Door den Staat gesteund en met vele goederen, welke den Katholieken ontnomen waren, verrijkt, maakte het Jansenisme aanvankelijk vorderingen. Er werden zelfs een aartsbisschop te *Utrecht*, en twee bisschoppen te *Haarlem* en te *Deventer* aangesteld. Doch gelijk een tak van den boomstam afgerukt, weldra verdort, zoo stierf deze sekte, van den levensboom der katholieke eenheid gescheiden, langzaam af. Thans telt zij slechts een zeer gering getal aanhangers. En het is een feit, dat hare aansluiting bij de ketterij der zoogenaamde *Oud-Katholieken* in *Duitschland*, haar geene nieuwe levenssappen aanbrengt.

2. In Frankrijk ontstond in het midden der 17e eeuw een streven om het gezag der pausen te verminderen, de vrijheid der Kerk in te krimpen en haar aan het

Staatsgezag te onderwerpen. De heerschzuchtige *Lodewijk XIV* wilde (gelijk wij vroeger reeds opmerkten) de katholieke Kerk geheel aan zijn gezag onderwerpen en tot een werktuig maken voor zijne politieke plannen. Hij vond hiertoe helaas! in sommige bisschoppen gedweë medehelpers. Herhaaldelijk deed hij den Pauselijken Stoel beleedigingen aan en bracht Frankrijk op den rand van een openlijke scheuring. In 1682 liet de Koning hun de befaamde *Declaratie der Gallikaansche vrijheden* opstellen en gelastte vervolgens aan alle Universiteiten de leer, daarin vervat, te onderwijzen. De inhoud van gemeld document komt hoofdzakelijk hierop neer, dat de vergaderde bisschoppen verklaarden: *Een koning, als zoodanig, is niet aan het oordeel des Pausen onderworpen; de Paus, als Opperhoofd der Kerk, is aan een algemeen Concilie ondergeschikt.* Beide stellingen zijn even valsch: immers, een koning, wanneer hij katholiek is, blijft aan het geestelijk gezag des Pausen onderworpen, evenals de geringste onderdaan. Een algemeen Concilie kan niet wettig zijn zonder de toestemming, de medewerking en de goedkeuring des Pausen: dus is 't ongerijmd te beweren, dat deze aan het oordeel dier vergadering onderworpen is. Ook werd valschelijk beweerd, *dat 's Pausen uitspraak, als Hoofd der Kerk niet onfeilbaar is, dan na toestemming der Kerk.*

Eenige jaren later herriepen de Fransche bisschoppen de beruchte *declaratie*; ook de Koning zelf trok die in en beloofde den Paus, dat ze niet uitgevoerd zoude worden. Nochtans handelde ook later de Regeering menigmaal, alsof die artikelen nog kracht van wet hadden en bleef de geest van het Gallikanisme nog, tot voor slechts weinige jaren, bij sommigen voortleven. Thans blijft het dood en begraven, niet-tegenstaande de pogingen, welke in den laatsten tijd

beproefd zijn geworden om het te doen herleven.

3. Tegen het einde der 18^e eeuw trachtte Jozef II, keizer van Duitschland, het gezag des Pausen over de Kerk in zijne Staten te vernietigen. Om dit doel te bereiken liet hij alle bisschoppelijke Seminariën sluiten, en richtte vier *algemeene* Seminariën op. Hij vertrouwde de leiding daarvan aan mannen, wier geloof en zedelijkheid aan bedenking onderhevig, mannen, die den Roomschen Paus allervijandigst gezind waren. Hij verbood tevens aan de bisschoppen iemand, wien ook, de geestelijke orden toe te dienen, die niet in dergelijk algemeen Seminarie zijne opleiding genoten had. Ook veroorloofde hij zich kinderachtige verordeningen uit te schrijven over den eeredienst, de broederschappen enz.

Doch de moedige houding van paus Pius VI en van vele bisschoppen, onder anderen van den Kardi-naal-Aartsbisschop van Mechelen, *Frankenberg*, stuitte den voortgang van dezen rampzaligen toele. In *België* vooral deden zich van alle zijden protesten hooren; zelfs had er hier en daar een feitelijke opstand plaats.

Weldra brak de Fransche Omwenteling los en vernietigde Jozefs plannen. Het stelsel, waarop zij berusten, is onder den naam van *Jozefisme* bekend.

§. 9. De Grieksche afgescheidene Kerk.

De pogingen tot vereeniging der afgescheidene Grieksche Kerk, in de Conciliën van *Lyon* (1274) en *Florence* (1439) in het werk gesteld, hadden slechts ten gevolge, dat een klein gedeelte der Grieken tot de Kerk terugtrad en getrouw bleef.

De meeste Grieken echter volhardden in- of keerden terug tot het Schisma. Zij leven nu, sedert het midden der 15^e eeuw onder de overheersching der Turken, die in 1453 Konstantinopel innamen en aan het

Grieksche keizerrijk een einde stelden. Bijna voortdurend hadden de afgescheidene, evenals de vereenigde Grieken, onderdrukking en vervolging te verduren.

Het Grieksche Schisma in *Rusland* ingevoerd, kreeg daar echter langzamerhand een ander aanzien. In de 16^e eeuw werden de banden, welke de Russische Kerk met die van Konstantinopel verbonden, gebroken. Een patriarch te Moskou en verscheidene bisschoppen, van hem afhankelijk, werden aangesteld. De macht en het aanzien des Patriarken werden weldra zoo groot, dat zij afgunst bij *Peter den Groote* opwekten.

In het midden der 16^e eeuw werden er pogingen aangewend tot vereeniging met de katholieke Kerk; eene halve eeuw later meende men, dat zij met volkomen goeden uitslag zouden bekroond worden.

Later echter werd deze hoop weer verijdeld, vooral toen Peter de Groote door list en geweld de Kerk geheel aan het Staatsgezag onderwierp. Hij vernietigde het patriarchaat van Moskou en stelde er de zoogenaamde Synode van Petersburg voor in de plaats. Aan het hoofd daarvan zou voortaan de Keizer staan en alle geestelijke zaken moesten van daaruit bestuurd worden. Van dat oogenblik wordt de Czaar voor het hoofd der Kerk gehouden en sedert dien tijd is de Russische Kerk de nederige slavin van den Keizer en heeft weinig of geen invloed op de zedelijke ontwikkeling des volks.

De weinige Katholieken, die in Rusland woonden, werden steeds als vreemdelingen en vijanden behandeld. Vooral drukte eene harde slavernij op de ongelukkige *Polen*, wier vaderland, tegen het einde der 18^e eeuw, grootendeels bij Rusland ingelijfd werd. De pogingen van dit onderdrukte volk, dat steeds der Kerk getrouw bleef, om het zware juk af te schudden, werden telkens in het bloed zijner zonen gesmoord. Duizenden Polen

vielen onder het zwaard en duizenden bisschoppen, priesters en geloovigen werden veroordeeld, om in de mijnen van Siberië te gaan sterven. List en ruw geweld werden beurtelings aangewend, om dit heldenvolk van het geloof te doen afvallen; doch alles te vergeefs.

Moge de goede God dit ongelukkige volk genadig wezen en het de kracht geven, om zijn voortdurend martelaarschap met moed te verduren!

IIe HOOFDSTUK.

UITBREIDING DER KATHOLIEKE KERK.

§. 1. **Uitbreiding van het Christendom in Amerika.**

Nauwelijks had Christophorus Columbus den 12 October van 't jaar 1492, Amerika ontdekt en naast het kruis den koninklijk-Spaanschen standaard, geplant, of uit alle oorden stroomden missionarissen naar de nieuwe wereld heen, om er het licht des geloofs te ontsteken en het volk aan de schatten van den christenlijken godsdienst deelachtig te maken. Menigvuldig en van allerlei aard waren de hinderpalen, welke de geloofsboden in hunnen werkkring ontmoetten en die menigmaal hunne pogingen vrijdelden. Doch door de volhardende inspanningen, vooral der Jezuieten, met hun onbegrensden ijver voor de eer van God en het heil der zielen, werden de ontelbare hindernissen en moeilijkheden overwonnen. Deze vonden zij niet alleen in de woestheid der bevolking, de verzengde luchtstreek, het gebrek aan levensmiddelen, de bekrompen geestvermogens der Indianen, maar ook in de baatzuchtigheid der christelijke veroveraars. Door

den onverpoosden ijver der missionarissen werd weldra het geloof in *Mexico, Peru, Chili, Brasilië, Californië* en *Canada* verspreid en op hechten grondslag gevestigd.

Voor al gedenkwaardig is de Missie der Jezuïeten in *Paraguay*. De hier in onbeschaafdheid levende Indianen werden door de kinderen van den H. Ignatius tot ijverige Christenen en tot nieuwe menschen gevormd; ook werden zij met akkerbouw en veeteelt, met nijverheid en kunsten bekend gemaakt. Langzamerhand raakten zij aan zachtere zeden en aan het gemeenschappelijke leven gewoon, legden hunne vroegere ondeugden af en leefden zedig, matig en gelukkig.

Dank aan de zorgen, welke de pausen aan de nieuwe wereld sedert hare ontdekking besteedden, en den ijver der katholieke bevolking van Europa voor het bekeeringswerk van Noord-Amerika, breidde zich de katholieke Kerk met wondervolle snelheid uit en drong zelfs door tot de bewoners der bosschen, om ook onder hen nieuwe kinderen te winnen.

§. 2. **Uitbreiding van het Christendom in Azië, Afrika en Australië.**

In Afrika drong weldra het Christendom binnen door den ijver vooral van de Jezuïeten en de Capucijnen, die het zaad van het woord Gods onder de ongelukkige Negers uitstrooiden.

In Azië maakte het Christendom gedurende dit tijdvak wonderbaren voortgang, vooral in de *Indiën*, in *Japan, China, Thibet, Tonkin, Cochinchina* en *Siam*.

Onmiddellijk na de ontdekking der Indiën door de Portugeezen, werden in die verafgelegen landstreken, waar eertijds de heilige apostel Thomas het Evangelie gepredikt had, vele christengemeenten gesticht. Hier,

gelijk in Amerika, werkten vooral de Jezuïeten aan de vestiging en de uitbreiding van het katholiek geloof. Onder deze moedige zendelingen en belijders muntte vooral de *H. Franciscus Xaverius* uit. Deze was een aanzienlijk edelman, in 1506 in Navarre geboren, de vriend en metgezel van den H. Ignatius. Door paus Paulus III verkozen, om het Evangelie in de *Oost-Indiën* te verkondigen, scheepte hij zich te Lissabon in (1541) en landde, na een langen zeetocht te Goa, de hoofdplaats van het Portugeesche gebied, aan. Hier zette hij zich aanstonds aan 't werk met dit gevolg, dat hij zoowel door zijne uitnemende zachtmoedigheid, zijnen gloeienden en onvermoeibaren

DE H. FRANCISCUS XAVERIUS.

zielenijver, als door de wonderen, welke hij in Jezus' Naam verrichtte, meer dan een *millioen* menschen,

met eigene hand mocht doopen. Met recht wordt hij de *Apostel der Indiën* genoemd.

Met niet minder bewonderenswaardigen uitslag predikte Xaverius het Christendom in Japan en legde binnen een drietal jaren den grond eener Kerk, welke wel is waar korten tijd bloeide, maar nochtans zulke heldhaftige belijders en onverschrokken martelaars voortbracht, gelijk die slechts in de eerste tijden van 't Christendom kunnen aangewezen worden.

Nu gevoelde zich Xaverius door zijn ijver gedreven, om de leer van Christus ook in China te verkondigen, alhoewel het aan alle vreemdelingen streng verboden was in dat uitgestrekte keizerrijk den voet te zetten. Hij was echter gestadig op middelen bedacht, om zijn voornemen ten uitvoer te brengen, doch de goddelijke Voorzienigheid had geheel anders over Franciscus beschikt. De H. Apostel werd, op het oogenblik, dat hij hoopte China binnen te trekken, ziek, en stierf in 't jaar 1522 in den ouderdom van zes-en-veertig jaren. Wat Franciscus niet mocht voltrekken, werd door zijne ordebroeders ten uitvoer gebracht. Geenszins afgeschrikt door de moeielijkheid, om eene taal aan te leeren, welke meer dan 30,000 letterteekens bevat, verwierpen zij zich weldra door hunne uitstekende geleerdheid eene zoo hooge achting, dat uit alle volksklassen eene groote menigte het christelijk geloof omhelsde.

Monniken van verscheidene Orden, voornamelijk van de Dominikanen en Franciskanen, en andere Fransche wereldlijke priesters voegden zich bij de Jezuïeten en werkten aan de voortplanting van het Evangelie in *Thibet*, *Tonkin*, *Cochinchina* en *Siam* met het beste gevolg.

Terwijl in 't jaar 1723 in China en Tokin, evenals in Japan eene reeks van bloedige vervolgingen tegen de Kerk van Christus losbarstte, drong het Evangelie,

dank aan den onverschrokken moed der missionarissen, uit Spanje, Portugal en Frankrijk gekomen, in 't nieuw ontdekte Australië binnen. In 't jaar 1731 werd het teeken der verlossing op de *Carolinen-eilanden* geplant en in de laatste tijden werd het Christendom in *Polynesië*, *Nieuw—Zeeland*, *Taïti* en andere eilanden door Fransche zendelingen binnengevoerd en, niettegenstaande de kuiperijen hunner vijanden, moedig uitgebreid en bevestigd.

Teneinde het groote werk der missiën meer regelmatig te bestieren, stichtte paus *Gregorius XV*, in 1622, te Rome eene *Congregatie tot voortplanting van 't geloof* (*Propaganda*). Later ontstond er in Frankrijk met datzelfde doel een genootschap, dat zich weldra over Italië, Engeland, Beieren, Oostenrijk en in de Nederlanden verspreidde. Door gebeden en milde giften bevordert het de vorming der missionarissen en de bekeering der ongelooovigen.

IIIe HOOFDSTUK.

GODSDIENSTIGE HANDELINGEN.

§. 1. **Algemeene opmerkingen. Voorschriften omtrent de gemengde huwelijken. Nieuwe feesten.**

De eeredienst der katholieke Kerk was na verloop van 15 eeuwen bereids zóó volmaakt gevormd, en het innerlijke leven der Kerk door de zinrijke ceremoniën zóó duidelijk uitgedrukt, dat voor dit tijdvak wel niets meer te wenschen overbleef. Nochtans verzuimde de Kerk niets, om ook in dit tijdperk al de handelingen van den godsdienst tot meerdere eer van God en tot stichting van de geloovigen te doen strekken

Inderdaad, door de heilzame voorschriften van het Concilie van Trente werden menigvuldige misbruiken, welke na verloop van tijd, tegen den geest en den wil der Kerk, hier of daar binnengedrongen waren, afgeschaft.

Met het oog op de *gemengde Huwelijken*, 1) werden in de laatste tijden de oude voorschriften der Kerk, welke de inzegening der gemengde huwelijken verbiedt, met meer nadruk aanbevolen en stipter gehandhaafd. Zulke huwelijken worden altijd ten sterkste door de Kerk afgeraden en mogen alleen met pauselijke dispensatie en de daarbij voorgeschreven voorwaarden worden aangegaan.

Menigvuldig waren de geestelijke broederschappen, welke in dit tijdvak ontstonden, doch den grootsten bloei van allen genoten die, welke ter eere van Maria opgericht waren. Ter herinnering aan de tweevoudige zege op de vijanden van het Christendom (in 't jaar 1571 te *Lepanto* en in 1716 in *Hongarije*) behaald, werd door paus *Clemens XI* het feest van den *H. Rozenkrans*, op den 1sten Zondag van October, ingesteld, daar deze zegepraal algemeen aan de voorspraak van Maria en het vurige gebed der leden van dit broederschap wordt toegeschreven. Insgelijks werd in dit tijdvak de godsvrucht tot de *H. H. Harten* van Jezus en Maria meer en meer onder de geloovigen verspreid.

§. 2. Geestelijke orden. — De Jezuïeten.

Gelijk reeds vroeger, zoo werd ook thans een sterke en krachtige dijk tot stuiting der ketterijen opgewor-

(1). Die namelijk worden aangegaan tusschen een Katholiek en een Protestant.

dank aan den onverschrokken moed der missionarissen, uit Spanje, Portugal en Frankrijk gekomen, in 't nieuw ontdekte Australië binnen. In 't jaar 1731 werd het teeken der verlossing op de *Carolinen-eilanden* geplant en in de laatste tijden werd het Christendom in *Polynesië*, *Nieuw—Zeeland*, *Taïti* en andere eilanden door Fransche zendelingen binnengevoerd en, niettegenstaande de kuiperijen hunner vijanden, moedig uitgebreid en bevestigd.

Teneinde het groote werk der missiën meer regelmatig te bestieren, stichtte paus *Gregorius XV*, in 1622, te Rome eene *Congregatie tot voortplanting van 't geloof* (*Propaganda*). Later ontstond er in Frankrijk met datzelfde doel een genootschap, dat zich weldra over Italië, Engeland, Beieren, Oostenrijk en in de Nederlanden verspreidde. Door gebeden en milde giften bevordert het de vorming der missionarissen en de bekeering der ongelooovigen.

III. HOOFDSTUK.

GODSDIENSTIGE HANDELINGEN.

§. 1. **Algemeene opmerkingen. Voorschriften omtrent de gemengde huwelijken. Nieuwe feesten.**

De eeredienst der katholieke Kerk was na verloop van 15 eeuwen bereids zóó volmaakt gevormd, en het innerlijke leven der Kerk door de zinrijke ceremoniën zóó duidelijk uitgedrukt, dat voor dit tijdvak wel niets meer te wenschen overbleef. Nochtans verzuimde de Kerk niets, om ook in dit tijdperk al de handelingen van den godsdienst tot meerdere eer van God en tot stichting van de geloovigen te doen strekken

Inderdaad, door de heilzame voorschriften van het Concilie van Trente werden menigvuldige misbruiken, welke na verloop van tijd, tegen den geest en den wil der Kerk, hier of daar binnengedrongen waren, afgeschaft.

Met het oog op de *gemengde Huwelijken*, 1) werden in de laatste tijden de oude voorschriften der Kerk, welke de inzegening der *gemengde huwelijken* verbiedt, met meer nadruk aanbevolen en stipter gehandhaafd. Zulke huwelijken worden altijd ten sterkste door de Kerk afgeraden en mogen alleen met pauselijke dispensatie en de daarbij voorgeschreven voorwaarden worden aangegaan.

Menigvuldig waren de geestelijke broederschappen, welke in dit tijdvak ontstonden, doch den grootsten bloei van allen genoten die, welke ter eere van Maria opgericht waren. Ter herinnering aan de tweevoudige zege op de vijanden van het Christendom (in 't jaar 1571 te *Lepanto* en in 1716 in *Hongarije*) behaald, werd door paus *Clemens XI* het feest van den *H. Rozenkrans*, op den 1sten Zondag van October, ingesteld, daar deze zegepraal algemeen aan de voorspraak van Maria en het vurige gebed der leden van dit broederschap wordt toegeschreven. Insgelijks werd in dit tijdvak de godsvrucht tot de *H. H. Harten* van Jezus en Maria meer en meer onder de geloovigen verspreid.

§. 2. Geestelijke orden. — De Jezuïeten.

Gelijk reeds vroeger, zoo werd ook thans een sterke en krachtige dijk tot stuiting der ketterijen opgewor-

(1). Die namelijk worden aangegaan tusschen een Katholiek en een Protestant.

pen, door de stichting van nieuwe orden en congregatiën. Zoo verhief zich, als een bolwerk tegen het Protestantisme, de orde der *Jezuïeten* of het *Gezelschap van Jezus*. De stichter dezer orde, welke door de vijanden der Kerk immer 't meest gevreesd en vervolgd wordt, was de *H. Ignatius van Loyola*. Gelijk weleer Athanasius met alle kracht zegevierend tegen de dwaalleer van Arius streed, zoo streed Ignatius door zijne geestelijke orde triomfeerend tegen de ketterijen, welke in dit tijdperk de Kerk aanrandden.

Hij was in 't jaar 1491, uit adellijke ouders in Spanje geboren, en diende later als officier in het Spaansche leger. Toen hij, bij het beleg van *Pampeluna*, (1521) zwaar gekwetst op het ziekbed uitgestrekt lag, vatte hij door het lezen van het leven van Jezus-Christus en van de Heiligen, 'het grootmoedig besluit op zich geheel aan God toe te wijden. Ziedaar dan de groote en moedige ridder, door de genade van God tot een even moedigen en onverschrokken strijder in Jezus' Kerk herschappen! Drie-en-dertig jaren oud zijnde, bezocht hij met de studenten de Latijnsche School te *Barcelona* en voltrok later zijne studiën te *Parijs*, alwaar hij in 't jaar 1534, zich met eenige metgezellen, onder welke de *H. Franciscus Xaverius* zich bevond, vereenigde en in de kerk van Montmartre de gelofte aflegde om voor de verheerlijking van God en tot de zaligheid der zielen te arbeiden. Bij de drie gewone kloostergeloften voegde hij er eene vierde, te weten, die van volkomene gehoorzaamheid aan den Paus om namelijk overal, waar deze bevelen mocht, te gaan arbeiden aan de bekeering der ongeloovigen. Om de deur voor de heerschzucht te sluiten, wilde hij, dat zijne kloosterlingen zich door gelofte zouden verbinden, om geen kerkelijke waardigheden aan te nemen, ten minste zoo de Paus hen niet uitdrukkelijk hiertoe

noodzaakte. Ignatius ging met zijne gezellen naar Rome alwaar *Paulus III* in 1540 de nieuwe instelling onder den naam van *het Gezelschap van Jezus*, goedkeurde.

Het hoofddoel der orde was immer de verdediging en verdere uitbreiding van het katholiek geloof. Derhalve zond Ignatius over geheel de wereld missionarissen, en bood vooral in Duitschland door predikatiën, onderwijs in volksscholen en Universiteiten en door het uitgeven van geleerde werken een krachtigen weerstand tegen de verdere ontwikkeling van het Protestantisme. Vandaar de haat der Protestanten en ongeloofigen tegen de Jezuïeten, in wie zij de moedigste en vurigste verdedigers der Kerk erkennen.

Hoogst roemwaardig zal het immer wezen hetgeen deze orde voor de wetenschappelijke en godsdienstige vorming der jeugd gedaan heeft. Al moge dan ook laster en leugentaal dien roem trachten te bezwalken, nimmer zullen zij vermogen den onverpoosden en zegenrijken arbeid der orde uit de boeken der geschiedenis te wisschen.

Deze onvermoeide ijver der Jezuïeten, de groote roem, welken zij zich binnen korten tijd hadden verworven, waren oorzaak, dat de ijverzucht van sommige Regeeringen en de haat van de vijanden der Kerk met den dag toenamen. Weldra brak een hevige vervolging tegen hen los; zij werden in 1759 uit Portugal, in 1764 uit Frankrijk en in 1767 uit Spanje verjaagd. Eindelijk van alle zijden bestormd, beval paus Clemens XIV (1) de opheffing der orde, in 't jaar 1773. Doch na de Fransche Omwenteling werd deze orde door Pius VII in 1814 opnieuw hersteld, en begon zij weder over geheel de aarde haren roemvollen en heilzamen arbeid.

(1) Zie Noot VI van het Bijvoegsel.

§. 3. Andere geestelijke Orden en Congregatiën.

Tegelijk met de Jezuïeten traden in dit tijdvak verscheidene geestelijke orden en congregatiën in het leven. Onder de voornaamste worden gerekend :

1. *De Orde der Capucijnen*, 1528. De stichter van deze orde, een spruit van de Franciskaner-orde, was *Mattheus Bassi*. Hij nam den regel van den H. Franciscus in al zijne gestrengheid in zijn klooster aan, en onderscheidde zich door zijn zielenijver en het trouw nakomen der gelofte van armoede. Deze orde wijdde zich geheel aan de bekeering der volkeren en werd wel dra, om de rijke vruchten, welke zij opleverde, door paus Clemens VII bevestigd.

2. *De Orde der Barmhartige Broeders of Broeders der Christelijke liefde*, 1545. Deze orde, die vooral werk maakte van de verzorging der zieken, werd door den *H. Joannes de Deo* te Grenada opgericht.

3. *De priesters van 't Oratorium of Oratorianen*, 1564. Deze Congregatie, door den *H. Philippus Neri* te Rome ontworpen, en door Gregorius XIII in 1574 bevestigd, bestond uit priesters, die zich met het prediken van Gods woord en de opleiding tot den priesterstand, en uit leeken, die zich met het verplegen der zieken en noodlijdenden in de gasthuizen bezig hielden.

4. *De Congregatie der Lazaristen*, in 1622 door den H. Vincentius van Paulo gesticht en door Urbanus VII in 1632 goedgekeurd, breidde zich in korten tijd, vooral door den ijver van haren stichter, op buitengewone wijze uit. Door hare leden werd de oprichting van Seminariën, volgens de voorschriften van het Concilie van Trente, krachtig bevorderd. Ook vertrokken velen als missionaris naar vreemde werelddeelen.

5. *De Congregatie van den Allerheiligsten Verlosser* in de vorige eeuw door den *H. Alfonsus Maria de Liguorio* gesticht, stelt zich tot hoofddoel het houden van missiën ter onderrichting en tot godsdienstige leiding van het volk.

Ook zien wij in dit tijdperk onderscheidene vrouwenorden tot stand komen, als zoovele nieuwe bewijzen van de levenskracht der Kerk.

1. *De Orde der Karmelitessen*, aan welke in 1562 de *H. Theresia* een nieuwen regel gaf, muntte steeds uit door hare strenge levenswijze.

2. *De Orde der Ursulinen*, 1537. Deze vereeniging, door de engelachtige Maagd *Angela Merici* in 't leven geroepen en door Paulus III bevestigd, wijdde zich met ijver aan de opvoeding van jonge dochters en aan andere godvruchtige werken.

3. *De Orde der Bezoeking van O. L. Vrouwe*, 1610. De *H. Franciscus van Sales* en de *H. Johanna Francisca van Chantel* stichtten deze orde in 1610 te Annecy in Savoye, welke later door paus Paulus V goedgekeurd werd.

4. *De Congregatie der Barmhartige zusters of zusters van liefde* 1634. Deze congregatie door den *H. Vincentius* opgericht, heeft zich door het verplegen der zieken bij het lijdende menschedom zeer verdienstelijk gemaakt.

Eindelijk verdienen nog aangestipt te worden de vele in den schoot der Kerk verwekte broederschappen, als de broederschap van den *goeden dood*, van de *H. H. Harten van Jezus en Maria*, welker leden deels hun eigen zielenheil, deels de bekeering der zondaren of andere liefdewerken tot hoofddoel hebben.

Gelijk de openbare werkzaamheid der katholieke Kerk in dit tijdvak zich in hare grootsche instellingen, tot de verspreiding des geloofs en de bevordering van het zielenheil ontworpen, duidelijk vertoon-

de, zoo schitterden ook velen harer kinderen door ware deugd en heiligheid. — Als ware toonbeelden van christelijk leven, ja als fonkelende sterren aan den hemel der katholieke Kerk, glinsterden in dien tijd: de *H. Carolus Borromeüs*, kardinaal en aartsbisschop van Milaan, een toonbeeld van armoede, zelfverloochening en brandenden zielenijver. De *H. Franciscus van Sales*, bisschop van Geneve, even roemwaardig door zijnen ootmoed als door zijne liefde tot God en den naaste. — De *H. Vincentius van Paulo*, bewonderenswaardig door zijne liefde en zelfopoffering voor de lijdende menschheid. — De *H. Ignatius van Loyola* met zijne geestelijke kinderen: den *H. Franciscus Xaverius*, den Apostel der Indiën, den *H. Aloysius van Gonzaga*, een engel in menschelijke gedaante, den *H. Stanislaus Kostka*, een toonbeeld van maagdelijke zuiverheid, den *H. Franciscus Borgia*, den grootmoedigen verachter van alle wereldsche praal en ijdelheid. — Ook treffen wij nog aan de Heiligen: *Camillus van Lellis*, *Joannes de Deo*, *Philippus Neri*, *Joseph Calasanti*, *Alphonsus*, *Theresia*, *Francisca van Chantal*, *Angela de Merici* en meer anderen.

Terugblik.

Gelijk het leven van iederen mensch, zoo is ook dat der Kerk van Christus op aarde een voortdurende strijd tegen de machten der hel — de vervolgingen en de ketterijen. Dat werd haar voorspeld door haren goddelijken Stichter, die gezegd heeft: *De knecht is niet meer dan zijn Meester; indien zij Mij vervolgd hebben, zullen zij ook u vervolgen*. Ook zegt de *H. Paulus* uitdrukkelijk dat, aangezien der menschen boosheid, noodzakelijk ketterijen en scheuringen moeten komen.

Doch de Kerk steunt op de goddelijke belofte: „Ik

zal met u zijn tot aan het einde der eeuwen... De poorten der hel zullen haar niet overweldigen." Zoo zag zij in vroegere eeuwen ontelbare ketterijen opkomen en vergaan; doch deze loochenden slechts een of ander geloofspunt. In de 16^e eeuw werd door de Hervorming het *gansche wezen* van den christelijken godsdienst aangevallen. Deze nieuwe ketterij, gelijk wij gezien hebben, drong in vele landen door en werd oppermachtig in *Engeland, Nederland*, een gedeelte van *Duitschland* en in de *noordsche Rijken*.

Doch het Protestantisme droeg in zijnen boezem de kiem van verdeeldheid en dood. Nadat de Hervormers het gezag der Kerk verworpen en aan iederen mensch het recht toegekend hadden zich zelven, door het *vrije onderzoek*, een geloofsleer te vormen, volgde er weldra eene vreeselijke verwarring, eene voortdurende verandering. Honderden sekten ontstonden, elke met eene verscheidene geloofsleer, die na korten tijd weer veranderd werd. De geloofspunten, vandaag vastgesteld, werden morgen weer door nieuwe hoofden verworpen. Zij bestreden elkander menigmaal met hevigheid en hadden nooit een ander punt van vereeniging dan in den haat en strijd tegen de Kerk.

Zoo dan begon de menschelijke geest, aan zich zelven overgelaten, rond te dwalen en de waarheid te zoeken; doch onvoldaan over den uitslag zijner nasporingen greep de vreeselijke twijfel hem aan en zoo ontstond het *ongeloof*, dat, in de 18^e eeuw vooral, en ook nog in onze dagen zoovele verwoestingen aanrichtte.

Het Protestantisme stichtte daarenboven in beginsel het absolutisme, daar het den Staat bovenmate verhief, en om zoo te spreken, beheerscher der gewetens verklaarde; het verwarde de geestelijke en de tijdelijke macht met elkander en onderwierp de

Kerk aan het wereldlijke gezag; het nam eene tweevoudige zedenleer aan, de eene voor de machtigen, de andere voor de zwakken; het leerde, dat de koningen kunnen beschikken over goederen en personen, zoowel geestelijke als wereldlijke.

De protestantsche vorsten verklaarden waar zij konden, de nationale vrijheden vervallen.

De despotische regeering van Lodewijk XIV volgde die les en dat voorbeeld trouw na, wanneer deze zeide: „*Die Staat ben ik*”; als hij zich de benoeming der geestelijkheid en het beheer der Kerk wilde aanmatigen, sprak en handelde Lodewijk XIV als een Protestant. Zoo wekte het Protestantisme van den eenen kant bij het volk de zucht naar bandelooze vrijheid, en van den anderen kant bij de vorsten den geest van heerschzucht en dwingelandij op. Hieruit werden als van zelf verachting van alle gezag tegen de wettige macht geboren, welke eindelijk den storm der Fransche Revolutie in het leven riepen.

De Kerk echter werd door den storm der Hervorming gezuiverd; de onwaardige en weerspannige kinderen verlieten den schoot hunner moeder, de getrouw geblevenen werden door de vervolgingen gelouterd en in het geloof bevestigd.

Door de wijze voorschriften van het Concilie van Trente, bekwam de Kerk eene schaar van ijverige en waardige priesters. Nieuwe kracht en leven stroomden door alle ledematen der Kerk henen, en zoo stond zij weer frisch en krachtig daar, toen de orkaan der Fransche Omwenteling losbarstte.

IVe HOOFDSTUK.

GESCHIEDENIS DER KERK IN DE LAATSTE TIJDEN.

Van de Fransche Revolutie tot op onze dagen.
(1789—1890)

§ 1. **Oorzaken der Fransche Revolutie.**

Het Protestantisme, dat alle gezag in geloofszaken verwierp en der menschelijke rede eene losbandige vrijheid verzekerde, bracht in de 18^e eeuw, vooral in *Engeland* mannen voort, die de beginselen der Hervorming tot in de uiterste gevolgtrekking doordreven. Onder voorwendsel van de rede in hare rechten te herstellen, begonnen zij een hevigen strijd tegen het gansche Christendom, dat zij als strijdig met des menschen verstand voorstelden. *Bayle*, een der voornaamste Fransche Rationalisten, zeide van zich zelven, dat hij in *werkelijkheid Protestant was, omdat hij tegen elke geloofsleer protesteerde*. In Engeland vond het ongeloof ontelbare verdedigers en aanhangers.

Van daar stak het ongeloof naar Frankrijk over. De beginselen van het Jansenisme en Gallikanisme hadden hier velen van den godsdienst verwijderd; het zedenbederf, dat aan het hof en in de hoogere kringen heerschte, was langzamerhand tot het volk doorgedrongen. *Voltaire*, de vurigste en werkzaamste geest zijner eeuw, begon, na zijnen terugkeer uit Engeland, in ontelbare geschriften den godsdienst aan te vallen en te bespotten. Reeds in zijne jeugd had hij gezworen zijn leven aan de vernietiging van het Christendom te wijden; daaraan dan ook werkte hij, gedurende een halve eeuw, met eene onbeschrijfelijke woede. Hij werd in

zijn helsche plannen door vele schrijvers, onder anderen door *J. J. Rousseau* en de befaamde *Encyclopedisten* ondersteund. Na die afzonderlijke aanvallen, volgde er eene machtige samenzwering tegen den godsdienst, aan wier hoofd gemelde schrijvers stonden en in wier rangen de geheime genootschappen (de *vrijmetselarij* en andere) ijverig streden. Godloochening en haat tegen het Christendom werden dagelijks onder duizenden vormen aan het volk verkondigd. De vijanden van den godsdienst zagen iederen dag het aantal hunner volgelingen aangroeien; landsambtenaren, ministers, ja zelfs de Prins-Regent, *de hertog van Orleans*, gingen tot hen over. Het onderwijs werd stelselmatig bedorven en in handen gegeven van hen, die in staat geacht werden het geloof uit het hart der jeugd weg te rukken.

Door de verspreiding des ongeloofs, den invloed der zedeloze boeken en het slechte voorbeeld der hoogere klassen, nam het zedenbederf onder het volk hand over hand toe.

Thans echter was de maat der boosheid vol en God liet toe, gelijk Hij dit meermalen doet, dat de wereld door hare eigene snoodheid zou gestraft worden. De Fransche Revolutie — de vreeselijkste storm, dien de wereld ooit aanschouwde — brak over de Kerk en de maatschappij los.

§. 2. De groote Fransche Omwenteling.

Toen *Lodewijk XVI* den troon besteeg, vond hij Frankrijk in dien droevigen toestand, welken wij hierboven beschreven. Deze edele en oprecht christelijke vorst had niet die buitengewone kracht, welke noodig geweest ware, om eenen dam op te werpen tegen den steeds hooger stijgenden vloed. Van den beginne gaf

hij reeds toe aan de eischen der woelige menigte, door een *dubbel* aantal vertegenwoordigers van den burgerstand toe te laten op de vergadering der Rijksstanden te Versailles (1789). De Standen verklaarden nu dat zij — de *Nationale Vergadering* — met alle gezag bekleed waren en de Koning slechts een ambtenaar van den Staat was. Zoo werd daar de grondslag gelegd tot de Revolutie, die de vernietiging van tronen en altaren beoogde.

In October van gemeld jaar werd door de Nationale Vergadering een decreet uitgevaardigd, waardoor alle kerkelijke goederen ter beschikking der natie gesteld werden, die dan zou zorgen voor de kosten van den eeredienst en het onderhoud der geestelijken. In 1790 werden alle kloosters opgeheven en de zoogenaamde *Civiele Constitutie der geestelijken* uitgevaardigd. Door deze Constitutie werd de staatsmacht tot absolute meesteres der uitwendige organisatie der Kerk aangezet; het getal der bisdommen werd tot 83 ingekrompen, de bisschoppen zouden voortaan gekozen worden en hunne bevestiging *niet* meer van den Paus ontvangen. De meeste bisschoppen veroordeelden en verwierpen die Constitutie en de Paus, Pius VI, keurde deze uitspraak goed. De priesters en bisschoppen, die den eed op deze Constitutie weigerden te doen, werden bij honderden verbannen, in de gevangenis geworpen of ter dood gebracht. Eindelijk viel ook in 1793 het hoofd des onschuldigen Konings Lodewijk XVI onder de bijl des beuls. Zijn dood was het teeken eener nieuwe en nog heviger vervolging. De priesters werden gefolterd en vermoord; de kerken geplunderd en verwoest; de altaren en de beelden verbrand, de torenklokken gesmolten, de graven zelfs geschonden en de asschen der overledenen verstrooid. Een decreet verklaarde, dat de katholieke godsdienst afgeschaft en

de eeredienst van de *Godin der Rede* verplichtend was. Ontelbare kerken werden door deze schaamteloze uitspattingen ontheiligd.

De vreeselijke buitensporigheden, waaraan het waanzinnige volk zich overgaf, verschrikten zelfs den bloeddorstigen dictator *Robespierre*. Een decreet der *Conventie* stond weer de uitoefening van den godsdienst toe in die kerken, welke nog niet in beslag genomen waren.

Nederland, België en andere landen, door de republikeinsche legers overweldigd, moesten dezelfde vervolging verduren en waren getuigen van dezelfde schrikwekkende tooneelen.

In 1798 werden de Kerkelijke Staten door de Fransche legers overweldigd, en te Rome de republiek uitgeroepen. Pius VI werd gevangengenomen en, niet-tegenstaande zijne zwakke gezondheid en zijn tachtigjarigen ouderdom, naar Frankrijk heengevoerd. Kortens tijd daarna stierf deze moedige martelaar, terwijl hij nog bad voor het ongelukkige Frankrijk.

Een hachelijk oogenblik was toen voor de Kerk aangebrokeu; de toekomst scheen zelfs zoo donker, dat de ongelooovigen in triomf uitriepen: „*Nu is het Pausdom voor altijd verdwenen!*” Doch de Almachtige, die steeds over zijne Kerk waakt, kwam haar zichtbaar te hulp. De Fransche wapenen, tot daartoe immer gelukkig, ondervonden eenigen tijd tegenspoed. In deze tusschenpoos kozen de te Venetië vergaderde kardinalen een nieuwen paus, die den naam van Pius VII aannam. Onder bescherming der tegen de Franschen verbondene mogendheden, deed hij zijne plechtige ntrede in Rome. (1800)

§. 2. Napoleon I tegenover de Kerk,

Na de bloedige vervolging der Revolutie volgde

het despotisme des alleenheerschers. Door gelukkige en roemrijke wapenfeiten, was *Napoleon Buonaparte* tot eersten *Consul* der Republiek gekozen en kreeg ook weldra alle gezag en macht in handen. Met zijn helderen blik doorgrondde hij den toestand en begreep, dat een Staat, waaruit de godsdienst verbannen is niet sterk en machtig wezen kan; ook was het godsdienstig gevoel zijner jeugd niet geheel uit zijn hart verdwenen.

Hij verlangde dan eene verzoening met de Kerk en verzocht tot dat einde den Paus, dat deze gevolmachtigden zou zenden, om de kerkelijke aangelegenheden te regelen. Dat geschiedde; en, na vele moeilijkheden, werd den 15 Juli 1801 een *Concordaat* gesloten. Den godsdienst werd meerdere vrijheid en der Kerk een gedeelte harer rechten teruggeschonken.

Doch Napoleon, niettegenstaande zijne vele goede hoedanigheden, deelde ook — althans eenigermate — de beginselen des heerschenden ongeloofs. Ook streefde hij 'er naar, om de Kerk in zijne macht te krijgen. Op eigen gezag, voegde hij aan het Concordaat de befaamde *organieke artikels* bij, waardoor de vrijheid der Kerk verkort en hare rechten geschonden werden. Zonder voorkennis des Pausen afgekondigd, werden die artikelen ook, niettegenstaande diens protest, gehandhaafd en menigmaal uitgevoerd.

Den 2 December 1804 plaatste zich Napoleon zelf de keizerskroon op het hoofd. Op zijn verzoek was de Paus naar Parijs gekomen, om hem tot keizer te zalven. Pius VII meende door deze toegevendheid den nieuwen Keizer voor de Kerk te winnen.

Doch, door zijnen hoogmoed verblind en door zijne heerschzucht misleid, wilde Napoleon de Kerk aan zijn gezag onderwerpen. Hij overtrad willekeurig de bepalingen van het Concordaat en wilde den Paus

tot openlijke vijandschap tegen andere Regeeringen dwingen. Op 's Pausen protest volgden eene nieuwe bezetting van Rome en de inlijving van een gedeelte der Kerkelijke Staten. Eindelijk werd Rome met het koninkrijk Italië vereenigd; den Paus werd slechts het bezit van zijn paleis en eene jaarlijksche rente van twee millioen franken verzekerd. Toen vaardigde Pius VII de bul van excommunicatie uit tegen Napoleon en allen, die aan den roof der Kerkelijke Staten hadden medegewerkt. De Keizer schreef alsdan aan den onder-koning van Italië deze bekende woorden: „*Geloofd de Paus, dat zijn banvonniss de wapenen uit de handen mijner soldaten zal doen vallen?*” (1809) Pius VII, gevangelijk uit Rome weggevoerd, onderging te Savona eene langdurige gevangenschap.

Op eigen gezag, tegen den wil des Pausen, benoemde Napoleon nieuwe bisschoppen, riep een nationaal Concilie samen, dat echter weldra, zonder iets verricht te hebben ontbonden werd. Op zijnen doortocht door Pruisen, om den grooten Russischen veldtocht te beginnen, gaf de Keizer bevel, dat Pius VII naar Fontainebleau zou overgebracht worden. Nauwelijks verbleef de Paus aldaar gedurende vijf maanden, of de onoverwinnelijke veldheer had met eigen oogen de verwoesting van zijn machtig leger aanschouwd. Honger en koude, uitputting en ellende hadden de wapenen aan de handen zijner krijgers ontrukkt.

In Frankrijk teruggekeerd, bracht Napoleon een bezoek bij den doorluchtigen Gevangene te Fontainebleau. Door beloften en bedreigingen bracht hij het zóó ver, dat Pius VII een nieuw ontwerp voor een concordaat teekende, hetgeen hij echter terstond in een eigenhandig aan den Keizer gericht schrijven herriep. De Keizer bracht veranderingen in dat stuk

en gaf het als eene wezenlijke en reeds gesloten overeenkomst uit.

Doch weldra viel Napoleon en, na bij Waterloo nog een laatste poging, om het bewind te behouden, gewaagd te hebben, werd hij gevangen naar *St. Helena* gevoerd en stierf in het jaar 1821.

§. 4. Latere gebeurtenissen.

Den 24 Mei 1814 werd Pius VII, onder het gejubel zijns volks, in triomf naar Rome teruggevoerd, en hield aldaar zijne plechtige intrede. Weldra traden de Vorsten, zoowel protestantsche als katholieke, met den Paus in onderhandeling, om de kerkelijke aangelegenheden te regelen. Zoo kwamen er achtereenvolgens *Concordaten* tot stand met Frankrijk en bijna alle staten van Duitschland. De openstaande bisschopszetels werden opnieuw bezet of nieuwe bisdommen opgericht. Een aantal Seminariën en katholieke inrichtingen van onderwijs werden gesticht. Ontelbare bekeerungen hadden er plaats van groote en beroemde mannen, vooral in Duitschland en Engeland.

Toen Pius VII, na 23 jaren geregeerd te hebben, op tachtigjarigen leeftijd stierf, was de vrede volkomen hersteld en kon de Kerk weer eenigen tijd haren heilzamen arbeid rustig voortzetten. (1823)

Zijn opvolger, *Leo XII*, werkte ijverig tot welzijn der Kerk, sloot met sommige staten overeenkomsten, onder andere met Nederland in 1827. Dit Concordaat echter werd door bijzondere omstandigheden, niet altijd uitgevoerd. Leo's opvolger, Pius VIII, regeerde slechts 1 jaar en 8 maanden.

Toen besteed Gregorius XVI in 1831 den pauselijken troon. Op dat oogenblik was Europa, door de woelingen der Revolutie, diep geschokt. Met kracht en

moed en tevens met wijs beleid, bestuurde hij de Kerk en trad als de verdediger harer vrijheid op tegenover de dwingelandij der Regeeringen van Rusland, Pruisen en Spanje. Hij veroordeelde de nieuwe dwalingen, die zich in den schoot der Kerk begonnen te verheffen. (1) Met onvermoeiden ijver werkte hij aan de verkondiging des geloofs en richtte vele nieuwe bisdommen op. Gregorius eindigde, na eene vijftienjarige regeering, zijne roem- en verdienstvolle loopbaan den 1sten Juni 1846.

Laten wij nu nog een vluchtigen blik werpen op de voornaamste gebeurtenissen, welke in de verschillende landen, van 1814 tot 1846 plaats gehad hebben.

In Frankrijk leefde de Kerk in vrede met den Staat. De Revolutie van 1830 stoorde die eendracht slechts voor eene korte poos. Eerbiedwaardige en ijverige bisschoppen, bijgestaan door eene voorbeeldige geestelijkheid, stonden aan het hoofd. Talrijke schoone instellingen kwamen tot stand, onder andere het *Genootschap tot voortplanting des Geloofs* (1822) en de *Conferentie van den H. Vincentius van Paulo* (1833). De geestelijkheid wijdde zich met bewonderenswaardigen ijver aan het onderwijs der jeugd toe. Onder hen onderscheidden zich vooral de *Broeders der christelijke scholen*. Het geloof en de godsdienstijver herleefden en de band van vereeniging met den apostolischen Stoel werd nauwer toegehaald.

De Fransche Omwenteling van 1830 vond weerklank in bijna alle landen van Europa. Zelfs in de Kerkelijke Staten brak een opstand uit, die door het geweld der wapenen van Oostenrijk moest gedempt worden. Nadat de rust hersteld was, werkte de Paus

(1) Onder andere die van De la Mennais in Frankrijk en die van Hermes in Duitschland.

uit alle krachten aan het geestelijk en stoffelijk welzijn zijner onderdanen.

In *Spanje* brak ook in 1833 een hevige burgeroorlog uit. De koningin, *Christina*, had zich geheel aan de macht der *Liberale*n overgeleverd en kon hare kroon slechts behouden, door hun steeds nieuwe offers te brengen. De kloosters werden opgeheven, een groot aantal geestelijken uit het land verdreven en de kerkelijke goederen tot staatseigendom verklaard. Deze vervolging duurde 14 jaren. Eindelijk werd de vrede hersteld en der Kerk weer eenige vrijheid geschonken; doch, een tiental jaren later, begon de vervolging opnieuw.

In *België*, sedert 1815, onder het bestuur van koning *Willem I* met Nederland vereenigd, werden de geest des geloofs en de godsdienstijver verlevendigd. Doch, bij andere redenen van ontevredenheid over 't staatsbestuur kwam, in 1825, zich nog eene nieuwe voegen. De Koning had namelijk een besluit uitgevaardigd, waardoor aan alle studenten in de godgeleerdheid de verplichting werd opgelegd, om het *Collegium Philosophicum* van Leuven te volgen. Nadat België van Nederland gescheiden en als onafhankelijk koninkrijk gevestigd was, ging de godsdienst, vooral door den invloed der ijverige en geleerde bisschoppen, zooals *Mgr. van Bommel* van Luik, en kardinaal *Sterckx* van Mechelen, met rassche schreden vooruit. Het onderwijs, door de wet van 1842, op den katholieken godsdienst gevestigd, bracht vele heerlijke vruchten voort. Doch ook de geest des kwaads bleef in dit land niet werkeloos. Zoo werd onder andere, in het jaar 1879, door het drijven der liberale partij, de zoo heilzaam werkende wet van 1842 afgeschaft en het godsdienstig onderwijs uit de openbare scholen verbannen. De geest des ongeloofs won, door zijne ver-

leidelijke beloften en zijne doortrapte voorzichtigheid in de toepassing der beginselen een aantal volgelingen. Zóó ontstond er eene ongelukkige verdeeldheid tusschen de zonen van het ééne vaderland, en werd die eenheid gebroken, welke alleen in staat is om den bloei van godsdienst en Staat te verzekeren.

Noord-Nederland werd, ook na zijne herstelling in 1815, als eene *Missie* bestuurd door een *Internuntius*, bijgestaan door 7 *aartspriesters*, Limburg en N. Brabant door *apostolische Vicarissen*. Niettegenstaande alle door den pauselijken Stoel aangewende moeite en het in 1827 gesloten Concordaat, bleven de Katholieken nog steeds van de gelijkheid met andere gezindten verstoken. Door de Grondwet van 1848 werd aan alle Nederlanders vrijheid van godsdienst en gelijke bescherming van wege de Regeering toegezegd. Niet altijd evenwel werd aan deze bepalingen eene even oprechte en rechtvaardige uitvoering gegeven.

In *Engeland* ontwaakte in het begin der 19^e eeuw de geest des geloofs en maakte voortdurend groote vorderingen. Daartoe droegen de, uit Frankrijk door de Revolutie verbannen, priesters zeer veel bij, terwijl ook het Engelsche Gouvernement den Katholieken eenige grootere vrijheid schonk. De groote Ierlander *O' Connell* ondernam, met bewonderenswaardig talent en moedige volharding, den strijd voor de volkomene vrijheid van godsdienst. Na een kamp van 20 jaren, werden de wenschen van dien ijverigen patriot gedeeltelijk vervuld en den Katholieken de vrije uitoefening van den godsdienst teruggeschonken, en hun recht om lid van het Parlement of ambtenaar van den Staat te worden, erkend. (1829).

In *Engeland* en *Schotland* ging nu het Katholicisme met reuzenschreden vooruit. Ontelbare bekeeringen uit alle standen hadden er plaats: vele adellijken en ge-

leerden, vooral Anglikaansche geestelijken en Universiteitsleeraars kwamen tot de katholieke Kerk over. Op dit oogenblik staat deze in hoogen bloei en boezemt den andersdenkenden eerbied en ontzag in.

Niettegenstaande de erkenning van sommige rechten der Katholieken, bleven zij in *Ierland* nog steeds gebukt onder den druk der tirannieke overheersching. Hunne ontevredenheid sloeg meer dan eens tot opstand over, welke echter telkens met geweld onderdrukt werd. Ofschoon grootendeels arm, blijft *Ierland* met het onderhoud der rijk bezoldigde Anglikaansche geestelijkheid belast. Ook vindt dit bewonderenswaardig volk in zijn diep gevestigd geloof de kracht en den moed om liever armoede, hongersnood en verdrukking te verduren, dan den godsdienst zijner vaderen te verlaten. Zij, die niet meer in staat zijn, om in hun levensonderhoud te voorzien, verhuizen bij duizenden naar Amerika.

In *Duitschland* genoot de Kerk na 1814, over 't algemeen rust en vrijheid. Deze werd echter in Oostenrijk nog steeds belemmerd door de Jozefistische wetten en verordeningen, welke wel eenigszins verzacht, doch niet gansch vernietigd waren. Dit geschiedde eerst in 1855. *Pruisen* bleef steeds een echt *Protestantsche* Staat, die der Kerk wel eenige vrijheid schonk, doch voortdurend trachtte met absolute macht de godsdienst-aangelegenheden te regelen. Hieruit ontstond strijd tusschen Staat en Kerk, vooral over het vraagstuk der *gemengde Huwelijken*. De aartsbisschop van Keulen, *Clemens-August von Droste zu Vischering*, handhaafde het kerkelijk voorschrift, dat *alle* kinderen uit een gemengd huwelijk geboren, moeten katholiek worden. Een koninklijk besluit van 1825 bepaalde het tegendeel. De Aartsbisschop werd gevangen genomen en weldra deelde *Martinus van Dunin*, aartsbisschop van Gnesen en Posen, hetzelfde lot.

Aan deze vervolging werd een einde gesteld door den nieuwen koning *Frederik Wilhelm IV* (1840). Hij trachtte het aangedane onrecht te herstellen en het veroorzaakte leed te doen vergeten, door de Katholieken met welwillendheid en inschikkelijkheid te behandelen. Van toen af genoot de Kerk in Pruisen eene tamelijk voldoende vrijheid, tot op onze dagen, die weer eene nieuwe en vinnige vervolging zagen ontbranden. Bisschoppen en priesters, die als moedige verdedigers van de rechten der Kerk optraden, werden gevangen genomen of uit hun vaderland verbannen; bijna alle kloosterlingen werden, als gevaarlijk voor den Staat uit het land verwezen en honderden parochiën bleven geruimen tijd van hunne herders beroofd. Sinds 1886 is de „Culturkampf” aan 't bedaren.

In *Rusland* hadden de weinige Katholieken, die aldaar verblijven, alsook de Polen, na Napoleons val, eenigen tijd rust. Doch keizer *Nikolaas I* hervatte de vervolging. Door beloften en dwang, trachtte hij hen tot afval te brengen. Met onwrikbare kracht, doch tevens met beleid en zachtmoedigheid, trad Gregorius XVI, als verdediger der rechten van de Katholieken op en nog kort voor zijnen dood (1 Juni 1846) stond deze Paus tegenover den machtigen Czaar bij diens bezoek te Rome, en bracht dezen, met apostolische vrijmoedigheid, het gepleegde onrecht onder de oogen. Er werden vervolgens tusschen Rome en Rusland onderhandelingen aangeknoopt, welke echter voor de Katholieken van dit land weinig voordeel aanbrachten.

§. 5. **Pius IX en Leo XIII.**

Een der beroemdste en grootste pausen, die ooit den Stoel van Petrus bekleedden, werd den 16 Juni 1846

gekozen en nam den naam van *Pius IX* aan. Van hem, dien de nageslachten wellicht *Pius den Gröote* zullen noemen, willen wij in het kort de geschiedenis verhalen en hem voorstellen in den luister zijner macht als *Opperhoofd der Kerk* en tevens in de verhevenheid van zijnen moed en zijne standvastigheid als *Martelaar* voor waarheid en recht. *Pius IX*, vóór zijne verheffing op den pauselijken troon, *Joannes-Maria* genaamd, is afkomstig uit de grafelijke familie van *Mastai-Ferretti*. Hij werd te *Sinigaglia*, eene kleine stad der Kerkelijke Staten, den 13 Mei 1792 geboren. Hij was de 259^e paus der Kerk van Christus en, onder dit getal is hij, na Petrus, de eerste die meer dan 25 jaren geregeerd heeft. Zijne keuze werd met uitbundige vreugdeblijken begroet, niet alleen door Italië, maar door de gansche wereld. *Pius* had, van den beginne geen ander streven, dan aan de verheven zending, hem door God toevertrouwd, te beantwoorden.

Zijn liefdevol hart wenschte allen gelukkig te maken en in de eerste plaats dacht hij aan zijn bemind volk van Rome. Hij schonk het alles, wat zijn vaderhart geven kon, zonder aan zijne plichten ontrouw te worden.

Doch de geest des opstands tegen goddelijk, zoowel als tegen menschelijk gezag, die in 1848, in bijna alle landen van Europa, zoovele verwoestingen aanrichtte, was ook over Italië heengevaren en zelfs in de Kerkelijke Staten doorgedrongen. De oproermakers, die den Paus als den verdediger, ja den hoogsten vertegenwoordiger van alle gezag beschouwden — en terecht — besloten nu zijnen troon omver te halen (1).

(1). Ook zij hier nog opgemerkt, dat deze en alle andere vervolgingen des Pausen, door de vrijmetselarij en andere geheime genootschappen aangestoot, niet ten doel hadden, om het volk te bevrijden, dat

De geheime genootschappen werkten met zooveel ijveren volharding, dat zelfs een deel der Romeinsche bevolking in beweging kwam. Eindelijk brak de revolutie uit: door de vreemde benden, van alle zijden toegestroomd, werden de grootste baldadigheden gepleegd en zelfs 's Pausen Minister, Graaf *Rossi*, verraderlijk vermoord. Pius IX werd in zijn eigen paleis door eene woeste menigte belegerd, doch hij ontkwam aan het gevaar door eene geheime vlucht. Den 25 November 1848 kwam hij te *Gaëta* aan. Aldaar werd hij door koning *Ferdinand* van Napels, tot wiens gebied die stad behoorde, met grooten luister ontvangen.

Intusschen werd te Rome de *Republiek* uitgeroepen en de stad aan de vreeselijkste wanordelijkheden overgeleverd. Frankrijk, dat een oogenblik in gevaar geweest was, van de gruwelen der *Roode Republiek* te zien terugkeeren, genoot wederom rust onder het bestuur eener *Nationale Vergadering* en van den President der Republiek, *Lodewijk Napoleon*. Generaal *Oudinot* werd nu met een legerkorps naar Rome afgezonden; hij nam de stad in, verjoeg het revolutionnair gespuis en herstelde er de orde (5 Juli 1849.)

Pius IX keerde in zijne hoofdstad terug den 12 April 1850, en werd er met geestdrift en liefde ontvangen.

Nu hervatte de groote Paus zijn leven van werkzaamheid, liefde en opoffering. Onder zijn vaderlijk bestuur, bloeiden in de Kerkelijke Staten godsdienst, kunsten, wetenschappen en nijverheid.

in werkelijkheid eene groote vrijheid genoot, of om een deel der Kerkelijke Staten, zelfs niet om Rome in bezit te krijgen. Het hoofdoel der heiligschendende rooverijen was geen ander, dan den Paus de vrijheid te benemen, zijn gezag te ondermijnen en, zoo 't mogelijk ware, te vernietigen en zóó de Kerk en met haar het geloof van de aarde te doen verdwijnen. Tot dit helsche doel zijn der Revolutie alle middelen goed. Eerst huichelarij en meened; later openlijk geweld en bloedige vervolging.

Gedurende dit tijdperk van rust en vrede, dat tot 1850 voortduurde, wijdde Pius zijn leven aan onvermoeide zorgen en arbeid voor het welzijn der Kerk. Onder de voornaamste gebeurtenissen dier jaren moeten wij tellen, den bloei der katholieke missiën in andere werelddeelen; de uitbreiding van het geloof, vooral in N. Amerika; de herleving van den godsdienstzin in Frankrijk en andere landen; de nauwere aaneensluiting van het Episcopaat met den pauselijken Stoel; het sluiten van concordaten, ter bevordering van de vrijheid der Kerk, met verscheidene Staten, onder andere met *Oostenrijk* (1855) en met *Spanje* (1851). Ook werd in 1850 door den Paus de kerkelijke Hiërarchie (1) hersteld in Engeland, alwaar het bestuur der Kerk aan één aartsbisschop (van Westminster) en 12 bisschoppen werd toevertrouwd. Hetzelfde geschiedde in Nederland (1853), alwaar *Utrecht*, als aartsbisdom en *Haarlem*, *Breda*, *'s-Hertogenbosch* en *Roermond* als bisdommen opgericht of hersteld werden.

Onder de glorievolle dagen van Pius IX schitterde vooral de 8ste December 1854. Op het verzoek des Pausen waren er ongeveer 200 bisschoppen, uit alle deelen der wereld, naar Rome gesneld. Omringd door deze eerbiedwaardige schare, sprak Pius, in de basiliek van St. Pieter, de plechtige verklaring uit: *dat de Onbevleete Ontvangenis der H. Maagd een punt is van het katholiek geloof.* (2).

(1). In Engeland en ook in Nederland droegen, vóór de herstelling, de Apostolische Vicarissen, die aldus de Kerk bestierden, den bisschopstitel van steden uit vreemde landen. Thans werden in gemelde landen Bisschoppelijke zetels aangericht, wier naam voortaan door de bisschoppen zou gedragen worden.

(2). Dit wil zeggen: ieder Katholiek is verplicht te gelooven, dat Maria, van het begin af van haar bestaan, nooit met de erfzonde is besmet geweest, en dus altijd versierd geweest met de heiligmakende genade. Deze uitspraak was niet eene nieuwe waarheid, want zij was vervat in de goddelijke Openbaring, doch thans eerst werd zij plechtig uitgesproken en iederen Katholiek de verplichting opgelegd die te gelooven.

DE ONBEVLEKTE MOEDER MAAGD.

De onbeschrijfelijke vreugde, waarmede de katholieke wereld deze uitspraak ontving en de jubelkreten, met welke zij die begroette, waren voor Pius een hemelsche troost na zooveel zielelijden. Deze heuglijke gebeurtenis, alsook de liefde en de kinderlijke toegenegenheid van bisschoppen en geloovigen, waarvan de Paus voortdurend de schitterendste blijken ontving, versterkten zijne ziel voor de dagen van droefheid en smart, welke aldra weer voor hem zouden aanbreken.

Het *liberalisme*, gesteund door de geheime genootschappen, had reeds voor langen tijd, een eeuwigen haat gezworen aan het pausdom, waarin het ongeloof zijn machtigsten tegenstander erkende. Daar immers, waar Regeering en volk luisteren naar de leer en de vermaningen des Pausen, zullen rust, vrede en welvaart heerschen, daar zullen de aanslagen der revolutie ijdel zijn.

Reeds in 1858 begonnen Pius' vijanden tegen hem een strijd van laster, verguizing, hoon en smaad, in openbare vergaderingen of dagbladen dagelijks herhaald. In 1859 maakten zich revolutionnaire benden, onder goedkeuring en aanmoediging van het Piëmonteesch Gouvernement, dat geheel in handen was der geheime genootschappen, van een deel der Kerkelijke Staten meester. Het volgende jaar rukte een Piëmonteesch leger de grenzen over, verpletterde onder de overmacht het kleine doch dappere leger, onder de aanvoering van *De La Moricière*, en bombardeerde *Ancona*. Nu werden de *Marken* en *Umbrië* van den Kerkelijken Staat afgerukt en bij het nieuwe, zoogenaemde *koninkrijk Italië* gevoegd.

Te midden van zooveel droefheid en smart werd Pius voortdurend getroost door de liefde en offervardigheid der Katholieken, wier zonen in grooten getale —

vooral uit *Frankrijk* en later uit *Nederland* en *België* toestroomden, om in het pauselijke leger dienst te nemen en als trouwe bewakers van Pius en verdedigers zijner rechten op te treden. Ook zonden de geloovigen van bijna alle landen telken jare offers naar Rome, om den beroofden Paus in staat te stellen in het bestuur der Kerk te voorzien.

In zijn vurig geloof en het betrouwen op Gods hulp vond Pius die kracht en dien moed, waarmede hij steeds optrad als de verdediger van de ware vrijheid (1), van recht en rechtvaardigheid en van die beginselen, welke alleen in staat zijn de Maatschappij te redden. Dit deed hij vooral in den beroemden Zendbrief (*Encycliek*) van 1864, waaraan eene *lijst* is toegevoegd (*Syllabus* genaamd), waarin de hoofddwalingen van onzen tijd worden opgesomd en veroordeeld.

Ofschoon de rijkste en schoonste provinciën overweldigd waren, bleef de Revolutie onvoldaan en verlangde met onstuimige kreten, Rome tot *hoofdstad van Italië*. De rooverhoofdman *Garibaldi*, met zijne woestebenden, gesteund door Piëmonteesche soldaten, waagden een nieuwen inval op het pauselijk gebied, doch zij werden door de dappere *Zouaven*, te *Mentana*, totaal verslagen en op de vlucht gedreven. Nu werd de rust, gedurende een paar jaren, niet merkkelijk gestoord en kon Rome op plechtige wijze het feest vieren van Pius' vijftigjarig Priesterschap (11 April 1869). Dit feest viel eene oprechte en algemeene deelneming over de gansche wereld te beurt.

Doch weldra verscheen een nog plechtiger en indrukwekkender dag, namelijk de 8^e December 1869.

(1). Dit deed hij o. a. in 1863 toen hij, de zwakke grijsaard, alleen van alle Europeesche machten de stem verhef om plechtig te protesteeren tegen de onderdrukking en woeste vervolging, welke Polen van Rusland te verduren had.

Op dien dag werd door Pius IX de 20^e *Algemeene Kerkvergadering* geopend, bekend onder den naam van *Vatikaansch Concilie*. Meer dan 700 eerbiedwaardige mannen waren uit alle oorden der wereld toegestroomd en rondom hun Opperhoofd vereenigd. In dit Concilie werden eenige hoofdwaarheden van ons geloof nader bepaald en plechtig verklaard. Ook werd er gesproken: *Het is een geloofspunt, dat de Paus onfeilbaar is, als Opperhoofd der Kerk*. Dit wil zeggen: *Wanneer de Paus, als Opperhoofd der Kerk, plechtig uitspraak doet, wat door alle Katholieken moet aangenomen of verworpen worden, over een punt van geloofs- of zedenleer, dan kan hij ons geene dwaling verkondigen*.

Dit leerstuk is niet nieuw: Petrus, als opperste leeraar der Kerk, was onfeilbaar en zijne opvolgers insgelijks: doch hetgeen vroeger eene eenvoudige *waarheid* was, werd thans door die plechtige uitspraak, verklaard een *punt des geloofs* te wezen.

Het Concilie, dat ruim 7 maanden was vereenigd geweest, werd in de maand Juli 1870, ter oorzaak der dreigende tijdsomstandigheden, geschorst, en de Vaders keerden huiswaarts.

Toen brak de vreeselijke Fransch-Duitsche oorlog van 1870 uit, waarin de wereld getuige was van de heldhaftige zelfopoffering van geestelijken en kloosterlingen, bij de verzorging van zieken en de verpleging der gewonden. Met dat jaar begon ook weer een tijdperk van vervolging voor de Kerk en van droefheid en smart voor Pius IX.

Het Fransch bezettingsleger, dat sedert 1849 daar verbleef, werd uit Rome teruggeroepen: (1) een Piëmonteesch leger rukte op naar de hoofdstad der

(1). Juist dienzelfden dag verloren de Franschen hun eersten grooten veldslag!

christen-wereld. Het bombardement begon; de pause-lijke Zouaven boden dapper weerstand: doch, dewijl zij tegen de overmacht niet bestand waren, staakten zij, op 's Pausen bevel, de verdediging.

Den 20^{en} September 1870 drongen de Piëmonteezen door de *Porta Pia* binnen en maakten zich van de stad meester. De kloosters werden opgeheven en hunne goederen in beslag genomen. De Paus werd van toen af tot aan zijnen dood, in zijn eigen paleis, als een gevangene bewaakt door de soldaten des overweldigers. In dien tijd begon ook (1873) eene felle vervolging tegen de Kerk, niet slechts in *Italië*, maar vooral ook in *Duitschland* en *Zwitserland*, welke grootendeels tot op den huidigen dag voortduurt. Met den moed en de standvastigheid der eerste Christenen beziel, bleven bisschoppen, priesters en geloovigen aan God en hun geweten getrouw. Mochten de weinigen, die zich onder den naam van *Oud-Katholieken*, van de Kerk afgescheurd en met de *Jansenisten* en *Protestanten* verbonden hebben, van den weg der dwaling terugkeeren!

O! hoe menigmaal heeft, bijzonder in de laatste jaren zijns levens, het teedere hart van *Pius* getreurd; hoe dikwijls heeft hij, voor het kruisbeeld des Verlossers neergeknield, tranen gestort over al die onheilen, in Gods Kerk aangericht en vooral over het ongeluk van zoovele zielen, die, door het ongeloof en den geest des opstands meegesleept, hunnen ondergang te gemeet snellen! Eindelijk na eene roemvolle en, voor de Kerk zegenrijke regeering van bijna 32 jaren, riep God Zijnen getrouwen dienaar tot zich, om hem, gelijk wij hopen, in de rij der heilige belijders op te nemen. Den 7^{en} Februari 1878 verspreidde zich over de heele aarde de treurmare des doods van den zo innig geliefden Paus.

De vijanden der Kerk hadden dezen dag lang en vurig gewenscht, thans meenden zij, dat er een beslissende slag tegen het pausdom kon en moest geslagen worden.

De Katholieken verhieven in bange verwachting, doch met kinderlijk vertrouwen hun gebed ten hemel. Onder de leiding van Hem, die den stormen gebiedt, bleef alles kalm en rustig; de kardinalen vergaderden en weinige dagen later was de nieuwe Paus gekozen. Den 20 Februari werd aan de stad en de geheele katholieke wereld verkondigd, dat der Kerk een zichtbaar Opperhoofd, den geloovigen weer een geestelijke Vader geschonken was. Kardinaal Pecci, geboren te Carpineto, den 2en Maart 1810, werd op den Stoel van den H. Petrus verheven.

Hij nam den naam aan van Leo XIII. Deze groote Paus dwingt zelfs den vijanden der Kerk eerbied en hoogachting af door de schranderheid van zijn geest, de standvastigheid van zijn karakter en de vaderlijke goedheid van zijn hart. Door zijn beleid en zijne voorzichtigheid kwam er eene overeenkomst met het Duitsche Keizerrijk tot stand, waardoor aan de felle woede van den Cultuurskamp een einde gesteld werd. Niet alle zoogenaamde kerkelijke wetten werden opgeheven; nog immer bleef de vrijheid der Kerk door onrechtvaardige banden aan de willekeur der Staats-almacht vastgekneld.

In Frankrijk en Italië, waar het radicalisme meester is, blijft de vervolgingswoede tegen de Kerk nog immer voortbestaan. Tegen het einde van 1887 mocht het Opperhoofd der Kerk den vijftigsten verjaardag zijner priesterwijding herdenken. Het volgende jaar werd, als het jubeljaar des Pausen, door de geheele katholieke wereld gevierd met een geestdrift, gelijk men er zelden gezien heeft. Van alle hoeken der aarde

ging de kreet op: *naar Rome!* en die kreet vond weerklank in de harten der geloovigen. Duizenden trokken naar de eeuwige stad — het was een ware kruistocht der liefde — om den algemeenen Vader der Christenheid geluk te wenschen en hem de blijken hunner hoogachting en kinderlijke toegenegenheid aan te bieden.

Moge de Almachtige, door de voorspraak der onbevleete Moeder-Maagd, den veelgeliefden Paus, vele jaren voor het welzijn der Kerk sparen! Moge Hij den Paus kracht en sterkte schenken, om voortdurend zijne eigene smarten en het lijden zijner dierbare kinderen, waaraan hij zoo innig deelneemt, met dienzelfden moed en dat vaste betrouwen, welke wij steeds in zijnen voorganger bewonderd hebben, te verduren. Dat eindelijk Gods Almacht de vijanden der Kerk vernedere en verstrooie — of liever, dat zijne barmhartigheid de afgedwaalden tot den godsdienst terugvoere; dat weldra rust en vrede terugkeeren en Leo XIII getuige zij van de heerlijkste overwinning der Kerk — dat is zeker de wensch van alle Katholieken.

BIJVOEGSEL.

1^e Noot.

Over de tijdelijke macht des Pausen.

Hoe is de tijdelijke macht der pausen ontstaan?

Nadat het Christendom met Konstantijn den troon der Romeinsche keizers beklommen had, schonken de vorsten aan de Kerk bezittingen, welke zij van hun gezag *vrij* verklaarden. Door de uitbreiding des geloofs steeg immer het aanzien der pausen, die, als plaatsbekleeders van Christus, door de volkeren innig vereerd werden. De keizers, die wellicht gevoelden, dat door den luister van het pausdom den glans van hunnen troon verduisterd werd, verlieten Rome. Toen later hun zetel uitsluitend te Konstantinopel gevestigd bleef, was Italië bijna geheel aan zich zelven overgelaten en bevond zich zonder verdediging tegenover de invalende barbaren. Daar zij zagen dat de Keizer en zijne legers hen verlieten, namen de volkeren hunne toevlucht tot den Paus. En werkelijk, Rome en een gedeelte van Italië werden door zijne tusschenkomst gered. Zoo werd *Atilia* in zijnen verwoestenden tocht tegengehouden door *Leo den Groote*. *Gregorius* beschermde Rome tegen de Longobarden.

Dewijl paus *Zacharias* de verwoestingen der barbaren door de macht van zijn woord niet meer kon beletten, riep hij de hulp der Franken in. *Pepijn* versloeg de Longobarden en schonk aan den pauselijken

Stoel de steden, welke vroeger het *Grieksche Exarchaat* en *Pentapolis* uitmaakten. Toen nu eenige jaren later de Longobardische Koning weder 's Pausen gebied had aangevallen, verscheen *Karel de Groot* in Italië. Hij versloeg de Longobarden, bevestigde het geschenk door zijn vader Pepijn gedaan en voegde er eenige provinciën bij. Op het Kerstfeest van het jaar 800, legde deze groote Keizer de akte, waarbij de souvereiniteit over die landen aan den Paus werd afgestaan, op het graf van den H. Petrus neder.

Ziedaar hoe de tijdelijke macht op volmaakt rechtvaardige wijze ontstaan is. Een bezit van meer dan duizend jaren heeft den Paus daarin bevestigd. Waar ter wereld is er een vorst, die zulke rechtstitels kan aanwijken?

Is een tijdelijk gebied voor den Paus noodzakelijk?

Ja, dit is noodig, opdat de Opperherder der Kerk zijne, door Christus hem opgedragen zending, met goed gevolg kunne vervullen. Daartoe toch is het noodzakelijk dat de Paus *volkomen vrij zij*, om den volkeren de waarheid te verkondigen en hen tegen de dwaling te waarschuwen; om bisschoppen aan te stellen en met hen een onbelemmerd verkeer te onderhouden. Hij moet onafhankelijk zijn, opdat van alle hoeken der wereld de geloovigen tot hem vrijen toegang hebben en hunne twijfelingen of geschillen aan zijn oordeel kunnen onderwerpen. Die onafhankelijkheid is hem noodzakelijk, wanneer hij, als verdediger van waarheid en rechtvaardigheid, zijne stem moet verheffen tegen koningen en vorsten. Zou hij die vrijheid bezitten, indien hij onderdaan was van een anderen vorst? (1) Voorzeker neen. Dit wordt ons door de

(1). Def. Decl. lib. gall. en Sermon sur l'Unité de l'Eglise.

geschiedenis geleerd en op dit oogenblik kunnen wij, met eigen oogen, de rampzalige gevolgen van den roof der Kerkelijke Staten aanschouwen.

Wij besluiten dan met de woorden van Bossuet: (2). „God wilde, dat die Kerk, (van Rome) de algemeene moeder aller koninkrijken, in het vervolg van geen enkel koninkrijk zou afhankelijk zijn; dat de zetel, waarin alle geloovigen de eenheid moeten bewaren, boven alle partijkeuzen, welke de naijver der Staten zou kunnen voortbrengen, zou verheven zijn. De Apostolische Stoel bezit daarom het oppergezag over Rome en zijne Staten, opdat hij zijne geestelijke macht met grootere veiligheid en vrijheid zou kunnen uitoefenen.”

Terecht dan zeide Napoleon I (nadat hij in het ongeluk al de helderheid zijns geestes had terugbekomen): „De Paus is niet te Parijs — en dat is goed. Wij eerbiedigen zijn geestelijk gezag juist daarom, dewijl hij noch te WEENEN, noch te MADRID woont; en deze steden hebben dezelfde reden van tevredenheid Dat hebben de eeuwen aldus voortgebracht en dat hebben ze goed gedaan; want men kan voor het bestier der zielen geen voordeelijker inrichting uitdenken.”

Uit het voorgaande blijkt duidelijk de reden, waarom Pius IX, gelijk overigens alle pausen, met zooveel moed en standvastigheid de rechten der Kerk verdedigde en niet ophield te protesteeren tegen de ontrooving der Kerkelijke Staten. Dat alles deed hij met des te meer recht, dewijl van hem de afstand zijner tijdelijke macht geëischt werd in naam van *beginselen*, waardoor alle onrecht, trouweloosheid en bedrog worden gerechtvaardigd en alle gezag, zoowel tijdelijk als geestelijk, ondermijnd en vernietigd wordt.

Moge weldra de dag aanbreken, waarop de wereld den

(2) Pour le Pontificat, zeide Thiers eens, il n'y a d'indépendance que dans la vraie souveraineté même.

Paus als den waren verdediger van orde en recht, huldigen zal!

IIe NOOT.

Veroordeeling van Hus.

Vele der Kerk vijandige schrijvers maken de tegenwerping, dat *Hus* veroordeeld en ter dood gebracht werd, niettegenstaande hij voorzien was van een koninklijken brief van *vrijgeleide*.

Hierop antwoorden wij: 1° in den brief des Konings werd aan Hus alleen bescherming beloofd tegen geweld van den kant der *onderdanen*.

2°. De Koning had geen recht hem aan het oordeel van het Concilie te onttrekken.

3°. Hus zelf had zich op de Kerkvergadering be-roepen en dus hare rechtsmacht erkend.

4°. Hus werd met de meeste welwillendheid en toegewendheid door den Paus en het Concilie behandeld. De vaders van het Concilie smeekten den Koning en de wereldlijke rechters, dat zij Hus niet zouden ter dood brengen, maar tot eeuwigdurende gevangenis veroordeelen. Doch koning Sigismond, overtuigd hoe gevaarlijk ook voor den Staat Hus was, door wiens leerstellingen reeds verzet, oproer en verwarring van allerlei aard ontstaan waren, sprak over hem het doodvonnis uit.

IIIe NOOT.

De Bartholomeüsnacht.

De moord, op een aantal Protestanten, in den nacht

van 24 Augustus 1572, te Parijs gepleegd, wordt gewoonlijk *Bartholomeïsnacht* genoemd. Ook wordt dit misdrijf *bloedbruiloft* geheeten, omdat het bij gelegenheid van het huwelijk van *Hendrik van Navarra* plaats greep.

Ofschoon de *Hugenoten* door hunne buitensporigheden en samenzweringen tegen het wettig gezag met strengheid verdienden behandeld te worden, zoo kan toch het schandelijke feit van dien sluipmoord door niemand verdedigd en volkomen gerechtvaardigd worden. Dewijl echter door partijdige schrijvers de schuld daarvan op de *Katholieke Kerk* geworpen wordt, willen wij in 't kort bewijzen, dat deze daaraan geheel vreemd gebleven is en die onmenselijke barbaarschheid afkeurt. De gansche verantwoordelijkheid valt neer op de moeder des Konings, *Catharina van Medicis*, en op zijne raadslieden.

Dezen, uit heerschzucht, naijver en politieke inzichten, hadden besloten, om *Coligny* en de andere hoofden der *Hugenoten* in 't geheim om te brengen. Zij hielden derhalve den Koning de verraderlijke plannen der Hervormden voor oogen en trachtten hem te overtuigen, dat zijne kroon, ja zelfs zijn leven in gevaar was. Toen eindelijk stemde de Koning toe en gaf bevel, om alle hoofden der vijandige partij om te brengen.

Nadat alle voorbereidselen in 't geheim gemaakt waren, gaf de klok van St. Germain in den nacht het noodlottige teeken. De soldaten en de opgehitste burgers maakten zich aan allerlei gruwelen schuldig; een aantal *Hugenoten* verloor het leven en zelfs ook *Katholieken* vielen, te midden der verwarring, onder den dolk van persoonlijke vijanden. Ook in andere steden, waar de *Hugenoten* zich aan verregaande buitensporigheden hadden schuldig gemaakt, brak de volks-

woede tegen hen los en werden er velen vermoord (1.)

Een paar dagen later verscheen de Koning in het Parlement en verklaarde daar plechtig, dat hij de verantwoordelijkheid van het gebeurde op zich nam en gaf tevens menigvuldige redenen aan, om zijn bevel te rechtvaardigen. Onder andere beriep hij zich op de misdaden, de trouweloosheid en ondankbaarheid der Hugenoten en vooral van Coligny, die de geheele koninklijke Familie zou hebben willen vermoorden.

Overigens waren de Hugenoten opstandelingen tegen het wettig gezag, fanatieken, wier buitensporigheden de weerwraak, zoo niet geheel verontschuldigen, dan toch begrijpelijk maken. Reeds hadden zij in vele steden 't koninklijk gezag de gehoorzaamheid geweigerd, tegen het koninklijk leger twee belegeringen doorgestaan, vreemde troepen in het land geroepen en vier veldslagen geleverd.

Hieruit zien wij, dat alleen *politieke inzichten* de hoofddrijfveer zijn geweest, tot het plegen van dien moord; ook werd de godsdienst, noch door den Koning, noch door de aanhitters tot-, noch door de uitvoerders van het schandelijke bedrijf, in de zaak betrokken. Eindelijk zijn er geene bisschoppen of priesters geweest, die daaraan deel namen, ja zelfs werden door hunne bescherming vele Hugenoten, vooral te Lyon en Toulouse, gered. De Kardinaal van Lotharingen, die tot de familie der *Guise's* (de hoofdleiders) behoorde, bleef geheel vreemd aan den gruwel; hij was op dat oogenblik te Rome voor de keuze eens opvolgers van Pius V. — En nochtans vindt men schrijvers, die gemelden Kardinaal als medeplichtig voorstellen!

(1) La Popelinière, die deze kwestie van nabij onderzocht heeft, raamt het op 1000 à 1100, te Parijs. Het getal der slachtoffers in andere steden wordt op ongeveer 4000 geschat. Zelfs Georges Gaudy, een ander Fransch schrijver, geeft er slechts 2000.

Dus — zoo besluiten wij — bleef de godsdienst geheel vreemd aan die euveldaad; de Kerk heeft er niet de minste aanleiding toe gegeven en ook daaraan nimmer hare goedkeuring geschonken.

„Maar, — zoo zeggen Protestantsche schrijvers — *de Paus zong toch een plechtig TE DEUM en Rome ontstak vreugdevuren!*

Hierop antwoorden wij: Aan het Romeinsche Hof, gelijk aan alle andere hoven van Europa, werd deze gebeurtenis voorgesteld als een *mislukte aanslag op het leven des Konings, als eene door wapengeweld onderdrukte poging tot vermoording der koninklijke Familie*. Waarom kon men in Rome zich daarover niet verblijden; waarom zou men het afkeuren, dat Gregorius XIII een *Te Deum* van dankzegging voor de redding van Frankrijks koninklijke Familie gezongen heeft? Zelfs sprak de Paus, bij het vernemen der tijding al zuchtende deze woorden: „*Wie weet, of met de schuldigen ook geene onschuldigen zijn omgekomen!*” Nadat de vreeselijke waarheid der feiten te Rome bekend was, *toen sprak de Paus openlijk zijne afkeuring daarover uit en schreef drie boetedagen voor.*

Dat weinige zal wel voldoende wezen, om de Kerk en den Paus van alle blaam te zuiveren — en dat alleen was ons doel.

IVe NOOT.

Gewetensdwang — Inquisitie (1).

Door protestantsche en ongelooovige schrijvers wordt menigmaal de Kerk beschuldigd, als of zij door dwang en uiterlijk geweld ongelooovigen en ketters tot om-

(1). Dit woord, van latijnschen oorsprong, beteekent letterlijk opsparing, navorsching of onderzoek.

helzing van het ware geloof zou gedwongen hebben.

De Kerk dwingt niemand om Katholiek te worden. Ten bewijze geven wij slechts de woorden van den grooten leeraar Hilarius, die de leer der Kerk op dit stuk in de 4^e eeuw reeds zoo krachtig en juist uitdrukte: „Indien iemand dusdanig geweld zou gebruiken, om tot het ware geloof te dwingen, dan zou de leer der Kerk hen te gemoet treden en zeggen: God verlangt geene geloofsbelijdenis. Ik kan alleen hem, die wil, op nemen; hooren hem, die vraagt; teekenen hem, die belijdt.”

Voor al echter wordt der Kerk de zoogenaamde *inquisitie* tot eene misdaad aangerekend.

Hier moeten wij wél onderscheiden: er bestond in de middeleeuwen eene *tweevoudige* inquisitie, namelijk: de *kerkelijke* en de *burgerlijke*. Deze laatste heeft vooral in *Spanje* haren werkkring gehad en wordt daarom gewoonlijk *Spaansche Inquisitie* genoemd. Deze echter behoort niet rechtstreeks tot het gebied der kerkelijke geschiedenis: derhalve zullen wij over haar geen oordeel vellen. Alleen maken wij deze opmerking: dat vele, haar toegeschreven, wreedheden verduidelijkt zijn; dat de werkelijk bestaande, die aan de Kerk verweten worden, op rekening der *Spaansche Inquisitie* moeten gesteld worden, tegen welker misbruiken de pausen menigmaal hunne stem verhieven en overal waar zij konden, trachtten zij daarbij verzachting aan te brengen. — Wat was dan de *kerkelijke Inquisitie*? Zij was eene kerkelijke rechtbank, wier taak het was de ketters en dwaalleeraars te ontdekken en hen vervolgens als schuldig te veroordeelen of als onschuldig vrij te spreken.

Aan degenen, die schuldig bevonden waren, werden *kerkelijke straffen* (zooals de excommunicatie) opgelegd.

Dat de Kerk volkomen recht heeft eene dusdanige rechtbank op te richten blijkt duidelijk, wanneer wij

bedenken, dat elke maatschappij het recht heeft voor haar zelfbehoud te zorgen, door hen, die verwarring en opstand teweegbrengen, als gevaarlijke lieden bekend te maken en desnoods ook uit haren boezem te verwijderen. De Kerk nu is eene, door Christus ingestelde, volmaakte maatschappij. Zij heeft dus volkomen recht om wederspannige kinderen, die ook anderen zouden kunnen verleiden, te veroordeelen, te straffen en buiten hare gemeenschap te sluiten.

Doch, hoe komt het dat de ketters menigmaal straffen, ja zelfs de doodstraf ondergingen?

Hierop antwoorden wij met de volgende aanmerkingen:

1° De kerkelijke wetten schreven alle mogelijke voorzorgsmaatregelen voor, opdat niemand onschuldig zou veroordeeld worden. Ieder aangeklaagde had volkomene vrijheid, om zich te verdedigen en zijne onschuld te bewijzen. Ook werden alle middelen van goeddelijke overtuiging aangewend, om den schuldige tot andere inzichten te brengen. Hij, die zijne schuld bekende en tot inkeer kwam, kreeg vergiffenis.

2°. Hij, die *hardnekkig* in de dwaling bleef volharden, werd veroordeeld en aan den *wereldlijken rechter* overgeleverd. (1) De Kerk zelve en ook hare

(1) Bij deze rechtspleging gingen de Inquisitoren met de meeste voorzichtigheid en lankmoedigheid te werk en bevalen de hardnekkigen nog steeds in de goedertierenheid der wereldlijke macht aan. Zie hier eene gebruikelijke formule van rechtsuitspraak der *kerkelijke* Inquisitie: *Wij hebben verklaard en verklaren bij deze ten beschuldigde N. plichtig aan..., door welke misdrijven hij zich de straf der groote excommunicatie en de verbeuring zijner goederen, ten voordeele der koninklijke kamer en van de schatkist van Z. M. op den hals gehaald heeft. Wij verklaren daarenboven, dat de beschuldigde moet overgegeven worden, gelijk wij hem overlaten aan het gerecht en aan de wereldlijke macht, welke wij liefderijk en op de beste en krachtigste wijze, naar al ons vermogen, smeeken en gelasten, den schuldige met goedheid en mededoogen te behandelen.* (Van Espen. JUS ECCL. UNIVERS PARS II TIT X CAP IV).

geestelijke rechtbanken voerden nooit eene doodstraf uit, want een bekend spreekwoord zegt: *de Kerk heeft afschuw van bloed*; zoo werd er te Rome, waar de Paus ook *als Koning* regeerde de doodstraf nooit op ketters toegepast. Wanneer nu, gelijk het soms gebeurde, een bisschop *als Vorst van een land*, zulk een doodvonnis moest goedkeuren, dan geschiedde dat alleen in zijne hoedanigheid van wereldschen *Vorst*, maar niet als bedienaar der Kerk.

3°. Doch, waarom belastte zich in de middeleeuwen het burgerlijk gezag met de onderdrukking en bestraffing der ketterijen?

a.) Dit geschiedde, omdat in die tijden de Staat innig en nauw met de Kerk verbonden was en de Grondwet van vele Rijken dat voorschreef; omdat de algemeene overtuiging bestond, dat van den bloei der Kerk het welzijn van den Staat afhangt; dat elke aanslag of opstand tegen de Kerk op het burgerlijk gezag terugslaat: dewijl de openlijke prediking der dwalingen de rust in de maatschappij verstoort. *Tot welk doel immers, zegt de H. Augustinus, draagt de vorst het zwaard; hij, die genoemd wordt, de dienaar Gods, de bestraffer van allen, die kwaad doen?*"

b.) Ook moeten wij hierbij in het oog houden, den bijzonderen aard der ketterijen in de middeleeuwen. Zij immers waren even vijandig jegens den Staat als jegens de Kerk: zij randden met stoute onbeschaamdheid het geloof en de zedelijkheid des volks aan; zij predikten den opstand tegen het wereldlijk gezag, verwoestten de kerken, vervolgden en doodden de Katholieken. Men herinnere zich slechts wat wij vroeger over de *Albigensen*, *Waldensers* en *Hussieten* gezegd hebben.

c.) Eindelijk moeten wij opmerken, dat de enkele (doch zeer weinige) *misbruiken*, welke soms, bij het

onderzoek en de uitspraak der kerkelijke Inquisitie plaats hadden, door de Kerk en hare wetten worden *afgekeurd* en alleen aan onberaden ijver, of hartstocht van personen moeten toegeschreven worden. De *instelling zelve* kan men daarom niet afkeuren of veroordeelen; want, wat bestaat er in de wereld, waarvan de menschen soms geen misbruik maken?

NOOT V.

De herroeping van het Edict van Nantes.

De hoofdoorzaak der herroeping van het *edict* was de heerschezucht des Konings, die de oppermachtige beheerscher der Kerk wilde worden, gelijk hij dat in den Staat was. De Hugenoten wilde hij tot de eenheid der Kerk door geweld doen terugkeeren, omdat hij hen als eene partij beschouwde, die ook de eenheid van den Staat bedreigde. Hij meende hen, eens tot de Kerk teruggekeerd, met de overige Katholieken aan zich te onderwerpen. Deze onrechtvaardige vervolgingen kwamen dus niet voort uit 's Konings ijver voor het katholiek geloof, en heeft ook de Kerk daaraan geen de minste schuld.

Paus Innocentius XI keurde de herroeping in ondubbelzinnige woorden af: „ *Deze was niet*, zeide hij, *de wijze waarop de Zaligmaker te werk ging. Men moet de menschen naar den tempel leiden maar niet heenslepen.*

Ook is 't niet onwaarschijnlijk, dat de Koning door de geweldenarijen tegen de Hugenoten, argwaan bij de protestantsche vorsten, die met den keizer van Duitschland tegen Frankrijk een verbond gesloten hadden, zocht op te wekken en aldus dit verbond te breken.

Deze onstaatkundige daad was hoogst noodlottig voor

helzing van het ware geloof zou gedwongen hebben.

De Kerk dwingt niemand om Katholiek te worden. Ten bewijze geven wij slechts de woorden van den grooten leeraar Hilarius, die de leer der Kerk op dit stuk in de 4^e eeuw reeds zoo krachtig en juist uitdrukte: „Indien iemand dusdanig geweld zou gebruiken, om tot het ware geloof te dwingen, dan zou de leer der Kerk hen te gemoet treden en zeggen: God verlangt geene geloofsbelijdenis. Ik kan alleen hem, die wil, op nemen; hooren hem, die vraagt; teekenen hem, die belijdt.”

Voor al echter wordt der Kerk de zoogenaamde *inquisitie* tot eene misdaad aangerekend.

Hier moeten wij wél onderscheiden: er bestond in de middeleeuwen eene *tweevoudige* inquisitie, namelijk: de *kerkelijke* en de *burgerlijke*. Deze laatste heeft vooral in *Spanje* haren werkkring gehad en wordt daarom gewoonlijk *Spaansche Inquisitie* genoemd. Deze echter behoort niet rechtstreeks tot het gebied der kerkelijke geschiedenis: derhalve zullen wij over haar geen oordeel vellen. Alleen maken wij deze opmerking: dat vele, haar toegeschreven, wreedheden verduidelijkt zijn; dat de werkelijk bestaande, die aan de Kerk verweten worden, op rekening der *Spaansche Inquisitie* moeten gesteld worden, tegen welker misbruiken de pausen menigmaal hunne stem verheven en overal waar zij konden, trachtten zij daarbij verzachting aan te brengen. — Wat was dan de *kerkelijke Inquisitie*? Zij was eene kerkelijke rechtbank, wier taak het was de ketters en dwaalleeraars te ontdekken en hen vervolgens als schuldig te veroordeelen of als onschuldig vrij te spreken.

Aan degenen, die schuldig bevonden waren, werden *kerkelijke straffen* (zooals de excommunicatie) opgelegd.

Dat de Kerk volkomen recht heeft eene dusdanige rechtbank op te richten blijkt duidelijk, wanneer wij

bedenken, dat elke maatschappij het recht heeft voor haar zelfbehoud te zorgen, door hen, die verwarring en opstand teweegbrengen, als gevaarlijke lieden bekend te maken en desnoods ook uit haren boezem te verwijderen. De Kerk nu is eene, door Christus ingestelde, volmaakte maatschappij. Zij heeft dus volkomen recht om wederspannige kinderen, die ook anderen zouden kunnen verleiden, te veroordeelen, te straffen en buiten hare gemeenschap te sluiten.

Doch, hoe komt het dat de ketters menigmaal straffen, ja zelfs de doodstraf ondergingen?

Hierop antwoorden wij met de volgende aanmerkingen:

1° De kerkelijke wetten schreven alle mogelijke voorzorgsmaatregelen voor, opdat niemand onschuldig zou veroordeeld worden. Ieder aangeklaagde had volkomene vrijheid, om zich te verdedigen en zijne onschuld te bewijzen. Ook werden alle middelen van goedmoedelijke overtuiging aangewend, om den schuldige tot andere inzichten te brengen. Hij, die zijne schuld bekende en tot inkeer kwam, kreeg vergiffenis.

2°. Hij, die *hardnekkig* in de dwaling bleef volharden, werd veroordeeld en aan den *wereldlijken rechter* overgeleverd. (1) De Kerk zelve en ook hare

(1) Bij deze rechtspleging gingen de Inquisitoren met de meeste voorzichtigheid en lankmoedigheid te werk en bevalen de hardnekkigen nog steeds in de goedertierenheid der wereldlijke macht aan. Zie hier eene gebruikelijke formule van rechtsuitspraak der *kerkelijke Inquisitie*: *Wij hebben verklaard en verklaren bij dese ten beschuldigde N. plichtig aan...*, door welke misdrijven hij zich de straf der groote excommunicatie en de verbeuring zijner goederen, ten voordeele der koninklijke kamer en van de schatkist van Z. M. op den hals gehaald heeft. Wij verklaren daarenboven, dat de beschuldigde moet overgegeven worden, gelijk wij hem overlaten aan het gerecht en aan de wereldlijke macht, welke wij liefderijk en op de beste en krachtigste wijze, naar al ons vermogen, smeeken en gelasten, den schuldige met goedheid en mededoogen te behandelen. (Van Espen. JUS ECCL. UNIVERS PARS II TIT X CAP IV).

geestelijke rechtbanken voerden nooit eene doodstraf uit, want een bekend spreekwoord zegt: *de Kerk heeft afschuw van bloed*; zoo werd er te Rome, waar de Paus ook *als Koning* regeerde de doodstraf nooit op ketters toegepast. Wanneer nu, gelijk het soms gebeurde, een bisschop *als Vorst van een land*, zulk een doodvonnis moest goedkeuren, dan geschiedde dat alleen in zijne hoedanigheid van wereldschen *Vorst*, maar niet als bedienaar der Kerk.

3°. Doch, waarom belastte zich in de middeleeuwen het burgerlijk gezag met de onderdrukking en bestraffing der ketterijen?

a.) Dit geschiedde, omdat in die tijden de Staat innig en nauw met de Kerk verbonden was en de Grondwet van vele Rijken dat voorschreef; omdat de algemeene overtuiging bestond, dat van den bloei der Kerk het welzijn van den Staat afhangt; dat elke aanslag of opstand tegen de Kerk op het burgerlijk gezag terugslaat: dewijl de openlijke prediking der dwalingen de rust in de maatschappij verstoort. *Tot welk doel immers, zegt de H. Augustinus, draagt de vorst het zwaard; hij, die genoemd wordt, de dienaar Gods, de bestraffer van allen, die kwaad doen?"*

b.) Ook moeten wij hierbij in het oog houden, den bijzonderen aard der ketterijen in de middeleeuwen. Zij immers waren even vijandig jegens den Staat als jegens de Kerk: zij randden met stoute onbeschaamdheid het geloof en de zedelijkheid des volks aan; zij predikten den opstand tegen het wereldlijk gezag, verwoestten de kerken, vervolgden en doodden de Katholieken. Men herinnere zich slechts wat wij vroeger over de *Albigensen*, *Waldensers* en *Hussieten* gezegd hebben.

c.) Eindelijk moeten wij opmerken, dat de enkele (doch zeer weinige) *misbruiken*, welke soms, bij het

onderzoek en de uitspraak der kerkelijke Inquisitie plaats hadden, door de Kerk en hare wetten worden *afgekeurd* en alleen aan onberaden ijver, of hartstocht van personen moeten toegeschreven worden. De *instelling zelve* kan men daarom niet afkeuren of veroordeelen; want, wat bestaat er in de wereld, waarvan de menschen soms geen misbruik maken?

NOOT V.

De herroeping van het Edict van Nantes.

De hoofdoorzaak der herroeping van het *edict* was de heerschzucht des Konings, die de oppermachtige beheerscher der Kerk wilde worden, gelijk hij dat in den Staat was. De Hugenoten wilde hij tot de eenheid der Kerk door geweld doen terugkeeren, omdat hij hen als eene partij beschouwde, die ook de eenheid van den Staat bedreigde. Hij meende hen, eens tot de Kerk teruggekeerd, met de overige Katholieken aan zich te onderwerpen. Deze onrechtvaardige vervolgingen kwamen dus niet voort uit 's Konings ijver voor het katholiek geloof, en heeft ook de Kerk daaraan geen de minste schuld.

Paus Innocentius XI keurde de herroeping in ondubbelzinnige woorden af: „ *Deze was niet*, zeide hij, *de wijze waarop de Zaligmaker te werk ging. Men moet de menschen naar den tempel leiden maar niet heenslepen.*

Ook is 't niet onwaarschijnlijk, dat de Koning door de geweldenarijen tegen de Hugenoten, argwaan bij de protestantsche vorsten, die met den keizer van Duitschland tegen Frankrijk een verbond gesloten hadden, zocht op te wekken en aldus dit verbond te breken.

Deze onstaatkundige daad was hoogst noodlottig voor

Frankrijk zelf en bracht in andere protestantsche landen, vooral in Engeland, niet weinig bij tot eene hernieuwde en wreede vervolging der Katholieken.

Zie (Onnoklopp) (*De val van 't Huis Stuart.*)

VI. NOOT.

De opheffing der Jezuïeten-Orde.

Het valt niet in ons bestek, om de Sociëteit der Jezuïeten te verdedigen tegen die ontelbare beschuldigingen en lasteringen, welke voortdurend en, niet het minste in onze dagen, tegen haar zijn uitgebracht. Eén punt echter willen wij in 't kort bespreken, namelijk: de *opheffing der Orde*.

Ziehier de redeneering van de vijanden der Kerk en der Jezuïeten: paus *Clemens XIV* heeft gemelde Orde opgeheven (1773); daaruit volgt een van beide: *of de Orde was schuldig aan de haar ten laste gelegde misdaden — of wel de Paus, die vernietigde, wat zijne voorgangers goedkeurden, heeft gedwaald en levert een bewijs tegen de onfeilbaarheid van 't Opperhoofd der Kerk.*

Wij antwoorden: *geen van beide gevolgtrekkingen ligt in gemeld feit opgesloten.* Om dit duidelijk te maken, stellen wij drie vragen, en geven daarop het antwoord. Vooraf zij bemerkt: wanneer wij spreken van *onschuld*, dan bedoelen wij de Orde *als vereeniging*, in hare strekking en werkzaamheid; want eene Sociëteit is — gelijk eene familie of gemeente — *niet aansprakelijk* voor de buitensporigheden van een of ander harer ledematen, *zoolang zij die niet openlijk goedkeurt of aanmoedigt.* Nu ter zake.

1. Was de Jezuïeten-orde schuldig aan de misdrijven, waarvan zij door sommige Regeeringen aangeklaagd werd?

Volstrekt niet. Ziehier in 't kort de bewijzen:

a. Alle voorgaande pausen hebben steeds de Orde gesteund en beschermd, haren ijver en werkzaamheid geprezen en haar dankgezegd voor de ontelbare diensten, aan de Kerk bewezen. Zij, die zooveel gewicht hechten aan het oordeel van éenen paus, moesten dat van zoovele anderen niet uit het oog verliezen. — Ook Clemens XIV, zegt volstrekt *niet* in de Bul der opheffing, dat de Orde schuldig was.

b. Wie waren de *aanklagers* der Orde? Jansenisten, ongeloofige schrijvers en verklaarde vijanden der Kerk, die aan het staatsroer gezeten waren. Onder deze laatsten telt men vooral *Pombal*, eersten minister van Portugal en de befaamde markiezin *de Pompadour*, die een grooten invloed aan het Hof van Frankrijk uitoefende. Zulke beschuldigers verdienen zeker niet, *alleen op hun woord*, geloofd te worden; *hunne* aanklacht pleit zelfs vóór de vervolgd.

c. Nergens dan ook werden de aanklachten met wettelijke bewijzen gestaafd. De Orde werd integendeel, in Frankrijk, Spanje, Portugal en Napels *zonder vorm van proces* en *zonder dat haar de gelegenheid tot zelfverdediging gelaten werd*, vernietigd en hare leden verbannen. Niet anders handelde, in latere dagen, de beruchte kerkvervolger *Bismarck*.

d. *Frederik II* van Pruisen en *Catharina II* van Rusland, spraken hunne hooge tevredenheid uit over de werkzaamheid der Orde. Zij verzochten zelfs, na derzelver ontbinding, de leden, dat zij zich, als privaategeestelijken aan het welzijn hunner onderdanen zouden blijven wijden.

Dit weinige zal wel voldoende wezen, om onze bewering te staven.

2. Hoe is 't dan mogelijk, dat paus *Clemens XIV* deze verdienstelijke Orde kon opheffen?

Hierbij moeten wij ons het spreekwoord herinneren:
Uit twee kwaden, welke onvermijdelijk zijn, moet men 't geringste kiezen.

Voor dusdanige keus achtte zich Clemens XIV geplaatst. De Regeeringen van Spanje, Frankrijk en Portugal hadden reeds sedert verscheidene jaren op de opheffing der Jezuïeten aangedrongen. Toen zij zagen, dat hunne pogingen ijdel waren en de pauselijke Stoel daartoe niet wilde overgaan, namen zij hunne toevlucht tot geweld. De Jezuïeten werden verdreven, in de gevangenis geworpen of naar de grenzen der Kerkelijke Staten gevoerd; een gedeelte der pauselijke bezittingen werd in beslag genomen en zelfs de bedreiging gedaan, dat gemelde landen zich van de Kerk zouden afscheuren. De Paus stelde alles in 't werk, om den vrede te herstellen, doch te vergeefs. Toen eindelijk oordeelde hij, dat het voor de Kerk — *in de gegeven omstandigheden* — nuttiger was, het gevraagde offer te brengen. Om de reeds gestichte onheilen te herstellen en nog grootere te voorkomen, besloot *Clemens XIV*, hoe ongaarne hij zulks ook deed, tot de opheffing. Als Opperhoofd der Kerk, bezat hij daartoe het gezag en de macht; wij dus moeten zijn besluit eerbiedigen!

3. Hoe stemt de vernietiging eener verdienstelijke Orde met de pauselijke onfeilbaarheid overeen?

Gelijk uit het voorgaande blijkt, is het besluit des Pausen, door den drang der omstandigheden afdwongen, volkomen gerechtvaardigd en kan er van *dwaling* geen spraak wezen. Zelfs in 't geval, dat gemeld besluit onrechtvaardig en onverdedigbaar wezen zou — dan nog staat het in geen verband met de *pauselijke onfeilbaarheid*. Paus Clemens toch heeft hier geene *dogmatische uitspraak* gedaan over punten van geloofs- en zedenleer, maar alleen een maatregel ge-

nomen van kerkelijke tucht. Zie over dat punt de 1^e Noot van dit werkje.

R.K. NORMAALLESSEN
UTRECHT.

OPMERKING

VÓÓR DE

TIJDREKENKUNDIGE LIJST.

Ofschoon wij den dood van den H. Petrus, volgens het meest aangenomen gevoelen in 67 onzer gewone tijdrekening plaatsen en ook andere gebeurtenissen volgens diezelfde tijdrekening bepalen, zoo hebben wij gemeend het jaar van Christus' geboorte in 1 en dat van zijnen dood in 33 te mogen stellen. Zeer velen leerlingen zou een ander jaartal vreemd voorkomen en nadere uitlegging zouden zij moeielijk vatten. Wij laten het dan aan den leeraar over deze chronologische moeielijkheid aan *meergevorderden* te verklaren.

TIJDREKENKUNDIGE LIJST

DER

PAUSEN,

met eenige geschiedkundige noten der voornaamste gebeurtenissen, welke onder hunne regeering hebben plaats gehad.

Iste TIJD VAK.

Van de stichting der Kerk tot Konstantijn den Grooten.
33—313.

Volgno.	NAMEN DER PAUSEN.	Jaar hunner verkiezing.	Sterfjaar.	GEBEURTENISSEN.
1	H. Petrus.	33	67	Bekeering van den H. Paulus. Concilie van Jeruzalem (51). — 1ste vervolging der Christenen onder Nero (64).
2	H. Linus.	67	78	Verwoesting van Jeruzalem (70).
3	H. Cletus.	78	91	2de vervolging onder Domitianus. Uitbreiding des Christendoms in Gallië en Germanje.
4	H. Clemens.	91	100	} 3de verv. onder Trajanus.
5	H. Evaristus.	100	109	
6	H. Alexander.	109	119	
7	H. Sixtus I.	119	128	
8	H. Telesphorus.	128	138	
9	H. Hyginus.	138	142	
10	H. Pius I.	142	150	H. Justinus, Apologist.
11	H. Anicetus.	150	161	
12	H. Soter.	162	174	4de vervolging onder Marcus-Aurelius. Bliksemend Legioen.

Volgno.	NAMEN DER PAUSEN.	Jaar hunner verkiezing.	Sterfjaar.	GEBEURTENISSEN.
13	H. Eleutherius.	174	186	Invoering des Christendoms in Brittanje.
14	H. Victor.	186	200	5de vervolging onder <i>Septimus-Severus</i> . <i>Tertullianus</i> en <i>Origenes</i> .
15	H. Zephyrinus.	200	217	
16	H. Calixtus I.	217	222	
17	H. Urbanus I.	222	231	
18	H. Pontianus.	231	235	6de vervolging onder <i>Mar-</i>
19	H. Antherius.	235	236	<i>minus</i> .
20	H. Fabianus.	236	250	7de vervolging onder <i>De-</i>
21	H. Cornelius.	250	252	<i>cus</i> .
22	H. Lucius.	252	253	
23	H. Stephanus.	253	257	8ste vervolging onder <i>Va-</i>
24	H. Sixtus II.	257	259	<i>lerianus</i> .
25	H. Dyonisius.	259	269	
26	H. Felix I.	269	274	9de vervolging onder <i>Aure-</i>
27	H. Eutychianus.	275	283	<i>lianus</i> .
28	H. Cajus.	283	296	10de vervolging onder
29	H. Marcellinus.	296	304	{ <i>Diocletianus</i> .
30	H. Marcellus.	308	310	
31	H. Eusebius.	310	310	De H. Servatius, bisschop van Tongeren.

II^{de} T I J D V A K.

Van Konstantijn den Groote tot Karel den Groote. 313—800.

Volgno.	NAMEN DER PAUSEN.	Jaar hunner verkiezing.	Sterfjaar.	GEBEURTENISSEN.
32	H. Melchiades.	311	314	Edict van Milaan (313).
33	H. Sylvester.	314	335	1ste Alg. Conc. te Nicea
34	H. Marcus.	336	336	(325). Ketterij van <i>Arius</i> gedoemd Vinding van het H. Kruis. De Rijkszetel wordt van Rome naar Byzantium verplaatst.

Volgno.	NAMEN DER PAUSEN.	Jaar hunner verkiezing.	Sterfjaar.	GEBEURTENISSEN.
35	H. Julius I.	337	352	Dood van Konstantijn (337)
36	Liberius.	352	366	H. Athanasius. Vervolging onder <i>Juliaan den Apostaat</i> (361).
37	Felix II.	366	366	
38	H. Damasus.	366	384	2de Algem. Conc. te Kon- stantinopel (381). <i>Mace-</i> <i>donius</i> veroordeeld. Dood vanden H. Servatius (384)
39	H. Sergius I.	385	398	Theodosius de Grootte.
40	H. Anastasius I.	398	402	H. Ambrosius.
41	H. Innocentius I.	402	417	Inneming van Rome door
42	H. Zosymus.	417	418	<i>Alaric</i> (410). Pelagianisme.
43	H. Bonifacius I.	418	422	
44	H. Celestinus I.	422	432	3de Alg. Conc. te Ephese
45	H. Sixtus III.	432	439	(431). <i>Nestorius</i> gedoemd.
46	H. Leo I, de Grootte	439	461	4de Alg. Conc. te Chalce- donië (451). <i>Eutiches</i> ge- doemd. De H. Remigius, bisschop van Rheims (459)
47	H. Hilarius.	461	467	<i>Attila</i> . Verwoesting van Rome door <i>Genserik</i> .
48	H. Simplicius.	467	483	<i>Clovis</i> , koning der Fran-
49	H. Felix III.	483	492	ken (481).
50	H. Gelasius I.	492	496	
51	H. Anastasius II.	496	498	Bekeering van <i>Clovis</i> . Tol-
52	H. Symmachus.	498	514	biac (496).
53	H. Hormisdas.	514	523	
54	H. Johannes I.	523	526	
55	H. Felix IV.	526	529	
56	H. Bonifacius III.	529	531	
57	H. Johannes II.	532	535	
58	H. Agapitus I.	535	536	
59	H. Sylvester.	536	538	
60	Vigilius.	538	555	5de Alg. Conc. IIe Kon- stantinopel (553). Dwaal- leeren van Origenes ge- doemd.
61	Pelagius I.	555	559	
62	Johannes III.	559	572	De H. <i>Monulpkus</i> , bisschop
63	H. Benedictus I.	573	577	van Maastricht.

Volgno.	NAMEN DER PAUSEN.	Jaar hunner verkiezing.	Sterfjaar.	GEBEURTENISSEN.
64	Pelagius II.	577	590	
65	H. Gregorius I.	590	604	Bekeering van Engeland.
66	Sabinianus.	604	605	H. Augustinus, bisschop
67	Bonifacius III.	606	606	van Kantelberg.
68	H. Bonifacius IV.	607	614	
69	Deusdedit.	614	617	
70	Bonifacius V.	617	625	
71	Honorius I.	626	638	De Turken bemachtigen
72	Severinus.	640	640	Jeruzalem (636). <i>Mono-</i>
73	Johannes IV.	640	642	<i>thelisme</i> . <i>Sergius</i> , patriark
74	Theodorus I.	642	649	van Konstantinopel.
75	H. Martinus I.	649	655	
76	Eugenius I.	655	658	
77	H. Vitalianus.	658	672	H. <i>Lambertus</i> , bisschop
78	Aeodatus.	672	676	van Maastricht.
79	H. Donus I.	676	679	De H. <i>Bonifacius</i> landt bij
				de Friezen aan. (678).
80	H. Agatho.	679	682	6de Alg. Con. van Kon-
				stantinopel. (680); <i>Mo-</i>
				<i>nothelieten</i> veroordeeld.
81	H. Leo II.	682	683	Bevestigt het 6de Alg.
82	H. Benedictus II.	684	685	Concilie.
83	Johannes V.	685	686	
84	Conon.	686	687	Uitbreiding van het Chris-
				tendom in Duitschland.
85	H. Sergius.	687	701	Deze Paus wijdt den H.
86	Johannes VI.	701	705	<i>Willibrord</i> tot bisschop.
87	Johannes VII.	705	707	(696).
88	Sisinnius.	708	708	
89	Constantinus.	708	715	Dood van den H. Lamber-
				tus (709).
90	H. Gregorius II.	715	731	Hij wijdt den H. <i>Bonifa-</i>
				<i>cius</i> tot bisschop en zendt
				hem naar Duitschland.
				De H. <i>Hubertus</i> verplaatst
				zijn zetel van Maastricht
				naar Luik. (722). Karel-
				Martel verslaat de Sara-
				cenen (726).

Volgno.	N A M E N DER P A U S E N.	Jaar hunner verkiezing.	Sterfjaar.	GEBEURTENISSEN.
91	H. Gregorius III.	731	741	
92	H. Zacharias.	741	752	
93	Stephanus II.	752	752	
94	Stephanus III.	752	757	Ontvangt van Pepijn het
95	H. Paulus I.	757	767	<i>erfgoed van S. Petrus.</i>
96	Stephanus IV.	768	772	
97	Adrianus I.	772	795	7de Alg. Conc. IIe Nicea (787). Bekeering der Sak- sen (778).

III^{de} T I J D V A K.

Van Karel den Groote tot Paus Leo X. 800—1513.

Volgno.	N A M E N DER P A U S E N.	Jaar hunner verkiezing.	Sterfjaar.	GEBEURTENISSEN.
98	H. Leo III.	795	816	Hij kroont Karel den Groo- te tot Roomsche keizer.
99	Stephanus V.	816	817	Deze breidt het pauselijk
100	H. Paschalis I.	817	824	gebied uit.
101	Eugenius II.	824	827	Bekeering der Denen. (8.6).
102	Valentinus.	827	827	
103	Gregorius IV.	828	844	
104	Sergius II.	844	847	
105	H. Leo IV.	847	855	
106	Benedictus III.	855	858	
107	H. Nicolaus I.	858	867	Scheuring van Photius. Be- keering der Bulgaren.
108	Adrianus II.	867	872	8ste Alg Conc. IVe Kon- stantinopel. (869).
109	Johannes VIII.	872	882	
110	Marinus I.	882	884	
111	Adrianus III.	884	885	
112	Stephanus VI.	885	891	
113	Formosus.	891	896	
114	Bonifacius VI.	896	896	

Volgn.	NAMEN DER PAUSEN.	Jaar hunner verkiezing.	Sterfjaar	GEBEURTENISSEN.
115	Stephanus VII.	896	897	
116	Romanus.	897	897	
117	Theodorus II.	897	897	
118	Johannes IX.	898	900	
119	Benedictus IV.	900	903	
120	Leo V.	903	903	
121	Christophorus.	903	903	
122	Sergius III.	904	911	
123	Anastasius III.	911	913	Bekeering der Noorman-
124	Landon	913	914	nen. (912).
125	Johannes X.	914	928	
126	Leo VI.	928	929	
127	Stephanus VIII.	929	931	
128	Johannes XI.	931	936	
129	Leo VII.	936	939	
130	Stephanus IX.	939	943	
131	Marinus of Mar-			
	tinus II.	943	946	
132	Agapitus II.	946	956	
133	Johannes XII.	956	964	
134	Benedictus V.	964	965	
135	Johannes XIII.	965	972	
136	Benedictus VI.	972	974	
137	Donus II.	974	975	
138	Benedictus VII.	975	984	
139	Johannes XIV.	984	985	
140	Johannes XV.	985	985	
141	Johannes XVI.	986	996	
142	Gregorius V.	996	999	
143	Sylvester II.	999	1003	
144	Johannes XVIII.	1003	1003	
145	Johannes XIX.	1004	1009	
146	Sergius IV.	1009	1012	
147	Benedictus VIII.	1012	1024	
148	Johannes XX.	1024	1033	
149	Benedictus IX.	1033	1044	
150	Gregorius VI.	1045	1046	
151	Clemens II.	1046	1047	
152	Damasus II.	1048	1048	

Volgno.	NAMEN DER PAUSEN.	Jaar nummer verkiezing.	Sterfjaar.	GEBEURTENISSEN
153	H. Leo IX.	1049	1054	
154	Victor II.	1055	1057	
155	Stephanus X.	1057	1058	
156	Benedictus X.	1058	1059	
157	Nicolaus II.	1059	1061	
158	Alexander II.	1061	1073	
159	H. Gregorius VII.	1073	1085	Investituurstrijd.
160	Victor III.	1086	1087	
161	Urbanus II.	1088	1099	Eerste Kruistocht. (1098).
162	Paschalis II.	1099	1118	Godfried van Bouillon.
163	Gelasius II.	1118	1119	
164	Calixtus II.	1119	1124	9de Alg. Conc. Ie Lateranen (1123).
165	Honorius II.	1124	1130	
166	Innocentius II.	1130	1143	10de Alg. Conc. IIe Lateranen (1139).
167	Celestinus II.	1143	1144	
168	Lucius II.	1144	1145	
169	Eugenius III.	1145	1153	Tweede Kruistocht. H. Bernardus.
170	Anastasius IV.	1153	1154	
171	Adrianus IV.	1154	1159	
172	Alexander III.	1159	1181	11de Alg. Conc. IIIde Lateranen (1179).
173	Lucius III.	1181	1185	
174	Urbanus III.	1185	1187	
175	Gregorius VIII.	1187	1187	Derde Kruistocht (1187).
176	Clemens III.	1187	1191	
177	Celestinus III.	1191	1198	
178	Innocentius III.	1198	1216	Vierde Kruistocht (1198). Inneming van Konstantinopel, Latijnsch Rijk.
179	Honorius III.	1216	1227	
180	Gregorius IX.	1227	1241	12de Alg. Conc. IVe Lateranen (1215).
181	Celestinus IV.	1241	1241	
182	Innocentius IV.	1243	1254	13de Alg. Conc. Ie Lyon (1245).
183	Alexander IV.	1254	1261	
184	Urbanus IV.	1261	1264	
185	Clemens IV.	1265	1268	
186	Gregorius X.	1271	1276	14de Alg. Conc. IIe Lyon (1274)).
187	Innocentius V.	1276	1276	
188	Adrianus V.	1276	1276	
189	Johannes XXI.	1276	1277	
190	Nicolaus III.	1277	1280	
191	Martinus IV.	1281	1285	

Volgno.	NAMEN DER PAUSEN.	Jaar hunner verkiezing.	Sterfjaar.	GEBEURTENISSEN.
192	Honorius IV.	1285	1287	
193	Nicolaus IV.	1288	1294	
194	H. Celestinus V.	1294	1294	
195	Bonifacius VIII	1294	1303	
196	H. Benedictus XI.	1303	1304	
197	Clemens V.	1305	1314	15de Alg. Conc. Vienne
198	Johannes XXII.	1316	1334	(1311-1312).
199	Benedictus XII.	1334	1342	
200	Clemens VI.	1342	1352	
201	Innocentius VI.	1352	1362	
202	Urbanus V.	1362	1370	
203	Gregorius XI.	1370	1378	
204	Urbanus VI.	1378	1389	
205	Bonifacius IX.	1389	1404	
206	Innocentius VII	1401	1406	
207	Gregorius XII.	1406	1409	
208	Alexander V.	1409	1410	
209	Joannes XXIII.	1410	1415	
210	Martinus V.	1417	1431	16de Alg. Conc. Constanz. (1414—1418).
211	Eugenius IV.	1431	1447	17de Alg. Conc. Florence.
212	Nicolaus V.	1447	1455	(1439.)
213	Calixtus III.	1455	1458	
214	Pius II	1458	1464	
215	Paulus II.	1464	1471	
216	Sixtus IV.	1471	1484	
217	Innocentius VIII	1484	1492	
218	Alexander VI.	1492	1503	
219	Pius III.	1503	1503	
220	Julius II.	1503	1513	18de Alg. (Conc. Ve La- teranen (1512-1516).

IV^{de} TIJD VAK.

Van Paus Leo X tot op onzen tijd. 1513—1890.

Volgno.	NAMEN DER PAUSEN.	Jaar hunner verkiezing	Sterfjaar.	GEBEURTENISSEN.
221	Leo X.	1513	1521	Opkomst van het Protes-
222	Adrianus VI.	1522	1523	tantisme.
223	Clemens VII.	1523	1534	Confessie van Augsburg.
				Opkomst van het Pro-
224	Paulus III.	1534	1549	testant. in Engeland.
				Instelling der Jezuïeten-
				orde. Opening der 19de
				Algemeene Kerkvergaa-
				dering te Trente. (1545).
225	Julius III.	1550	1555	Bloei der buitenlandsche
226	Marcellus II.	1555	1555	missiën.
227	Paulus IV.	1555	1559	
228	Pius IV.	1559	1565	Sluiting van het Concilie
				van Trente. (1563).
229	H. Pius V.	1566	1572	Beeldstorm in Nederland.
				(1572.)
230	Gregorius XIII.	1572	1585	Bartholomeus-nacht. Ver-
231	Sixtus V.	1585	1590	betering van den Kalen-
232	Urbanus VII.	1590	1590	der. Opkomst van het Pro-
233	Gregorius XIV	1590	1591	testantisme in Engeland
234	Innocentius IX.	1591	1591	
235	Clemens VIII.	1592	1605	
236	Leo XI.	1605	1605	
237	Paulus V.	1605	1621	
238	Gregorius XV.	1621	1623	
239	Urbanus VIII.	1623	1644	
240	Innocentius X.	1644	1655	Vrede van Munster. Op-
241	Alexander VII.	1655	1667	komst van het Jansenisme.
242	Clemens IX.	1667	1669	
243	Clemens X.	1670	1676	
244	Innocentius XI.	1676	1689	Intrekking van het edict
245	Alexander VIII	1689	1691	van Nantes. Opkomst van
246	Innocentius XII	1691	1700	het Gallikanisme.
247	Clemens XI.	1700	1721	
248	Innocentius XIII.	1721	1724	

Volgn.	NAMEN DER PAUSEN.	Jaar hunner verkiezing.	Sterfjaar.	GEBEURTENISSEN.
249	Benedictus XIII.	1724	1730	
250	Clemens XII.	1730	1740	
251	Benedictus XIV.	1740	1758	
252	Clemens XIII.	1758	1769	
253	Clemens XIV.	1769	1774	Opheffing der Jezuïeten- orde.
254	Pius VI.	1775	1799	Verspreiding van het on- geloof. Fransche Omwen- teling. Vervolging der Kerk. (1789).
255	Pius VII.	1800	1823	Gevangenneming des Pau- sen Concordaat van 1801. Bestrijding des Pausen. Herstelling des vredes.
256	Leo XII.	1823	1829	Concordaat met Nederland
257	Pius VIII.	1829	1830	en met andere rijken.
258	Gregorius XVI.	1831	1846	
259	Pius IX.	1846	1878	Dogma-verklaring der On- bevleete Ontvangenis (1854). 20ste Alg. Conc. (1869-1870).
260	Leo XIII.	1778		

OVERZICHTSTAFEL DER ALGEMEENE CONCILIËN.

No.	WAAR?	Onder welken PAUS?	In welk jaar?	AANLEIDING.	BESLUITEN.
1	I Nicea.	H. Sylvester I.	325	De Ariaansche ketterij, die de godheid van Christus loochende.	In de geloofsbelijdenis van Nicea werd de godheid van Christus plechtig uitgesproken.
2	I Konstantinopel.	H. Damasus.	381	Ketterij van Macedonius.	Geloofspunt der H. Drievuldigheid. Godheid des H. Geestes.
3	Ephese.	H. Celestinus I.	431	Ketterij van Nestorius.	Een persoon in Christus, Maria moeder van God.
4	Chalcedonië.	H. Leo den Grooten.	451	Ketterij der Monophysieten.	Twee naturen in eenen goddelijken Persoon vereenigd.
5	II Konstantinopel.	Vigilius.	553	Dwaalleer van Origenes.	Menschwording van Christus en het Verlossingswerk.
6	III Konstantinopel	H. Agatho.	680	Dwaalleer der Monothelieten.	Een goddelijke en een menschelijke wil in Christus.

7 II Nicea.	Adrianus I.	787 De Iconoclasten.	Vereering van de beelden der Heiligen goedgekeurd.
8 IV Konstantinopel	Adrianus II.	869 Opstand van Photius tegen het pauselijk gezag.	Veroordeeling van Photius; zijne afzetting als Patriark van Konstantinopel.
9 I Lateranen.	Calixtus II.	1123 Investituur-strijd.	Rechten der Kerk in Duitschland gehandhaaft.
10 II Lateranen.	Innocentius II.	1139 Dwaling van Arnold en Brescia.	Veroordeeling dezer dwaling.
11 III Lateranen.	Alexander III.	1179 Albigenzen en Waldensen.	Veroordeeling hunner kettenijen.
12 IV Lateranen.	Innocentius III.	1215 Ketterij van Berengarius en van de Albigenzen.	Waachtige tegenwoordigheid van Christus in het H. Sacrament; verplichting der Paaschcommunie; kruistocht.
13 I Lyon.	Innocentius IV.	1245 Toenadering der Griekse tot de Latijnsche Kerk. Strijd des Duitschen Keizers tegen de Kerk.	Oproeping tot eenen kruistocht; afzetting des Keizers.
14 II Lyon.	Gregorius X.	1274 De Grieksche scheuring.	De H. Geest komt voort van God den Vader en van God den Zoon.
15 Vienne.	Clemens V.	1311 Dwaalleeren der Begarden.	Kruistocht. Veroordeeling der Be-

No.	WAAR?	Onder welken PAUS?	In welk jaar?	AANLEIDING.	BESLUITEN.
16	Constanz.	Martinus V.	1312	Beschuldiging der Tempel- heeren.	garden. Opheffing der Tempel- ridders.
17	Florence.	Eugenius IV.	1414 1418 1489	Ketterijen van Wikkief en Hus. Twist over den wet- tigen paus. Vereenig. tusschen de Grieksch-Schismatieke- en de Latijnsche Kerk.	Veroordeeling der genoemde dwa- lingen. Algemeene erkenning van Martinus V als wettigen paus.
18	V. Lateranen.	Julius II en Leo X.	1512 1516	Oneenigheid en misbruiken in de Kerk. Inval der Tur- ken.	Bestrijding der Turken. Hervor- vorming der kerkelijke tucht.
19	Trente.	Paulus III, Julius III, Pius IV.	1545 1563	Het Protestantisme.	Verklaring der katholieke geloofs- punten door de Protestanten ge- loochend. Verordening tot het hervormen der kerkelijke tucht.
20	Rome. (in 't Vatikaan)	Pius IX.	1869 — 1870	Dwaalleeren van onzen tijd.	Plechtige bepaling van eenige hoofdwaarheden van het Katholi- cisme. Pauselijke Onfeilbaarheid.

INHOUDSTAFEL.

	Bladz.
Voorrede	7
Inleiding. Begrip, nut en verdeeling der Kerkelijke Geschiedenis	9
Tijdvakken	10

EERSTE TIJDVAK.

Van de stichting der Kerk tot Konstantijn den Groote. (33 — 313)

Iste HOOFDSTUK.

Uitbreiding van het Christendom.

§ 1. Stichting van Jezus' Kerk.	11
§ 2. Uitbreiding der Kerk	12
§ 3. Verwoesting van Jeruzalem	19
§ 4. Vervolging der Christenen onder de keizers.	21

IIde HOOFDSTUK.

Ketterijen gedurende het eerste Tijdvak.

§ 1. Ebionieten, Cerinthus, Gnostieken	31
§ 2. Manicheeën, Montanisten, Unitarissen, Novatianen.	32
§ 3. Strijd der Kerk tegen de dwalingen. Eenheid en gezag in de Kerk.	33

IIIde HOOFDSTUK.

Eeredienst en Christelijke gebruiken der eerste tijden.

§ 1. De H. H. Sacramenten en het H. Misoffer	36
--	----

	Bladz.
2. Vervolg	39
3. Heilige tijden en feesten	41
4. Heilige plaatsen en gebruiken	42

IVde HOOFDSTUK.

Invloed des Christendoms op geloof en zeden.

1. Blick op den toestand der heidensehe wereld . .	44
2. Wondervolle verandering door het Christendom in de wereld aangebracht	45

TWEEDE TIJDVAK.

Van Konstantijn den Groote tot Karel den Groote. (313 -- 800.)

Iste HOOFDSTUK.

Uitbreiding van het Christendom.

1. Konstantijn de Groote en zijne opvolgers. . . .	47
2. Juliaan de Afvallige.	52
3. Verdere uitbreiding des Christendoms	56
4. Uitbreiding des Christendoms in Germanje . .	59

IIde HOOFDSTUK.

Ketterijen. Hare bestrijding door de Kerk.

1. De Arianen. Eerste Algemeene Kerkvergadering te Nicea.	68
2. Andere ketterijen in dit tijdvak	70
3. Mohamed en zijne leer.	73

IIIde HOOFDSTUK.

Eeredienst en inwendige inrichting der Katholieke Kerk.

1. Het Misoffer en de H. H. Sacramenten. . . .	76
2. Heilige tijden, plaatsen en gebruiken	77
3. Inwendige inrichting der Kerk	78

IVde HOOFDSTUK.

Invloed des Christendoms op geloof en zeden.

1. Opkomst en ontwikkeling van het kloosterleven .	80
2. Het kloosterleven in het Westen. Zijn heilzame invloed	82

DERDE TIJDVAK.

Van Karel den Groote tot Paus Leo X. (800-1513).

Iste HOOFDSTUK.

Uitbreiding der Katholieke Kerk.

Bladz.

§ 1.	Karel de Groote en zijne verdiensten jegens de Kerk	84
§ 2.	Invoering des Christendoms in noordelijk Europa.	86

IIde HOOFDSTUK.

Scheuringen en Ketterijen.

§ 1.	Scheuring der Grieksche Kerk	88
§ 2.	Ketterijen	89

IIIde HOOFDSTUK.

Eeredienst der Katholieke Kerk. Hare inwendige inrichting.

§ 1.	Godsdienstige handelingen	92
§ 2.	Feestdagen en H. Tijden	93
§ 3.	Vereering der Heiligen en hunner overblijfsels	94
§ 4.	Inwendige inrichting der Kerk. Hare verhouding tot den Staat	95

IVde HOOFDSTUK.

Invloed der Kerk op den maatschappelyken en zedelyken toestand der volkeren.

§ 1.	De Kruistochten	100
§ 2.	Volksbeschaving, kunsten en wetenschappen	107
§ 3.	De geestelijke Orden. Schitterende voorbeelden van deugd	109

VIERDE TIJDVAK.

Van Paus Leo X tot op onzen tijd. (1513—1890.)

Iste HOOFDSTUK.

Ketterijen en hare bestrijding door de Kerk.

§ 1.	Toestand der Kerk en der Maatschappij	112
	<i>Dwaalleeringen. Hare bestrijding door de Kerk.</i>	
§ 2.	Opkomst van het Protestantisme	114
§ 3.	Luthers dwaalleer	116
§ 4.	Uitbreiding van het Lutheranisme in Duitschland	118
§ 5.	De Hervormden in Zwitserland	122
§ 6.	Het Concilie van Trente	124

	Bladz.
§ 7. Verdere uitbreiding van het Protestantisme . . .	125
A. In Duitschland	125
B. In de noordsche Rijken	127
C. In Frankrijk	129
D. In Groot-Brittanje	131
E. In de Nederlanden	136
§ 8. Het Jansenisme, Gallikanisme en Jozefisme . . .	139
§ 9. De Grieksche afgescheidene Kerk	142

IIde HOOFDSTUK.

Uitbreiding der Katholieke Kerk.

§ 1. Uitbreiding van het Christendom in Amerika . . .	144
§ 2. Uitbreiding van het Christendom in Azië, Afrika en Australië	145

IIIde HOOFDSTUK.

Godsdienstige Handelingen.

§ 1. Algemeene bemerkingen. Voorschriften omtrent de gemengde huwelijken. Nieuwe feesten	148
§ 2. Geestelijke Orden. De Jezuïeten	149
§ 3. Andere geestelijke Orden	152

TERUGBLIK.

IVde HOOFDSTUK.

Geschiedenis der Kerk in de laatste tijden. Van de Fransche Revolutie tot op onze dagen (1789—1890.)

§ 1. Oorzaken der Fransche Revolutie	157
§ 2. De groote Fransche Omwenteling	158
§ 3. Napoleon I tegenover de Kerk	160
§ 4. Latere gebeurtenissen	163
§ 5. Pius IX en Leo XIII	168

BIJVOEGSEL.

Ie Noot. Over de tijdelijke macht des Pausen . . .	179
IIe Noot. Veroordeeling van Hus	182
IIIe Noot. Over de Bartholomeüs-nacht	182
IVe Noot. Over de Inquisitie	185
Ve Noot. De herroeping van het Edict ven Nantes. 189	
VIe Noot. Over de Opheffing der Jezuïeten-orde . . .	190

Tijdrekenkundige lijst der pausen, met eenige geschiedkundige
noten der voornaamste gebeurtenissen hunner regeering. 192
Overzichtstafel der Algemeene Conciliën. 204

